

Вс (каб.)
#13

А.Ч. Абазов
С.М. Нагоева

Драматургия Бориса Утижева

Жанрово-видовое
и стилевое многообразие пьес

НАЛЬЧИК 2002

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ им. Х.М. БЕРБЕКОВА

А.Ч. Абазов, С.М. Нагоева

ДРАМАТУРГИЯ БОРИСА УТИЖЕВА

(Жанрово-видовое и стилевое многообразие пьес)

Для специальности: 121700 – Филология

НАЛЬЧИК 2002

УДК 82-2=946
ББК 84 (2Р37-6К)

Рецензент:

доктор филологических наук, профессор Карачаево-Черкесского
государственного педагогического университета
Х.И. Баков

Абазов А.Ч., Нагоева С.М.

Драматургия Бориса Утижева. – Нальчик: Каб.-Балк. ун-т, 2002. – 76 с.

Работа посвящена исследованию творчества современного кабардинского драматурга, народного писателя КБР Бориса Кунеевича Утижева.

Она адресована студентам Кабардино-Балкарского университета, Карачаево-Черкесского университета, изучающим историю кабардино-черкесской литературы.

Рекомендовано РИСом университета

УДК 82-2=946
ББК 84 (2Р37-6К)

© Кабардино-Балкарский государственный
университет им. Х.М. Бербекова, 2002

ЦИХУБЭМ ЦЭННГЭЭРЭ ГЭЦАГЭЭРЭ ЕТЫНЫМКІЭ.
УРЫСЕЙ ФЕДЕРАЦЭМ И МИНИСТЕРСТВЭ
БЭРБЭЧ ХЭТІУТІЭ И ЦЭР ЗЕЗЫХЭЭ
КЭЭБЭРДЕЙ-БАЛЫКЭЭР КЭРАЛ УНИВЕРСИТЕТ

А.Ч. Абазз, С.М. Нэгъуей

ГУТЫЖ БОРИС И ДРАМАТУРГИЕР

(Пьесэхэм я гэлсыкІэмрэ зэхэлыкІэмрэ)

021700 – "Филологис" Ізціагъэм хуеджэхэм палліэ

НАЛШЫК 2002

УДК 82-2=946
ББК 84 (2Р37-6К)
А 13

Рецензентур:

филологие шэныгэхэм я доктор, Кээрэшей-Шэрджэс кээрал
педагогическэ университетым и профессор
Баклуу Хянджэрийц

Абазз А. Ч., Нэгъуей С. М.

лутыж Борис и драматическэ тхыгэхэм я зэхэлъыклэмрэ
гэпсыклэмрэ я луэхуклэ. – Налшых: Кэб.-Балъкэ. ун-т, 2002. – 76 с.

Лэжымгэр зытеухуар адыгэ драматург нэхэ лэрызехэхэм яцыш
лутыж Борис и пьесэхэм я гэпсыклэрэ зэхэлъыклэрэ и лэныкьуэклэ
ябгэдэлэ шхэхуэныгэхэр гэбелджылынырш.

Тхытыр зыхуэггээр Кэбэрдей-Балъкэр, Кээрэшей-Шэрджэс
кээрал университетхэм кэбэрдей-шэрджэс литературэр шызыдж сту-
дентхэрш.

КэБКэУ-м и РИС-м кэбггэсэбэл хууну кылытанд

УДК 82-2=946
ББК 84 (2Р37-6К)

© Бэрбэч Хь. М. и шэр зезыхэз Кэбэрдей-Балъкэр
кээрал университет, 2002

ХЭЗЫГЪЭГЪУАЗЭ

Адыгэ тхаклуэ, усакиуэ, драматург Iутыж Борис Кауей и кьуэр 1940 гъэм октябрым и 15-ы Шэрэдж районым шыш Зэрэгъыж кьуажэм кышпальхуащ. А кьуажэм дэт курыт еджапIэр кьуха нэужь, 1960 гъэм дэкира, Борис дзэм кIэсшхьIэ кьуадыгъу шийIащ. 1963 гъэм кышпашIадрэуэ 1968 гъэ пIидондэ абы иIэныгъэ нэхъышхьэ пIахьригъэгъуэтан адыгэбзэмрэ адыгэ литературэмрэ шаджу Къэбэрдей-Балъкъэр университетым шыIэ факультетым. ЕхьудIэ-ныгъэ иIэу университетыр кьэзыуха шIалэр а гъэ дьдэм ирагъэблагъэ Къэбэрдей-Балъкъэр иIэныгъэ-кьэкутаклуэ институтым адыгэбзэм елэжу шыIэ секторым. ИцIэ зыхуащIэ иIэныгъэлIу а институтым Борис шылэжыащ илгъэс 22-кIэ. А зэманым кыриубыдрэун кьухащ Куржым (Грузием) ИIэныгъэхэмкIэ и Академием кыхъзу Бзэ иIэныгъэхэмкIэ Тбилиси дэт институтым и аспирантурэр. А институт дьдэм абы утыку кышпильхьащ адыгэбзэм и Iыхъэ нэхъ гутъухэм ящыц зым теуха диссертациэр икIи зэдэрэзыуэ кыфIащIащ филологие иIэныгъэхэм я кандидат шэр.

Кыхыха бзэ иIэныгъэм ехьэлIауэ Iутыжым кыдыгъэкIащ монографие, сборник пхъэхуэхэм, журналхэм статья куэд кытригъэдзаш. Нобэр кыгъдэсми адыгэбзэм и псалъалэхэр зэхалъхьэным, кыдгъэкIыным и гуащIи и иIэныгъэи ирехьэлIэ. Борис яхэташ 1999 гъэм Москва кышпидэкла "Адыгэбзэ псалъалэ" ("Адыгэбзэм и псалъэгъэнахуэ") тхылышхуэр зэхэлъхьахэм, кыдэкIыным хуэзыгъэхъэзырахэм, 2001 гъэм дунейм кытэхьащ еджапIуэхэм пашIэ зэхалъхьа "Адыгэбзэ фразеологизмэхэм я псалъэлэр". А тхыгъ пхъэлэр зи Iэдакъэ кышпидэкла иIэныгъэлIащым яыхъзш Iутыж Борис.

1990 гъэм ЕгъэджапIуэхэм я иIэныгъэр шыхагъахъуэу Налшык дэт институтым ирагъэблагъэри лъапкыбзэхэмрэ лъапкъ культурэхэмкIэ абы кышпызэлIаха кафедрэм и унафэшIу илгъэс хуэдэкIэ лэжыащ Iутыжыр, ауэ, зыпэрыуа Iуэхум хьарзынэу хэзэгъа, дыкъэха пэтра, аргуэрэ лэжыапIэхуэж ишIыныр кыхудэкIащ: 1991 гъэм адыгэ тхаклуэхэм я съездым ар зэдэрэзыуэ шыхахаш "Iуащхьэмахуэ" журналым и редактор нэхъышхъуэ. Нобэр кыгъдэсым Борис пэрытц а IэнатIэ мытыншым.

Iутыж Борис Урысей федерацим культурэмкIэ шIыхъ зайэ и лэжаклуэц, "Къэбэрдей-Балъкъэр республикэм и цыхубэ тхаклуэ" ицэ лъапIэр 2001 гъэм кыфIащIащ. Тхаклуэхэм я союзми Журналистхэм я союзми зэрыхагъэхьэрэ куэд шIащ. Абыхэм кьадэклуэу, Iутыж Борис сурэтыщIэ Iэзэц, скульпторц, пкIыгъэ сурэт гъэщIэгъуэи куэд зи Iэдакъэм кышпидэкла гъуаплъащIэц.

Литературэм ехьэлIауэ жыпIэмэ, Iутыжым и IуэхупIафэхэр мыпхуэдэурэ зэпхъэшыпх хъууц: усэ купшIафIэхэр, новеллэ гъэщIэгъуэжхэр, "гушIагыиIэлэхэр" зыфIиша гупсысэ кIэщIэ хьэлэмэтхэр, гушыгъэ, ауан зыхэлъ тхыгъэ шэрыуэхэр, пародиехэр, эпиграммэхэр, памфлетхэр, аездэлъхубзэм,

литературэм, театрым ятеухуа публицистическэ тхыгээхэр, сабийхэм якунтха усэхэр...

Итани Иүтүж Борис нэхэ кыгээралхыур, шэч хамылыу, драматургыуш, цэрылуэ нэхэ зышлари и пьесэ купшалафэхэрш.

Сценарисхэм нэмышккэ, едзыгыуэхээрэ зэхэт пьесэу 20-м нэс итхаш Иүтүжым. Зыхуэклүэ жанр елыгтаккэ ахэр гупишу бгүэш хуунуш:

- трагедисхэр ("Тыргэтауэ", "Дамэлей", "Эдин", "Мазыгуэ", "Лыггажэ жэц", – псори усэбзэккэ тхаш);
- драмэхэр ("Кушыкупш", "Кхэужьенбэ", "Нартхэ я дыгы", "Гукээкыжхэм я гьатхэ");
- комедисхэр ("Шамхун и фызышэ", "Туапсэмидэхьэбтэ", "Хьэццэ джэ", "Хьэццэпхэ", "Гушыэ махуэ апщид", "Дунейр театри", нэгүэшхэр).

Иүтүжым лэпкэ драматургием хуишэ хэлхьэныгыгэшхуэмэ ирита зыужыныгыгэмэ я щапхэ налуэц илхэс 30-м нэсауэ абы и пьесэхэм ди лэпкэ театрым и репертуарыр зэрагэбжыфэр. Борис и пьесэхэм кытрашкыккэ спектаклхэр щагэлыггуаш Адлгейми, Шэрджэси, Абхазми, Дагыстэми, Осетиэми, Кьалмыкми, Москва. Ди лэпкэгүэхэр щыссу хамэ кьэралхэми щцэ шагуэташ абы и пьесэхэм. Псалэм папшэ, "Тыргэтауэ" пьесэр хьэрыпбзэккэ зэралзэкири 1990 гэм тхылэ шхэхуэу Шам (Дамаск) кышпадагэклаш. 1996 гэм "Дамэлей" пьесэм кытрашкыккэ спектакль хьэлэмэтыр ехуэлэныгыэ илэу щагэлыггуаш Тырку кьэралыгуэм щышу Истамбыл, Кьайсары, Османие, Мерсин, Гексун кьалэхэм.

Езым итхэхэм нэмышккэ, пьесэу 7 ди лэпкэ театрым хуэридиккэш Борис.

Иүтүжыр ноби жыджэру иккэ гуашлафэу холэжыкхэ ди литературэм, щалэггуалэм ядэлэпыккэ, лэпкэ культурэр кьэлэтынымрэ гьэклүэтэнымккэ, дапщэци хуэдэу, псэемыблэжш.

Пышэм и лэфлагыр зы лубыгуэ захуэклэ кыпхуэщцэнуш. Тхаклуэм и зэфлэкыр эдынэсри кьэпщцэфынуш и тхыгэ нэхэ пажэхэм я зыхэзымккэ. Ауэ Иүтүж Борис и литературэ луэхушалафэхэм щышу мы тхылым ээккэ хухэхар и драматургисер зэрыарар кьэтлыгэри, дэ мурад тшлэц абы ди литературэм "инухуа и театрым фыццэтшэну", и персонажхэм ядыш зыкьомтэм фадугэщцэну, гуписсэм исалэхэр зэрыпшшэ лэмалхэм гу лыбэдгьэцэну. /щышогутэ мыбы хэдгьэхэа пычыгуэхэм, теллэггуэхэм факьеджа нэухэ, ахэр кызыхэтхэ пьесэхэр кьэфлыгхуэну, щцэджыкыну, кытрашкыккэ спектакльхэм феллыну...

Ди лэпкыым и тхыдэ налэхэр, гуписсэ куухэр льябжэ хуэхуауэ пьесэ зыбжанэ илэц Иүтүжым. Абыхам ядыш дэтхэнэми хуэпхэ хуэну ди гугэш "Тыргэтауэ" пьесам езы драматургым хуитхыжа псалыпэм щыш мы пычыгуэр: "Псалэм кьыдэклүэу жытцэниш, дэ хуабжэу дыхуэсактын хуей-тэ кьыдолыгэтер лэпкэ луэхур фэрышлагэ зэфэзэщым хуэзыгэккэуи, ди

тхыдэм тражылыхь хыбар нэхъ тафэтелэхэр кыхашыныкыурэ ахэр хамэбзэкэ кьралуэтэки, абыхэм ириллыфи мыхъумэ, лъэпкъым и пщэдэйм хуашыи жэрдэм лъэпкъ зимылэ шлэблэ ужыха кызызыдыгъэхуным, (Убышыккэ сыт, – абыккэ узыгъэшыи нэцэнэхэр шыиш). Апхуэдэ фэрышлагъэхэм зыдэзыгъэхэх, абыхэмккэ зытэзыгъэуж лъэпкъым езым и лэккэ зышхилыхъэжу аращи, а хъэл лейи ди деж зыщэзыгъэужбгъуи гүэр тхыну Тхьэм жимылэккэ. Хъэуэ, дэ дызыхуейри дызышлэхуэспри нэгъуэщиди ди тхыдэм хэтэ цыхушхуэхэмрэ луэхушхуэхэмрэ кытхуахьа шыхъхэр ди нащлэм тельным и ллэккэ, ди лъым хэтэ, ахэм дапэхуу иккэ дахуэфашау адэккэ дыпсэун, дыккэуэтэн, зыгъэтын зырыхуейр дэтхэнэ адыгэми ди гум кыхъэну. Апхуэдэ блэккэ дилуэ нобэрэй гъащлэм дыккыпккэуэт, ди лъэпкъ жьэгү мафилэр зэхэдгъэккыж зырымыхуенур, зэхэдгъэккыжыну дызырыхуимыгъэр хъэкъ тыхъуу. Ар апхуэдэу хуыным шхэккэ лъэпкъым и цыху дэтхэнэми ди блэккэ хилыгъэуэ шытын хуейи гур ин зышхил, нэхъри зылгъэтым шхэккэ шалхыи дапхыи хуэхъун гүэрхэр... Литературэм куэд елыгъащ мис а шалхъэ шыпкыэхэмрэ а дапхъэ быдэхэмрэ налуэ кыащынымыккэ, лъэпкъымрэ хэкумрэ лъагъуныгъэ узыншэ хуалэу шлэблэр кыгъэхуынымыккэ... Ахэр псалгъэпхуэ надэхуэ кызыпцыхъуи шыиш, ауэ мы псэсэм дыделэжыым апхуэдэ гүгъэ шэху гүэрхэри ди гум зыриллар дымыбзышхилэ, нэхъыфлу ди гүгъэш..."

"Гушылэр Тхьэм и шлэсэи", жиэгъащ пасэрэй адыгэм. Лутиж Борис а луэхум зэреллыр ккэшлу иккэ шлэгъэщхуэжауэ кыдигъэшлэп "Гушылэ махуэ апшый!" тхылгыр кызызызылуи мы усэмккэ:

Гушылэр – цыхукум я гъуэгү гъуэмылапхъэш.

Ауаныр – ар гъащлэм и пщлэгъэ жыхапхъэш.

Гушылэм кьредз ди гъуэгүанам пккэлъей.

Ауаным епхъэнккэ, егъэкъабзэ дунейр.

Сохъуахуэ дапщэши филэну гуфлэгъуэ.

Гуфлэгъуэм пэхъун гукъыдэж, дэрэжэгъуэ.

Фи гъащлэ хуэржыным гушылэр ирез!

Ауан зыхуэфашэм – хуэфашэр лъырес!

Аращи, фыдогъэблагъэр "Лутиж Борис и театр Лушхуэр" фхуэзузыхыну лыхъэм.

ТЫРГЪЭТАУЭ

ХЭТХЭР:

Джэгъэтей – Синдей (Синдикэ) къралыгъуэм япщц;

Тыргъэтауэ – Джэгъэтей и щхьэгъусэщ, зи длыгъэрэ дахагъэкӀэ цӀэрылуэ хьуа бзылхугъэщ

Джатэгъазэ – Джэгъэтейрэ Тыргъэтауэрэ я кьуэщ;

Щупашэ – мзэутхэм я тхьэмадэщ (я гъуазэщ), Тыргъэтауэ и адэщ;

ГуцӀасэ – Бээрэбзэбз ипхьуш, Джатэгъэза фӀыуэ илӀагъу хьыджэбзщ;

Щэтир – Босфор къралыгъуэм япщц;

Іэдисэ – Щэтир ипхьуш, Джэгъэтей и етӀуанэ щхьэгъусэщ;

Шабзэххэ – Джэгъэтей и шыкхьыщӀэ-щӀасэкъуэщ (адэкӀэ зыуэ, анэкӀэ зырыз);

Бээрэбзэбз – ГуцӀасэ и адэщ, Джатэгъазэ и гъэсакӀуэщ;

Щэджащэ – Джэгъэтей и блыгушӀэтц;

Тхьэдзэшэ – Джэгъэтей и блыгушӀэтц;

Бэрауэ – Джэгъэтей и блыгушӀэтц;

Альджэ дзэзэшэ;

Мзэут зауэл;

Синд зауэл;

Джэгъуэуэ;

Хорыр.

Щэтир и щхьэхъумэхэр, Тыргъэтауэ и щхьэхъумэхэр, и кӀэзэхьэхэр, тхьэлъагъуэщ лӀыхэр, бзылхугъэхэр, блыгушӀэтхэр, зауэлхэр.

ЩекӀуэкӀыр: зманкӀэ – илӀэс минитӀрэ ныкӀуэкӀэ узӀэбзэкӀыжмэ; щӀыпӀэкӀэ – синдхэмрэ мзэутхэмрэ щӀысэуа лӀыхэу Ахьы и Іуфэ Адьгэ хэкужым кхьхэ щӀыналӀэрщ.

"Тыргъэтауэ" пьесэр ІутӀыжым щитхар 1975 гъэрщ, япэу щӀагъэлъэгъуар 1976-1977 гъэм и театралнэ сезоньщ. Тхьэдэм кьӀэзэрхэщӀыжымкӀэ, Тыргъэтауэ щӀысэуар илӀэс 2500-кӀэ узӀэбзэкӀыжмэщ. Ар мзэутхэм я гъуазэм (тхьэмадэм) ипхьут, синдхэм я щӀым и щхьэгъусэт. Тхьэдэт цӀэрылуэхэм зэратхьыжымкӀэ, мзэутхэмрэ синдхэмрэ адыгэхэр кьӀызытхьукӀыжа пасэррей лӀэпкхэщ. Синдейр (синдхэм я хэкур) а зманым къралыгъуэ щхьэхуэу зэхэтт, ауэ альдж (грек) къралыгъуэ лӀэпхэм япщц зым, Босфорым, и унафари щызекӀуэрт. Арат лӀэпкхьым и щхьэхунтыгъыгъэр псом япэ изыгъэщ, хасэ унафэм щӀэгъу псэу мзэутхэмрэ синдхэмрэ а зэхуаку накӀэнэпхьагъэ дэль зыпӀурэ щекӀуэкӀри... Набдзэ зытелӀым я нэхь дахэу зырыщытам кьӀыдэкӀуэу, Тыргъэтауэ длыгъэшхуэ зыххэ бзылхугъэ дзэзэшэт, синдхэмрэ мзэутхэмрэ зэкъуэтыгъыгъэ аӀэныр зи хъуэпсанӀэ цӀыхут... Мис а гупсысэр кьыхош трагедием щыщ мы лӀыхэм.

Бэрэбзэбэ

Ди пшыпхуэ! Хыум алыдж кхъухъ кьэсылэщ,
Я хьурдзэр шрадзыхри кынкауэ,
Къыхуоклуэ ди быдапIэм зауэлI Iэджэ
Босфорым япщ езы Щэтир я пашу!

Джэгъэтей

(къауIэбжыауэ)

Ар с-с-сыту лIэрэ... зыри хэдмышIыкIыу?..

Щэджащэ

Босфорым я пшыр кытхыкхэным япэ

Щытащ хыббар кытIэрагъэхъу.

Тхьэдзэшэ

Ар фIыкIэ кытхуэкIуауэ кыпцIэкIынкхым.

Джэгъэтей

(фIым хуихэмэ нэхъ кыээрщтэр кыыхъу)

ПщIэххэнукуым, – Щэтир игу кыпылгъадэр

Илэжъ и хабзэш: мы ди санэхуафэм

Хэтын мурадкIэ къэкIуагъэнкIи мэхьур.

Бэрауэ

КъэтщIэнкъэ, къэсмэ.

Джэгъэтей

(жыжъэу щыт гуэрхэм унафэ ахуицIу)

Зэлүфх бжэхэр!.. ПсынцIэу!..

*(Алыдж зауэлIхэр къохъэ. Бжыхэр цэнейрэ трагъауэ, зэбладзыжри,
жауэ мэуэхэр. Ахэм я захуакум кыдэкIыу Щэтир къохъэ.)*

Джэгъэтей

*(синдхэм я пашхэм кыпщыхуемыгъэкIуу, ауэ Щэтир хуэбзэгүфIэн
зэрыхуейр ищIэжэу)*

Къеблагъэ, пшыпхуэ! Упэмыплагъэххэу

КыпхуэкIуэр хьэщIэм я нэхыфIу жалэ.

Дэ нобэ ди тхьэлъэлүш, – укытхухэтмэ,

Ди хабзэ пкIэлызетхъэу ди хьэщIагъэм

И IэфIыр зыходгъащIэмэ, ди гуапщ...!

Щэтир

(Джэгъэтей нэкIэ йоуэри, пкIийуэ)

Фи хабзэми сыхуейкхым, фи хьэщIагъи

СыхуэлIэу нобэ фицI сыкытхыакхым.

Араши, шымышI Iуэхухэм дыхэмыту –

ЩIэдзэнщ!

Джэгъэтей

Къэтыс, Щэтир. Сыт тцIэн, хьэщIагъэм

Апхуэдэу уелъэпауэмэ нэхъ...

Щэтир

(Джэзгэтей и псалгэр зэнеудри, макь шынагъуэклэ)

Синдхэ!

Къызжефлэт: Тыргэстауэ дэнэ шылэ?

Джэзгэтей

(Къэу!эбжыауэ)

Дыш хэкум к!уэжри... лъагъунлъагъу шылауэ...

Ар неллэ къэсыжащ... Сыт... Тыргэстауэ?..

Щэтир

Уэ пщлэрэ, Джэзгэтей, а уи щхьэгъусэм

Игъэхъа къомыр?

Джэзгэтей

Хэсп!ык!Пакъым зыри.

Щэтир

Атлэ къэдалуэ. Ди зэхуэдэ бийуэ

Мэуэтхэм датеуати унэидзэу,

Ди дзэшхуэм щыщ зыщ Босфор къэралым

Псэ луту нэзыгъэзэжар. А зыми

И щ!ыбым ил!у ныхъыжащ нэхъ пажэу

Си!а дзэсепгэм и щхьэр. Зи лэщ!агъэу

Къыпщыхъур хэт ар, Джэзгэтей?

Джэзгэтей

Мэуэтхэр

Арауэ къыщ!эк!ыищ, Щэтир.

Щэтир

Шэч хэлыкъым.

Арщхьэк!э ахэм яхэтэр дзэсеп!эу

А зи псэм кърихуэк! уэ уи щхьэгъусэрщ!

Тхьэдзэш

Мэуэтхэм къыващ!амк!э жэуаптак!уэ

Фхуэщ!ынкъым синдхэр фэ.

Щэтир

Атлэ мэуэтхэм

Я мал!хъэм л!осыр а къалэныр!

Джэзгэтей

Сытыр?

Щэтир

Фызшу а уи щхьэгъусэм къыхъ тэзырыр

Тепл!хъэныр ик!эщ!ыищ!эк!э.

Щэджапэ

(ауан мащ!э хэл!у)

Далхуэдэ

Тэзырк!э арэзы Босфорым я пщыр?

Щэтир

Сэ и шхьэр фпэзубыдкым Тыргэстауэ,
Ажалыр кылэжъауэ шьтми. Ауэ
Фхуэдэнуктым ар кывнэу мы фи хэкум!
Иуфш аддэ! ИкIэпIыпIэкIэ! ХытIыгум!..

Джэггэтей

Тезыр кышшыхуэпIыхъуэм Тыргэстауэ,
Си гугъэщ губжыр хуабжэу шIэбгъэлъауэ.
Апхуэдэ хабзэ днIэкым дэ, синдхэм.

Щэтир

Къэбгъажьэр хабзэщ, Джэггэтей.

Джэггэтей

Ущоуэ.
Уэ фIыуэ шIыхуктым дэ ди лъэкьыр...

Щэтир

Сэ уэ
Хьыбар зыжозгъэлэну сыкъэкIуактым!
А псысэхэр хуэIуати зинцIэшыгуэм,
ЩIэдэлIу мы иджыштIу сэ ныбжесIэнуи:
Пщыр хуейщ ткIини, зэбгъэдэлIуэнуи
Эи тепщэ ухъуа шIыхухэр. А мэл гуартэм,
МэскIалкIэ къапрхэщыхи къэрал джатэр,
Уи лъабжэер шIэггукIынуи, – ар зэгъащIэ!..
Аращи, си унафэр!..

Джэггэтей

УмыпIащIэ.
Апхуэдэу зэуи пумыгъэщ унафэр...
Дунейи темыгуи сонцI сыпIэггузавэ, –
ИтIани дауэ... пIыи... а Iуэху шIэпхъаджэр?..

Щэтир

ФIапамэ цIыхухэм я пIыи "бзэдженаджэ",
Ар хъуауэ арщ итIанэ тепщэ дьдэ.
Уи пIыпIэуэр пIыиу пIэзфIмэ нэхъи быдэ,
Уэ, цIыхум жалэм зыкIи уемыдалуэу,
Уи лъабжэм кыпIцIэггэхуэ псори лъалуэу!..
Къольэлур кыпIфIолыкIэ зэбгъэлэлIухукIи,
И лъэлур зэрыхуэпIдэу, я нэхьыкIэ
Уи бийхэм яхохъжыр. Хэт нэхьыбэм
ЗыхуащIыр шхьэщэ? ТкIахэрщ! Сыт шIыхубэр?
ЦIыхубэр – ар ятIагъуэщ. Уэ пIэзкIынуи, –
Узыхуей дьдэр кыпIхухэщIыкIынуи.

Цэджапэ

Аршхэкэ напэ кыхэкынкым ятэм.

Цэтир

Пщыр напэ хуейкым, напэ хуейри пщыкым!

Джэгзэтей

Ар зэкэ кыпыхэлтэркым си пшыгуэм.

Цэтир

Атлэ, узэрыфлэш!..

Джэгзэтей

Сэ си щхэггусэм

Унафэ хуэггэшшых, Цэтир.

Цэтир

Гулсысэ.

Гулсысэ, Джэгзэтей, уемынлэлкыу.

Щхэггусэм шхэкэ падыгуэр пэщлэмькыу

Ухуеймэ кыпхуэнэну, – зыш хэкыпэр:

Иш Тыргэстауэ клэлкэ мы фи цдылэм!

Джэгзэтей

Ар дауэ хуэн, Цэтир! Сэ Тыргэстауэ

Гум флэфу сыдопсэур лэджэ шлауэ.

Цэтир

Делагэщ жыпэр, Джэгзэтей: бзылхугээр

Джэгуалэ хуэным кыхуагэщла тыгэщ.

Ар хуэдэщ удэ гэггэм: кыпшч, епэм,

Хуэлэжу хуежэм, – кыфлэдзж.

Джэгзэтей

Апхуэдэ

Бзылхугэхэм япшыккым Тыргэстауэ!

Цэтир

Бзылхугэм я нэхыфыр зэштегэзуши,

А фыз зызыгэлущхэр зэштегэзуш.

Джэгзэтей

Фыз гуш кудейкым Тыргэстауэ, – анэш!

Цэтир

Шэсынлэу фи кьуэр кьыдыботыр!..

Джэгзэтей

(а зытэмыллаггэххэм нэхри иггэгужьсэ-кыггэгужьсэуэ)

Фэсткым!..

Ди шлалэ закьуэр кьэзылхуам шыгужу

Щэмыхуэр сыт и хэкум шытсэужмэ?!

Цэтир

(ауан хэлэу цлогуфькыри)

Уи пшыгуэм ухуэмеймэ, – Цэтир едэ!

Джэгэтей

(жэуап имыгъуэтыжэу ээлонэ)

Си пшыгъуэр...

Бээрэбзабэ кьохъэ.

Бээрэбзабэ

(Аз ижъыр мацIэу кьелэтри, макъ лъагэкIэ)

Тыргэтауэ!

(Тыргэтауэ хъыджэбзитIым я захуакъ дэту кьохъэ. БлыгуцIэтхэм мацIэу загъэцхъ. Тыргэтауи апхуэдэ дьдэу блыгуцIэтхэм захуегъэцхъыж. Щэтир кьэтэдэжкъым икIи кьыхуеплъэкIкъым.)

Щэтир

(Тыргэтауэ зырыцIыным гу лъымытэхсэ хуэдэ, Джэгэтей зыхуегъазери)

Еун, хэдэ:

Уи пшыгъуэр е гум пымыкI шхэгъусэр, –

ТIум языхэзырщ, Джэгэтей, кыплъысыр!..

Джэгэтей

(Тыргэтауэ и пашхэм зыцIимыгъэлъэхъшэну хэту, ауэ темыгъэчыныхъыцауэ)

Щэтир!.. Иумыгъэлей апхуэдэ дьдэу.

А уэ... сэ иджыпсту кыспэбубыдым

Я нэхъ Iэдэбри кьришынуц и пIэм.

Щэтир

ФIы кыпхуицIэну пфIэцIмэ, – тет а жыпIэм.

Джэгэтей

(Тыргэтауэ хуоплъэкI, Щэтир зыхуегъэзэжри, нэхъ икIийуэ)

Мыр хъэкъу зыпхыгъэк!: шIыгу узытетыр

Зи хэкур синдхэрщ. Сэрш абы я тетри!

Щэтир

Щытащ фи хэкуу.

Тыргэтауэ

Щытщ иджыри!

Щэтир

(къемыплъэкIыххэу)

Мисыр:

Пшыр пшыуэ хахыр, ауэ пшым я пшыжу

Пшы шабэм и пхъэгъусэм зыхехъкыр...

(Зэуэ Тыргэтауэ зыхуегъазери, ауан хэлърэ зэпишу.)

Щытджкъым, пшым я пшыжу Тыргэтауэ:

Синдейр шIэтщ нобэ Босфорым и жыауэм!

Тыргъэтауэ

(эдэбу)

Зып!этыр жъауэкъым, Щэтир, – фи джатэрщ.

Щэтир

А джатэрщ фэ фи луэхур зыгъэкъуатэр!

Босфорыр щанхъуэ снндхэм фимыламэ,

Псэуклэ мыгъуэр фи хъзырт итланэ.

Тыргъэтауэ

Босфорым яли дыпсэуаш, дэ!

Щэтир

Даун, Босфорым яли фыпсэуаш фэ... Ауэ

Иджыщ! Алыджхэм я унафэр фи унафэу

Псэун шлэвдэ нэужыщ мы луэтэжыгъуэр

Игъуэту щыщлндзар фи къэралыгъуэм.

Абыклэ фыщлэ къытхуэфшыным и плэ,

Фолыхъуэ фэ алыджхэм ди клуэдыплэ.

Тыргъэтауэ

Дэ хъуэхъу яхудолэт луэхуфлклэ къаклуэм,

Пежэккн дощлэ бий къыдэлэпщаклуэм!

Тлэзгъуаш дэ, пэжу, фи флы куэдн, ауэ

Флым хэббжэ хъуну уи мыгугъэ зауэр!

Щэтир

Мызауэу зыми лъахэ кыубыдкъым, –

Дэ шфы дьхуейщ!

Тыргъэтауэ

Ар Измалыншэу щыткъым.

Нэфл-ней хэмылту тхъэхэм хуагуэщаклэщ

Дунейр лъэккэ псомн. Къышлысамклэ...

Щэтир

(Тыргъэтауэ и псалъэр зепедри)

Ущоуз! Хъуакъым шфыр гуэша зэхуэдэу.

Армыхъумэ къыфлысынтэкъым мыпхуэдэу

Дунейр жэнэтыр шыухуар.

Тыргъэтауэ

А лъахэр

Къысфлшфыр яхуэфашэу зытхысахэм.

Щэтир

Къышлысыр зырикщ. Лъахэ зыхуэфашэр

Ар бийм шызыхъумэфырщ. Лъэккэ шэджащэ

Къыфхуэхъумэ лэшлэщлэгъу, фэ сыт флэккыну?

(Дыхъэшхуэрэ.)

Фи дыщэ хэкур зэуэ флэшлэккынуш.

Тыргъэтауэ

Синдейм и лъэкӀыныгъэр зыдынэсыр
Хъарзынэу яшӀэ дэ лъэкӀкъ къыдбгъэдэсхэм...

ЩӀтир

Хъэшпыр цыкӀу гупым лыгъэ зыхалъагъуэр
Къышыхъукъым зыун къапӀтӀэн абрагъуэм.

Тыргъэтауэ

АтӀэ а хъэшпыр цыкӀухэр дэкъузэным
Сыт лыгъэ шыхилъагъуар а къапӀтӀэным?

ЩӀтир

ПщӀэдей нэгъуэщӀым ипхъуэтэнкӀэ хъукур
КъимыштӀэу делэрщ нобэ блэкӀыфыкур.

Тыргъэтауэ

ПщӀэдей къэхъунум тхъэхэрщ цыгъуазэр.

ЩӀтир

Нэхъыбэм мащӀэр хэгъуэшӀэж и хабзӀщ.
А хабзэм текӀыфауэ зы Іэужыи
ИгъащӀэм къытехъуакъым дунейжым.

Тыргъэтауэ

Псы цыкӀури ири тхъэхэм я ІэщӀагъэщ, –
Дэтхэнэми и псыхъуэр къыдогъагъэ.

ЩӀтир

Псы цыкӀур псышхуэм хохуэри, хоткӀубзэ.
Мис ар пӀэж нэсщ, адрейхэр – шыпсӀщ!

Тыргъэтауэ

А уэ уи пӀэжым мы дунейр тетамэ,
Куэд шӀат зэрыкъутӀэжӀэ итӀанэ!

ЩӀтир

АтӀэми – тетщ. Аращ зэрызӀылыыр:
Къарум шӀефыкӀыр къарууншэм и лыр.
КъагъэщӀри тхъэхэм егугъупӀэу шыӀэр,
ИтӀанэ ирауштыр дыгъужь иныр...

Тыргъэтауэ

Дыгъужьырщ ирауштыр, ахъумэ, цыхур...

ЩӀтир

Арщ цыхухэм я псэукӀэри: я гъащӀэр
Зыр зым ещакӀуэу ахэм ирахъэкӀыр.
КъаӀухь псэ зыпыт псоми хъэ дзэкъэну.
Умыпхъуи япэ зӀхъуэм ухэхуэнущ.
АрщхъэкӀэ къапхъуэм упэмыгъэшыным,
Къыпхуэнэр зыщ: и лӀанэм уебзеиныр...
ПӀэжщ, фыкӀыым хуэбгъэщхъыныр бгыр нэгъуэщӀым,

Атлэми, гээр шхэдей ухьуну лфлэщлмэ,
Уи лэцэр нобэ пгыныр – лпыгэнцагьэщ,-
Ауэ лпыгытлэ и уасэ губзыгьагьэщ!

Тыргьэтауэ

Чэнджэщ хьарзыни кьылэптащ. Арщхьэклэ
Хуэныкьуэкьым ди лэпкьыр ахэм зэклэ.

Щэтир

Фи лэпкьыр мэклуэдыжыр. Лэпкь клуэдыжым
Хьарзынэщ клуэдылфл кьыхухэпхьжмэ.

Тыргьэтауэ

Абыклэ нобэ гузэвэгьуэ дилэу
Си гугьэкьым, Щэтир, дэ – снлхэм,

Щэтир

Филэщ.
Босфорым щылэ кьалахэм гьунэжу
Щонсэур снлхэр, фи бзи ямышлэжу,
Фи хабзи зэрамышьэу, Босфорышхуэм
Я цыхуу кьызэрабжми иригушхуэу...
Апхуэдэхэм кьахохьуэ махуэ кьэсклэ.
Уафэгум снлхэр кьыщемыщэщхклэ,
Кьыспцохьу зыхэщыр фи кьэралырауэ
А дэ кьыгхэжьуэр...

Тыргьэтауэ

Дэрац, Щэтир. Ауэ
Гуауэшхуэ дыди сэ кьысфлощ хэмышьу
А дэ дышлэбгьагьыну узыпыттым.
Зы лэпкьи теткьым мы дунейм апсудэ
Цыхуей зыгуэрхэр зыхэмыт. Нэхьатэ
Зи хушхьэ хьум и бзухэр хэкум исми,
Имыс пэлъытэщ. А хуэнсаплэр хэклмэщ
Щыхьунур лэпкьыр лэпкь узышшэ. Дэри
Апхуэдэм закларытшлэркьым. Босфорым
Фи луэхур фыхуклэ – ахэр фифлш. Фи луэхур
Зэлыхьэу ахэм фэцэжынклэ хьумэ,
Итланэ фигу дыкьэвгьэкьыж.

Щэтир

(Джэзгьэтей жрилуэ)

Сэ нобэ

Дэуаклуэ сыкьэклуакьым фи шьыналъэм!
Иужьклэ зыхуэтлатэ хьуну луэхухэм
Я дежклэ дэдмышэхьу мы ди псалъэр,
Жысла тэзырыр тэфлэхьы Тыргьэтауэ,
Абыклэ дыгьгьэух мы ди зэдауэр!

Джэгъэтей

Ар хьунукьым...

Щэтир

Хьун хуейш! Измал имызу!

Щэтир есакьым кьыпэрыуэ щызу!

Щэтир жпамэ, – зэфтэклаш: вгъзащ!..

(Джэгъэтей бгъэдохэри, щэху.)

Ухуейуэ щытмэ, Джэгъэтей, нысашзу,

Узотыр сипхуэ Издисэ... Босфор нным

Зы щауэ искьым абы хъемыхуапсэ.

(И макьым зрегъэйтэжри.)

Щэтир вгъэщ!эхумэ, хьунуш Изхур ик!э, –

Ар фигу ивгъэль!.. Иджы сожъжыр!

Тыргъэтауэ

(ауан хэлъу)

Фык!э.

Щэтир и Изр ещри, заулэхэм бжыр щэнейрэ трагъауэ. Пщыр, ахэм я эхуакум дэк!уэ, йожъэж. Заулэрэк!ри заулэхэр абы к!элъакуэ.)

Джэгъэтей

Щэтир... Щэтир!..

(Алыджэхэм як!эльожэжжэ. Мыдрейхэр мыхъейуэ кьызэхонэ)

Тыргъэтауэ

(Губжырэ ауанрэ кьызыхэщ макь!э Джэгъэтей к!элье-утишщ.)

К!элыджэ уэ!.. К!элыджэ!..

(Тэлайк!э щыму щыта нэужэ, макъ ехуэхак!э.)

Араш ди Изхур щыдэмыкыр. Лпыгъэр

Тхуигъэщкьым тхэмышк!агъэм япэ. Сикдхэр

Зэгур ягъэщхэа бгыр узэхужыным

Хуопхъэх. Мзуэтхэр кьызэк!уэщ!еч пагагъэм.

Апхуэдзурэ мэк!уэщ!ыр ди кьарур. Мэк!уасэ

Ди хэкум и щыналъэ нэхьыф! дидэу

Адэж и хъэдэ кьупшхэк!э гъэни!ахэр...

Аршхэк!э сытыр си Измал!.. Уоу, Псатхэ!

Кьышп!гыу уэ си кьарум! Кьысхэлхъэ лпыгъэ!

Кьызэт акьыл мык!уэщ!... Сыхуейш сэ гугъэу

Къесхэк!хэм я нэхъ пажэр згъэзэщ!эну.

Сыхуейш ди хэку Издышщэм зэлъэпкэгъуу

Ис псори зэсшэл!эжу, кьэралыгъуэ

Зи щыхъ зыхъумэжыф яхуэзухуэну...

Цыхухъухэр пэлъэщыпукьым апхуэдэ

Изху иным, Псатхэ. Фыз шуудзэ

Къэзугъуеини сз. Ди шыхухъухэм унэр
 Иррахъумэ дыззуэхукIэ... Дипшири
 Алыдж кIэкъуагъым къурырес. И пщыгъуэ
 Езым хуэмышъумэжыр кыхуахъумэу
 Дырес мы н быдапIэм!.. ГушыкIыгъуэи.
 Зэхэфхрэ, блыгушIэтхэ: гушыкIыгъуэи!..
(ИакI. БлыгушIэтхэр, я щхьэр кыфIэидауэ, зэбгрокIыж.)

ПСАЛЪЭГЪЭНАХУЭ

Алыдж – зшлн (пасэрсей грек).

Ахын – пасэрей адыгэхэр тенджыз ФыцIэм зреджэу шыта
 фIэщыгъэиш.

БлыгушIэт – пшым и чэнджэщэгъу, и къуэдз.

Даурхэр – пасэм шыгъуэ Кърымыр зи хэкуу шыта лъэпкъи.

Джэж – кыхуеджэныгъэ.

Джэшу – шууджэм шыт зауэлI.

Къуентх – зауэм къащIэрыхъэ мылкъу, Iэшэ (трофей).

Мауэтхэр – адыгэхэр кызытэхуыкIыж лъэпкъым и зы къудамэш.

Пъэсэр зытесэлъыхъ зманым “зауэ хабзэ-демократ хабзэ зэхэтыкIэкIэ”
 зэджэм тегу псэуахэи.

Синдхэр – адыгэхэр кызытэхуыкIыж лъэпкъым и зы къудамэш
 Пъэсэр зытесэлъыхъхэр кыщыхъуа зманым къэралыгъуэ яIаш (Босфор
 алыдж къэралыгъуэм и унафэхэри шызекIуэу).

Тэхуанэ – пасэрей адыгэхэм я унэ лIэужыгъуэ.

Уащхуэдэмыщхуэу – ямышIэххэу, пэмышIауэ.

Уалэуащ – пыхуэпшыт, кIамэIамэ.

Унэидзэ – ягъэблэрыгъыгу зэрытеуэ шыкIэ.

Фышчу – бзылхугъэ зауэлI.

Хэгъэгъу – хэку, лъахэ.

Хэгъэцхъэлъу – хэку гунапкъэ.

Хыджалхъэ – хым и гушIуырэ уафэмрэ шызэхуэкIуэжыр (горизонт).

Хысиджэ – хы къиуам и толккъун дIагэ.

ХытIыгу – зи хъуреягъыр псым къиухъ шыналъэ (остров).

Хыуалъэ – толккъун.

Хылу – къыухъ телдэлIэ.

Хьэдэджадэ – лIам и ныбжь, нэкыфIэи.

Хьэдрыхъэ псалъэ – хуабжыу бзыщIын хуей шэху.

Хьурдзэ – хыIум кхъухыр Iуимыхын шхьэкIэ кIапсэм нышIауэ псым
 хадзэ хьэлъэ (якорь).

ШуукIэкъалэ – джэм и кIэм ирагъуэуэ шу гуп хэха (арьергард).

Шуунэкьялэ – дзакэм ирагъэуэ шу гун хэха (авангард).

Шуиэс – хэку луэхуклэ зэрызэцлэшасэ шлыклэ.

Шыиэ-шыиэ – удз лэужыгыгуэ (ромашка).

Шулэгъэфл – шхьэгъусэ, унэгущэ.

Щхьэлъащлэ – бзыльхугъэ.

Щлэсэ – гухэлъ, лъагъуныгъэ.

Щлэсэкъуэ – зэщхьэгъусэу шымытхэм зэдагъуэта къуэ.

Луэгу – шилантлэ.

Луэдыщэ – аджэ шлыналъэ; Кавказ.

Ушлэхэмрэ лэжыгъэхэмрэ

"Тыргъэтауэ" трагедием лъабжэ хуэхъуар сыт, а темэр драматургым кыыхыным шхьэусыгъуэ нэхъышхъэу илар сыт хуэдэ?

Синдхэмрэ мзэутхэмрэ я зэхуакы дэла зэкъуэшыгъэмрэ зэпэщлэтыныгъэмрэ, Босфор къэралыгъуэр абыхэм къазэрыхушыта шлыклэхэр дауэ кыххэдрэ пьесэм?

Мзэутхэмрэ синдхэмрэ зэщыгъуу икн зэгурылуэу псэу хъужыным теухуауэ сыт хуэдэ хуэпсаплэхэр ила Тыргъэтауэ, сытхэр илэжэ?

Джэгъэтей кышщылла насыпыншагъэм къекъаплэ, пхьэусыгъуэ хуэхъуар сыт?

Сыт хуэдэ усэ гъэпсыклэхэр кышщыгъэсэбэла драматургым мы пьесэм?

Адыгэ луэрыуатэм, мифологием я хуэмэбжымэу пьесэм хэтхэр кы-хэвгъуатэ.

Сыт хуэдэ гулсысэхэм уахуигъэушрэ "Тыргъэтауэ" пьесэм?

Трагедие жанрым и нэцэнэ нэхъышхъэхэм дауэ хуэклуэрэ мы пьесэр?

ДАМЭЛЕЙ

едзыгъуиңу ээхэлъ трагедие

ХЭТХЭР:

Дамэлей – абрэдджхэм я гъуазэщ.

Гуацэнагъуэ – Дзэщцокъуэ Жамболэт илхъуш.

Къэзанокъуэ Жэбагъы – гушчыгъэкъэ цъырыуэ хъуа хэкулищ.

Къетыкъуэ Аслъэнбэч – щышхуэщ.

Дзэщцокъуэ Жамболэт – щышхуэм и къуэдзэщ.

Къундет Щолэху – Къетыкъуэ Аслъэнбэч и ллакъуэллэщ.

Хъызыр – къадыщ.

Шумахуэ – Дамэлей и къуэдзэщ.

Бэтокъуэ, Увжыкъуэ – абрэддж гутъзешэхэщ.

Тембот – Къетыкъуэ Аслъэнбэч и бейгуэлц Абрадджхэр, къэсэхэ хъыджэбхэр.

Щекъуэкъыр: щыплэкъэ – Къэбэрдейшхуэрщ, зманэкъэ – XVIII ллэщыгъуэрщ.

Зман хъэлъэт, зман къэукъубеат XVIII ллэщыгъуэм и япэ лъхъэр Къэбэрдейм дежкъэ. Зэрышх-зэрышх нэрыгъ яхуэкъуарэ гул-гулу загущауэ адыгъпхэр зэпщлэтт. Абы и зэранкъэ лъапкъыр зэкъуэча хъуат, хэкум зэдауэ-зэхудэчык илъяжтэхъым. Хэкъыплэинагъэм ирихула щыхубэр, зыкъалэтым, зэкъуэувуэрэ, Дамэлей я пашу дзэшхуэ зэрыгъэхъуат... Мис а зманыр нэгум къыщцзыгъуэувэж теплъэгъуэщ "Дамэлей" пьесэм къыхэтха мы лъхъэр.

Щолэху

Знухъэнхэ. Пщыхэм

Унафэ яхуэтщыну дэ къытлыскъым.

Къытлысър тшлэрэ дзыншысри тшлэжу

Къундетхэ дывбгъэдэтщ. Мыр ллакъуэллэщтщ,

Дэ дылигъи, жауэ зызыпъуамыдзу

Зэгуэр зэдэпсэуаш, дэ ди адэжхэр.

"Уей-уей, Къэбэрдей хэку!" жрагъэлэфу

Я гуэхури зэрахъаш... Мы сэ жыслэнур

Уэим умышл, Къетыкъуэ и къуэ. Дауи,

Ар хасэрт пшъылэпхэр. Ауэ гуэхум

Дэр-дэруэр дегупсыссыку шытмэ,

Ар хасэм нэмысынклн хъунут... Псоми

Хъарзынэу дошлэ, Аслъэнбэч, уэ лыгъэу,

Акылу пкъуэлъыр зыхуэдизыр. Дошлэ

Уэ хэкур зэрыпхуэхээнур. Пщышхуэм

Хэлын хуей псори зэрыпхэлъыр. Ауэ

Уэ хуабжы укълэхъэ хэл мыхъумышлэ

Фн ллакъуэр зытекъуадэу лъапсэкъуэдър

Инал и кьуэпсхэм кьыфхэзылхэм... Даун,
Ар уэ уи дежкым кьыщечар. Уи дежи
Ар заншэу щихыну кьыщэкынкым.
Арпхэккэ мафиз дызыхисхэм уеплэрэ
Ар нэхьри зэщэкбгэсту уцысыныр
Уи щыхым кьеклыкым, Аслээнбэч.

Аслээнбэч

Хэт? Сэри?!
Сэ зыри зэщэкбгэсткым. Зэщэкстауэ
Щыгыххэ мафиз си дамэгъуу зыри
Химыхкэу кьегъэлынм и Измалыр
Кьэслыхкэуу аркэудейш.

Щолэху

Мо Хьэтлэхушокуэ
Бомэт зыдэщыу, ерышагэм хэкур
Пшэрых хуэпшыныр уэ ныпхуэдгэфашэу
Щытамэ, псоми зедгэгъынт лэныкыу
Кьэххукум дежэу дыщысынт... Арпхэккэ
Ерыш и ерышэкри зыгэхыщэ
Акылкэ тхэр кьыпхуэупсаш. Абыкэ
Уи бийхэм япэу. Иейм кышэр Иейши,
Фи луэхур нэхьейж мыххуэ цыккэ,
Фых мы пшы зэауэр.

Аслээнбэч

Сложь, мо хьэхэм
Я деж лэгуаклуэ сыбгэклуэну?!

Хьызыр

Пшышхуэ
Кьетыкыу Аслээнбэч лэгуажьемыщхэу
Мысострэ Хьэтлэхушокуэуэхэ я пашхэ
Итыххэмэ, пфизахуэу ара?

Щолэху

Хьэу.
Измал имызу щыт лэгуажьемыщхэу
Итани, зым адрейм худимычыхмэ,
Лыггажэр – мыухьжш.

Аслээнбэч

(губжым зыххэу)
Сэ Хьэтлэхушокуэ
Бомэт... мо лэужьейм худэсчыхынуи?!
Флэгъуа: Кьетыкыу Аслээнбэч – мобыхэм!..
Щыгэт, Щолэху. Иумыгъэлей! Идркыри
Абы сэ сынзаскым... Жыгъуафиз

Ар уэркIэ: "Худэчых"... Си кьуэшым и лыр
Мысостхэ зэрательри, ХьэтIэхушцокьуэ
Бомэт си кьуэ нэхьыжьыр кьуукIарэ
А хьэггэм и щыIужкIэ си жылагьуэм
Кьатеуэ-кьатебанэу зэрехIуэкрн
Уэ, дауи, уи щыпзэхэхкым... Хьэмэ
Адэжхэм я щынапIэм сытрахуу
Кьуриш жьанэм сызэрыдэсар-шэ? Ари
Кьундетхэ фцIэркьэ?... ФомцIэ! Псори фомцIэ.
ИтIани фи щхьэ евыпэсыр ди пшым
ЕвгьашIэмэ фыфIэфIици, пцIэри пIыхьри
Абы хевгьэутэжурэ, фэ тынгу
МафIатI зэхуакум фыдэсынут... Армэ,
Ар хьунукьым!.. Яхудэчых. Арат сэ
Иджы кьысхуэиэжар: мо дэ тхуэмыдэ
НыбанхьэкIэ кьысхуэицу лъэIуэн хуейхэм
Я деж лъэIуакIуэ сыбгьэкIуэну. Хьэуэ!
Кьетыкьуэ Аслъэнбэч ящышкьым фызым
И пIынэр зыщхьэратIэгъэжхэм! Зи лыр
МыщIэжу кьэзыгьанэхэм!..

Щомэжху

(Тэдэбу)

Апхуэдэу

ЩыхьуакIэ, Аслъэнбэч, кьэдаIуэ уэри...
Кьундетхэ пщыкьым, лIакьуэлIэшц. АтIэми,
Дыпсэукьым пщы унафэкIэ. Ди кьуэпсри
Кьыпцожьэ нэхь жьыжьэж кьэбэрдеицхэм
Фи кьуэпсым нэхьрэ. Дэ дыхуейкьым, пщышхуэ,
Анзорхи фи зэранкIэ дгьэкIуэдыну,
Тамбийхи щхьэусыгьуэишэу дгьэбинину.
Дэ лыкIэ дызэпхаш. ДыпIакьуэлIэшхэш.
ИгьапIэми дызэбиякьым... Ауэ,
ЗыдэтIцIурэ щхьэж ипц, фэ фи зэранкIэ
Щэдэзащ дызэщыIейуэ... НэхьыкIэжыр
Арати, — месыр: быхь жалэн хуимыгу
Тыгьа ди пщыIхэр зэрыгьэгупхуэжри,
ПсэфылIэм кьыпцIагьэуващ я Iэшэр...
Уэ пцIэрэ зыхуэдизыр ди жылагьуэу
Абрэджхэм яубыдар?... ХэпщыIыкьым зыри.
Дамэгьум ущыхуейри кьыпщыпхуейри
Апхуэдэм дежш.

Аслъэнбэч

Сэ сыпщыIакьым.

Шолэху

Сошлэ.

Дыкыашху зэрышадзэу, уэ лъэныкъуэ
Зэбгъэзри уежъэжаш. Къумыкъушокъалыр
Нэхъапэщ-тлэ Къундетхэ нэхърэ!..

Аслъэнбэч

Си шхъэ

И луэху зесхуакъым, – фэ фи луэхуш!

Шолэху

Ди луэхур

Дэ адкн зетхуэжыпщ. Фэ, мес, абрэджхэр

Фи деж къэсащи, – фыгушсысэ.

Аслъэнбэч

Дошлэ.

Лъэуаклун дынэклуэнкъым, Къундет и къуэ!

Шолэху

(Тэдэбу)

Фыкъуаншэщ, Аслъэнбэч, фыкъуаншэщ. Пщыхэм

Ди хэкур лыхъэ-лыхъэу хэвгуэшэжри,

Ар фшлэщ шыхгъуафлэ... Мис, уэ Шэрэджкьалэ

Гужыгъэжыр шогъэбагъуэ. Бахъсэн псыхъуэ

Мысостхэ, Хьэтлэхъушокъуэхэ шодалъэ.

Къанокъуэхэ зы лыхъэ гуагъэзащи,

Псыжэ луфэ къыпхохъушлэ. Тэльостэнхэ

Зи хушхъэ хъум и бзухэщ. Джылахъстэнхэ,

Къуаншлитлэ зэрышхмэ, я шхын къыдагъэкълу

Есахэщи, къытхоплъэри Тэрч луфэ

Къылусхэщ шлэгуфылкълу...

(Гуащлэу.)

Дэнэ шылэ

Инал и Къэбэрдейр? Дэ дыноупшлыр,

Къетыкъуэ Аслъэнбэч! Сэ сызилкълуэ

Анзорхэ! Тамбийхэ! Къундетхэ!.. Псори

Къоупшлыр зэры-Къэбэрдейуэ!..

Аслъэнбэч

(губжъауэ къыщолъэтри)

Куэди!..

Ар лейщ а жышлэр! Лей!..

Шолэху

Дэ къыттекълуэ

Десакъым, пщы!..

Аслъэнбэч

Зегъасэ!..

Шолэху

Дыдамэггуу

Араш дэ, Аслээнбэч, – дыдамэццэткым.

Дамэггуу уэ нджыри укытхуеймэ,

Къундетхэ дыхьэзырш дапцэпцэ. Ауэ

Фхуэддэнукым фызмькѹжу пцыхэр!

Жылакѹэ кыфхуэхъун фыхуейрэ, – мисыр,

Дапцэпцэ дыхьэзырш дэ – ллакѹэлэпцхэр.

Аслээнбэч

Ди Іуэху зевмьхуэ!

Шолэху

Ара?

Аслээнбэч

Араш!

Шолэху

Армэ,

Къундетхэ фыкытшымыгугъ дамэггуу...

Фи Іуэху ирикѹэ фы!..

Хьызыр

Шолэху... Ар дауэ?..

Адыхьыр шццэжмэ!..

Аслээнбэч

(пигъэцу)

Куэдш! Ирекѹэ адэ!..

(Шолэху йок!... Абы к/эльтылырэ)

А уи хъэм икышур кьозгъэпцэпцэ сэ,

Къундетхэ я кьуэ, – умышлашцэ!..

Упццэхэмрэ лэжыггэхэмрэ.

1. "Дамэлей" пьесэр зытеухуа земаныр адыгэ тхыдэм и нэхъ псэзэпцыхъэпцэ дьдэхэм ящыцу кьелыгтэ авторым. Абы пцыхъэт техъуэу сыт хуэдэ Іуэхугъуэхэр хэфлгъагъуэрэ пьесэм?

2. Дамэлей я пашуу цыхубэм зыкьагъынкэ пцэхъуам и цыхъусыгъуэхэр сыт?

3. Кьытыкѹэ Аслээнбэчрэ Къундет Шолэхуэр я зздауэм сыт хуэдэ гупсысэхэр кьахэфха а зманым Къэбэрдейр зэрыта шытыкдэм теухуауэ?

4. Гуашэнагъуэ Дамэлей хуишцэ лгъагъуныггэм хэкыпцэпцэ цышцимыгъуэтынур сытыт а зманым?

5. Дамэлей я пашуу зыкъэзылэтахэм яла мурад нэхъышхъэхэр сыт хуэдэ, ахэр кьащцемыхъулам дауэ фегупсысрэ?

6. Драматургым кьызэрылгъытэмкэ, Дамэлейрэ Гуашэнагъуэрэ я трагедием нэхъэр нэхъ цыкѹукым мы пьесэм хэт персонаж нэхъышхъэхэм ящыц Къэзанокъуэ Жэбагы и цыуэныггэм кьрикѹахэмрэ ар езым зэрызыншамрэ. Фэ дауэ фегупсысрэ абы?

7. Тхыдэм и лэжымрэ драмэм и хабзэхэм тегъэпсыхъа художественнэ пэжагъымрэ дауэ цызэхуишцэ мы пьесэм?

КУШЫКУПЦ

Ыхынцу зэхэлъ, прологрэ эпилогрэ зифэ драмэ

ХЭТХЭР:

Псатхэз.

Жанхуэт Кушыку – Къэбэрдейм я пшы уэлийц.

Сультаным – Кушыку и шхэгъусэщ.

Жамбот – Кушыку и къуэщ.

Хьымсад – Кушыку ипху нэхъыжщ.

Чэбэхъан – Кушыку ипху нэхъыщцэщ.

Дыцэнэ – Жамбот фыгуэ илгъагъу хьыджэбщ, Хьымсад и пшыпхуэщ.

Къылыщыкхуэ Къасболэт – Кушыку и пэщцэщцэгъу пшыщ.

Жамырзэкхуэ Бэчмырзэ – урысыдзэм и полковникщ, адыгэщц ллакхуэ кыххэкIащ.

Щэрэллукхуэ Умар – Къэбэрдейм я ефндышхуэщ.

Къундет Батджэрий – ллакхуэлцэщц.

Анзор Темырыкхуэ – ллакхуэлцэщц.

Лытцлукхуэ Мухъэмэд – пшыщ.

Хьэтлохуэцокхуэ Тальостэн – абрэджу ежэжа пшы тумэщ.

Ермолов Петр Алексеевич – Кавказыр къэзызэу урысыдзэ псоми я тепщэ генерал-губернаторщ.

Вельяминов Алексей Александрович – Къэбэрдейр къэзызэу урысыдзэ-хэм я тепцэ генералщ.

Федор (Бекович-Черкасскэ) – урысыдзэм и полковникщ, адыгэщц ллакхуэ кыххэкIащ.

Щэрдадым Индрис – урысыдзэм тIасхъэщцэкхуэ яхуэлажэ уэркхщ.

Хьэцауэ – Жамбот и шIакхуэзехъщ.

Албахъсит – Кушыку и пшыгъусэлщ.

Дэхушокхуэ Къетыхъуэ – пшыщ.

Офицер.

Адъютант.

Пшыхэр, уэркхэр, бзылхуэгъэхэр, сэлэтхэр.

(Бжыгъэхэм къагъэлгъагъуэр персонажхэм я ныбжырищ).

ЩекIуэкIыр: шIыпIэкIэ – Къэбэрдей хэкурщ, зэманкIэ – 1825 гъэм и бжыхъэ махуитIщ.

Лыгъэшхуэ зифэ, псэм япэ напэр изыгъэщц псэуа куэд ахэтащ къэбэрдейпщхэм. А лыгъэри ахэлгъэ дипломатие зыфIэщц хуэну хэку лүэху зехъэкIэхэм хуэпэрыгуэу шыта пшы зыхъоми ещIэж ди тхыдэм... Мис апхуэдэхэм ящыщт яужэ дыдэу Къэбэрдейм я пшы уэлийуэ (пшым я пшыжукъ) шыта Жанхуэт Кушыку. Абы и хуэпсапIэт цыхум нэплъэжыгъуэ ягъуэту Къэбэрдейр кымзэщIэрыуэжыныр... Ауэ икхукIэ къалэи хьэлтэт Кушыку и пщэ дилххэ-

жар: хэкур бийм зэтрикхутат, лъэпхьым и нэхъыбанлэр зэтриуклат, зэбгрихуат. Лъахэм кына мащлэри гун-гун зэрыгъэхуарэ лүэху еплъыклэ зырыз ялэж хуауэ зэпэщлэтхэт. А псом и щыфужклэ, Кушыку кхуэпсклэ зыщыгугыу кыхуэнэжа и кхуэ закхуэ Жанхуэти Налшык быдаплэм дэт хъысым ираддауэ истн, и лүэхур псэзэпылъхъэплэт... Абыхэм теухуауэ щызэпсалтэм, щызэддауэрэ лэщэзэхуыхым лүэхур щыгэса хэкуисо хасэ араш мы монологыр Кушыкупщым шыжилар:

Кушыку

(хасэ утыкум кхъхъэри жыхъыплтхуэ тлэкхурэ щыта нэужэ)

Нобэ мы кыхъыфлахэм сыздедалуэм, сэ хуэм-хуэмурэ си нэгум кхыщлзуащ улэгъэ хуарэ гууэщл утыкум илъ зауэлл цлэрылэу гур. Яхуэмылуатэр зи тхыдэ зауэлл улэгъэр кхуафэфыхьурт цлэпщакхуэ гуышхуэм. Цлэпщакхуэ хабзэм кхемызэгъ птми, мыхэр зэдауэрт. Зэлэпщакхуэрт. Зэнэпфауэ гуэрхэри яхэтт. Зыр зым игъэкхуэишхьурт, я пашхъэ илъ зауэллур улэгъэ цлэхъуам и цхъэусыгхуэр кхалъыхъуэрэ... Дэтхэнэми жилэрт, жилэ кхудей мыхъуу, и гугъэжт улэгъэр зэрыхъужыкхыну хушхъуэгхуэ закхуэр зыхуэдэр езым ищлэу, абы теухуа чэнджэшхэри гхунэжу зэбгратыклт. Зэ еплъыгхуэклэ кхыпшыхьурт зауэлл улэгъэм и лүэху псоми зэрахуэу, ар ажалым кхызэрылэщлахын лэмал кхалъыхъуэу. Ауэ, уахэплэжхьпэмэ, нэрылагуэ я утыкум улэгъэ хъэллэ зэриллур хуэм-хуэмурэ ахэм зэрашгхуэпщэр, абы и цлэ кхылуэрэ зэпсалтэ пхъэкклэ, ящыц дэтхэнэри езым и щхъэ лүэхум кхызэрыхъэсэлъыкхылар... Зауэлл улэгъэр узым игъэхьщлэрт, ауэ зыаи зэхыхъжтэкхьым абы и гыз макхыр. Зыри хэттэкхьым ар игъэхъужыну. Зыгуэрхэм я гужыгъэжыгъ зэтрихъахэр зэтраунэщлэным щхъэусыгхуэ хуэхъуа кхудейуэ араг...

Фи щхъэ иривмыгъажэ, зиусхъэнхэ, ауэ зэремыкхуэкхыпхъуэ екхуэкк апхуэдэ цлэпщакхуэм епхъу дыхъызэхэнащ дэ нобэ. А зауэлл улэгъэм хуэдэу щлэурэ гызу дэ дг пашхъэм илъщ Кхъэбэрдей хэкур. Ар мэджалтэ. Мэлъауэ. Ауэ "Фызэщлэшаси" жилэркхьым. "Силь флэж" жилэуи кхытхуигъэувыркхьым. Ар зыщлэльтхур зы закхуэш:

"Сивмыгъэплейтей. Пхлэгъуэ кхызэфт. Псэхугъуэ сивгъахуэ... Си гур кхызэрыгъуэтыжыху... Си псэм зиузэщлэжыху..."

Соллэ, ар зымылэнухэр гхунэжши, си хэку зехъэккэмклэ мыарозыхэри мащлэкхьым. Кхыпшыкхуэм епхъу, нэр ирашлэу кхызэжамылэф пхъэкклэ, апхуэдэ зыкхом зэрыщлэпэм сыпщыгуазэщ... Ягъэ кхынкхьым, фыхъысхуэпсалтэ! Убалтэм сивмых! Си цлэ зэхэфхмэ, фхуэбжытхэж!.. Сэ абы сыкхъылынщ, Кхъэбэрдейр кхъэвгъэггэл закхуэ...

Пэжщ, запхлэдэгъэши кхъхуэ сэ, Кхасболэт, зи насип кхытхекхуа бийхэм. Си гур зэрышхуэро пагагъэм сыщэбакхуи куэдрэ кхысхуохуэ. Ауэ, фэ флэагууи фыхуэмейми, Тхъэ лъаплэу лъагэм елгъагу: си щхъэ лүэху щхъэкклэ

сэ эи зыми зыхуэзгъэшакъым. Хэкум шхьэкIэц! Къэбэрдейм шхьэкIэц!
ИкIи ар ажалым къызэрылэшIэсхыфын зы Iэмал закъуэ зышIымIэ шыIу
къасшIэмэ, а Iэмалыр сэ къэсэлыхуэзнуш, зызгъэш шызогъэзгIри, ныбапхъэкIэ
сышIыну къысхүдэкIынкIэ хъуми...

УшIэхэмрэ лэжьыгъэхэмрэ

1. Къэбэрдейм и узлнншI Жанхъуэт Кушыку жиIу мы тхылым
хыхъа монологыр зыхуэзгъэзар хэт сымэ?

2. Кушыку Къэбэрдей хэкур "зауэлI уIэгъэм" шIригъэнхьым и шхьу-
сыгъуэр сыт?

3. КушыкушIрэ абы и къуэ Жамботрэ я Iуэху епIтхыкIэхэр зэрызтэ-
мыхуэр къызыхышI папхъэ нэхъ наIуэхэр пIесэм къыхызгъуатэ.

4. Я жыIэм Кушыку къытрагъэхуэн икIи ягъуэнэхун папшIэ,
папIтхыкым и дзэсэшэхэм сыт хуэдэ хылагъэ, гушIэгъуышагъэ
къагъэсэбэпрэ?

5. Къыхуэнэжа и къуэ закъуэм и псэмрэ лэпкъым и мамыр гъащIэмрэ
яхэдэн хуейуэ къыпхыдэкIам, Кушыку ятэ иригъэншар хэт, а Iуэхум фэ дауэ
фегупсысрэ?

6. Ди тхыдэм шышу сыт хуэдэ зман мы пIесэр зыгъуэхуар, сыт хуэдэ
Iуэхугъуэ лъабжьэ хуэхъуари?

МАЗАГЪУЭ

прологрэ едзыгъуэнтIу зэхэлъ трагедие

ХЭТХЭР:

ГъушIыпсэ – жанейхэм я дзэшIшI, я тхьэмэдэш.

Мазагъуэ – ГъушIыпсэ ипхъуш.

Жамболэт – Мазагъуэ и псэлыхъу шауэш.

Темболэт – Жамболэт къуэн хуащIа шIалэншIэц.

Къанлы – пшы шауэ тIорысэш.

Иэитэц, Увыжыкъуэ, Дзэхуш, Теуэжэс – ГъушIыпсэ и ныбжьэгъу
лIыжьхыш.

Мицкъуэ – жасусу къышIэкIыжа гъуазэш.

Мэхьмуд – семэн гупзэшэш.

Борэн – Жамболэт и шIакIуэзехъэш.

Ельыхъу – Къанлы и шIакIуэзехъэш.

ЛыкIуэ.

Адыгэ зауэлIхэр, семэнхэр, хьыджэсбэхэр.

ШекIуэкIыр Жаней хэкурш. ЗеманкIэ зыхуэзэр XVII лIэшIыгъуэрш.
Лъабжьэ хуэхъуар Хъанджэрий и "Адыгэ хьыбарыжьхэрш".

"Мазагъуэ" пьесэм лъабжъэ хуэхъуар XIX лашыгъуэм и ягъэ лыхъэм псэуа адыгъ этнограф цырыгуэ Хъан-Джэрий и тхыгъэ "Адыгъ хъыбарыжъхэр" жыхунгъэм и зы пычыгъуэщ. А тхыгъэм епхъу, мы пьесэм и цытешхэр хэкъум, лъэпхъым хуэпэжу шытыным ухуэзыгъуэуи гупсысэхэрщ. Апхуэдэ гурьщцэкъэ гъэнщлащ Мазагъуэ и адэ Гъушцъысэ и псэм еджэу адыгътхыгъэм кышцъыжэ уэсатхэр, пьесэм пролог хуэхъуар.

"УЭСЯТ"

ПРОЛОГ

"Мартинэ" уэрэдым и пкъыр лъыбэм гыз макъу ягъагу. Абы щцэгъу гупхъуэ пэгъушхэр зэгъуок. Егуанэ гупхъуэр кыр блыну кыффым кыхош. А кырым и лъабжъэм декъуэкърэ жауэ зэхэтщ гуауэшхуэм зэхуишхэа цыгъухэр. Кыффым кыхохэкъуок хэкъум кыгъэ бийм езэуа жанейхэм я дзэгъу Гъушцъысэ. Дзэгъушхэр уэгъа хъэлэ хъуауэ и псэр естри шакъуэм тегъы, ипхъури кышцъысэщ. Лъыбэ шыналхэр мэужхыгъ.

Мазагъуэ

(гъум егъэ макъэкъэ)

Уоу ди тхъуэ Тхъэшхуэ! Сыгъ уэгъушхэр?! Мыпхуэдэу

Дунейм сыкышцъытебнэр сыгъ уэ?! Дадэ!..

(Гъушцъысэ и цыгъэр кыгъэт.)

Гъушцъысэ

(ерэгъэкъэ кыгъдришхуэуэрэ)

Умыгъ, Мазагъуэ. Араш-тгъэ... Ажалым

Сынокъуэ жырцъэркъым цыгъу шыкъухэм.

Си дыгъэр мэуныкыфцъэ сэ. Жэгъу шыгъэжыгъэр

Си гъащцъэм кышцъысэщхъэ...

(И макъыр нэхъ зэфгъуэжэри.)

Ауэ гуэхукъым!

Мэгъуфцъэ си гур, адыгъагу гъащцъэр

Зэуапцъэм шыгъухащи... Уоу Мазагъуэ!

Хъаныдзэр мы ди хэкъум итхуауэ

Сыламэ, дунегъэкъэ кыгъхуапсэ

Симыгъуэ сэ ахърэгъым сышцъэгъуэ...

Аршхъэкъэ иджыри бийхэм хэкъур

Яфышхыр, си хъыджэбэ... Ди лъакъуэм шыгъу

Уэ зыригъ кынар. Уэраш сызышцъыгугъери

Мурад сылахэр нигъэсыну и кыэм...

(Кыхошцъыгъуэри.)

Щцэгъу, араш, си уэсатхэм...

Мазагъуэ

Дадэ!..

Гъуышсэ

Уи закъуэ уакъыхонэ уэ, Мазагъуэ,
Ди ллакъуэ хэкъуэдэжым шхэкъэ зи псэр
Дапщэши шапэлудэ зыщыну цыхухэр
Зи куэд жаней лъэпкъ хъыжкэмрэ дыгъужуэ
Ди пыщкэ дзэр къытхуэзылхэмрэ. Абыхэм
Ялъэкъкъым, ахъумэ ноби ирацэнут
Ди хэкур бий шыкхэхэм. Кърым хъаным
И фыщцэрэ Ізужьымрэ ццэхуэзсэ
Къэнаши дипшхэр, къуышхэ цыкху зыхуадзу
Хъэ гул зэхуэжэсахэу зэрорхыжыр...
АтІэмн дилэщ дэ иджыри къабзэу
Зи налэр зыхъума адыгэл Іэджэ
Шууей гул цыкхухэр зэхуапсэри, ахэр
Йозауэ зэрорхыахуэхэм... Мазагъуэ!
Мис ахэр зэхуэзсэ уэ. Зэгъадалуэ.
Яжэлэ псомн нобэ хуэдэ махуэм
Лъэпкъ Іуэху нэхъышхэ зэримылэр хэти.
Мы зыри хъэкъыу япхыгъэкІ: зэгъусэу
Мызауэу шыгмэ, текхуэныгъэр зэи
Игъуэткъым лъэпкъым... Адыгэллыр хыхуэщ,
Абы и лыгъэр шыцхэрылуш дэни.
Арпхэкъэ сщІэркъым цхъэзакъуэ къарукъэ
Зи хэху зыхъумэжа сэ щІым тетауэ...
Дэ псори дилэщ. Зыщ дыкхызыхуэтыр:
Зэкхуэтыныгъэ! Ар дилэжмэ, хэти
Шынагъуэжым ди дежкэ... А мурадыр
ЗэщІэным хунэсакхымы си гъашІэр,
Къалэн пыцгоІ, сэ си хъыджэбэ. Тхъэ. иным
Уэ тыгъэ къыпхуишІа зэманыр хэхум
Лыгъэс, Мазагъуэ. Акъыл жан бгъуэтари,
Дахагъэ къыбдалхуари, гури, псэри
Уи лхэхэрэ уи лъэпкърэ яхуэлажэу
Тегыф дунейм... Мы дуней хъэхум....
(Хъэлэу къыхоццэ/укІри и цхъэр егъэщІылыж.)

Улшлэхэмрэ лэжыгъэхэмрэ

Югъыж Борис и "Мазагъуэ" трагедиемрэ Хъан-Джэрий и "Шэрджэс хъыбархэр" очеркымрэ зэрызэхъу, зэрызэхъыщыкълъу хэфлагъуэр къыжыфлэ.

Ди тхыдэм щыщэ сыт хуэдэ зэман хъэлъэ мы пьесэм къыщыгъэлъэгъуар?

Мазагъуэ и щхъэ закъуэ насыпымрэ лъэлкълъым, лъахэм я хуитыныгъэм шлэбзнынымрэ ялэ иригъэлпыр сыт? Фэ дауэ феплърэ Мазагъуэ а йуэхум зэрегупсысым, абы нэхъ пажэу гъащлэм къыщилъыгъэм?

Жамболэт, Темболэт, Къанлы сымэ я зэхушчытыклэм фырэ мыгъэмэму яхэфлагъуэр сыт, хэт нэхъ вгъэзахуэр, хэт вгъэкъуаншэр?

Темболэт и къуэш нэлъыгъэ Жамболэт епцъыжыныр къызыхэклар сыт? Темболэт захуэу къыпшызыгъэхъу яхэт а щхъэусыгъуэхэм?

Жамболэт нолурьдээр зфунмых зэпыгу щхъэ къыщыгъэлъэгъуа пьесэм?

Мазагъуэ хэкълуадэу пьесэр зэриухым а образыр игъэлъагъу къыфшыхъурэ, хъэмэрэ нэгъуэщл кълух иламэ, нэхъ ффлэтэмэм?

Бийхэр къагъуэ зэпыгу зэрыпсэуам къыдэкълуэу, адыгэхэр езыхэр пщыгъуэ зэрымгъахуэу зэрыпштар дауэ къыкхъыжрэ пьесэм?

ЛЪЫГЪАЖЭ ЖЭЩ едзыгъуитлэ тэхэлъ трагедие

ХЭТХЭР:

Уардэщыкълуэ – уэркъ ллы хэкълуэтатщ.

Зулий – Уардэщыкълуэ и щхъэгъусэщ.

Аслъэнбэч – Зулий фыгуэ илгъагъу шлалэщ.

Къарэмьзэ – Уардэщыкълуэ и шлакълуэзехъэщ.

Зенаб – Зулий и дэгъызэщ.

Трагедие жанрыр зэрагуэщ ифкълэхэм ящыщэ унагъуэ йуэхухэр, цыху щхъэхуэхэм я зэхуакъу къыдэхъуэ ерышагъ-еруагъыр, абыхэм къарыхъуэ гуауэшхуэхэр лъабжэ зыхуэхъу трагедиехэм ящыщэ "Лъыгъажэ жэщыр". Лъыгъэ-шыгъэм хэмыкълуэрэ зи ныбжыр хэкълуэтэ Уардэщыкълуэ Зулий хуишлэ лъагъуныгъэр зэрыным ипэч къытехъэгъуейщ, ауэ жагъуэллым къыхуилэ лъагъуныгъэм зыклэ нэхъ цыкълу ищыркълым Зулий и псэм телъ хъэзабыр. Хэт ипцлэрэ, Зулий и бамплэр Уардэщыкълуэ и лъагъуныгъэщхуэм зэгъуэр зэтриулэ-флэнкълэ, къыдхъэхыфынкълэ хъунт, гу бзэджэ зилэ цыхум мурад флэй къы-хуамышлэмэ. Апхуэдэхэм яфлэфлщ цыху жыдзыфлэщхэм я псэхэм ириджэ-гуныр. Мис апхуэдэ "джэгукълэм" хъуа псэ хейхэм ятеухуа трагедиещ "Лъы-гъажэ жэщыр".

Уардэщыкыуэ

(зыщыукытэжэ кыпфизцху, кьамэ йэтицэм и йэр трехыжери)

Уоу, гуашэ!

Сэраш абы шышынэр. Къысцхьэрипхъуэу,

Шейтлану губжыр къыспэлъэщу, си йэм

Зэгуэр къызигъэлэзмэ кьамэр, дауэ

Сэ ар есхьэхыжыну? Адыгэллым

И хьэлкыым пшэншэу ар кылэту. Ауэ

А кьамэм и гурашэр егъэлэжымэ,

Сэ дауэ сыхъужыну?! Хьэуэ, хьэуэ!

Шынагуэщ а гупсысэр. Йейщ. Сыхуейкыым

Ар сигу кьэзгъэкыххэнэ, гуашэ.

(Нотысэхри, макъ йэдэбклэ.)

Гьаштэм

Сэ сыт йэфагыу хэслъэгъуар?.. Сыкыальхури,

Зэрышх-зэрыллым сыхэмыкыу, нобэр

Къыздэсым екхуэклэш. Слъэгъуаш шабзэнэ

Къыхуэкхуэр си бгъэм. Сыдушлэщ джэгэдзэ

Лыджу си псэм къыхуэкхуатэм. Сэри

Ажалыр иризгуэшу йэщэ жаным

Мы шыгум сыгеташ... Сызэшпэкыхжмэ,

Сэ хьэдэш слъагъур. Сызышлэдэуымэ,

Зэхэсхыр гурым макъщ. Къыкхлэлылэбэу,

Йэбжыанэу илэр хиуклауэ, гьаштэр

Зылыгъым шылэщлэжклэ ар, гууэу

И гушлэ лъапсэм кыкхугъыклрэ зэуэ

Хьэуам хэкхуадэ гурым макъщ... Сэ гьэхэм

Акылу кыххэсхар мыраш. Цыху гьаштэр

Къэкхыгъэм хуэдэш. Дыгъэ иныр гуапэу

Дбы кыххуопсыр, кыххуогуфлэ. Хуабэр

Къретыр и пкыым, къодэхашлэ. Ауэ,

Къэкхыгъэм ешху, кыххуашлэ тыгъэм зэи

Цыху шыклур арзэи теххуэфкыым. Цокхыр

Зыгуэрхэм шлэкху, шлэхуэпс, шлэбэг, шогугъыр.

Зрачри, хохъэ борэнышхуэм. Жыбгъэ

Клэрахуэм кьрехъэкхэр. Зэжъэхуэу,

Зозауэ, зэроукл. Мы дунейжыр

Тхьэ иным зэриухуэрэ шылауэ

Джужьклэи кьэнэжынухэр зэрапхуэу

Я гугъэурэ, мэлэжхэр... Цыху тхьэмыщклэ!

Абы зэману хухахар зэрыхуэр

Ишлэжу шытыгъамэ!.. Мафлэ хьуасклэ...

Цыху гъащэр хуэдэщ мафлэ хъуасклэм.
 Зэуэ пхъэдзаклэм толъенкIри, наплэзыплэм
 Клыфыгъэм хоклуэдэж... А палъэ клэншыр
 Аращ шеклуэкIыр жалэж пэтми клэншэу
 Кыттицыхъу хъыбархэр къэзыгъэпдыр... Бамплэ
 Зэгущэп. Гужыгъэжыгъ. Фылъагыуныгъэ. Гуауэ.
 Ауан. Залмыгъэ. Гъыбзэ. Уэрэд. Хъуанэ!..
 Абдежщ мы псори щызэхалъхъэр. Щхъухъри,
 А щхъухъым и хушхъуэгъуэри акъылым
 Аращ кыштитупсысыр... Уафэ щлагъым
 Гуэху лейм кыххунгъэшлауэ зы псэущхы,
 КъэкIыгъи щлэткъым. Щылэкъым зы цыххун,
 Лыгул къалэныр къратауэ щыгум
 Кытхъэ. Езы цыххури ззытыжыр
 Апхуэдэ къалэн лейхэр, ахъумэ тхъэшхуэм
 КъегъэщI ар къабзэу, гуэныкхыншэу. Ари
 КъэкIыгъэм епхъыркъабзэу къождэ. Дэхэу
 Къогагъэ и пкъыр. Зыхуелэтыр дыгъэм,
 Дунейм и теушэу щогуфIыкI. Дунейри
 Абы кыдошIэрашIэ... Мис апхуэдэу
 Зэман кыштыгысыр епхъэкIыфрэ бжыкхъэм
 И IэфIыр зыхэлщлауэ, уи зыгуэри
 Абы кызэрыхэнэр пщIэжу гъащIэ
 Жыгышхуэм и къудамэм упыхужмэ,
 Араш насыпыр... Епхъкъым, гуащэ, даук,
 А жыслэм сэ си псэуклар. Класэлуэу
 КъэкIуа акъылщ. АтIэми си гур хуабжыу
 Щохъуэпс апхуэдэу сыухыну...
*(КъызэфIоуэ, зи щIыб хуэгъэзауэ щыт Зулий къыбгъэдохъэри, гуащэу
 и дамэм кытоIэбэ.)*
 ГъащIэм
 И нэхур сэ иджыщ кыштызгъуэтари,
 Сыхуейщ ЗулийкIэ зэджэ а си дыгъэм
 И хуабэм зезгъэуу. Уи нэ фыщIэ
 Паштитым куэдрэ сашIэлъгъэну. ПыщIэншэу
 Дунейм сытемытауэ къэслыгъэжу,
 Ажалым си псэр естыжыну... Гуащэ!
 Зэхэх уи нэхъыр. ПыгуфIыкI. Апхуэдэу
 Уунэхъуауи кыштымыкхъу. Сэ гуэхукIэ
 Уи флэщ ар сщIышIэ... Иджы уи закъуэ дызэу
 Бжеслахэм егупсыс. Чэнджэщ нэхъыфIыр
 Уэ уи щхъэм къуитыжарш...

Унцлэхэмрэ лэжыгыгэхэмрэ

1. Дунейсо драматургиём хыха трагедие нэхь цэрылуэхэм я гэлсыклэ нэшэнэхэм яшышу сыт хуэдэхэр кышчыгэсэбэлэ "Лыггажэ жэц" трагедием?

2. Мы трагедием кышчыху гуауэхэм кьежбанлэ яхуэхуу кьэфлыгтэхэр сыт хуэдэ?

3. Аслэнбэчрэ Зудийрэ псэгүү зэхуэхууноклэ Измал имылуу кьэзыгызуу шхэуэсыгыуэ нэхьшхуу сыт хуэдэ шыла а зэманым?

4. Зудий дежидэ Уардэшыкүүэ псэр зыклэрымылшлэ жагыулш, итлани удэзыхэх зыкьом хэлъц абы и образым. Сыт хуэдэ ахэр?

5. "Лыггажэ жэц" пьесэм и мыхьэнэ нэхьшхуэр, дауи, мыраш: пэжым и тельхэ цыху гу кьабзэхэр нэхь клэцлүшү шымытмэ, бэлэрыгъмэ, пцыр, хылаггэр, бзаджаггэр зи. Тэшэхэр кьатегуллэу бэлыхь куэдым хадзэ-фынуц. Абы шыхьэт техууэу мы пьесэм сыт хуэдэ гупсысэхэм фышрихьэллэ?

КХЪУЖЬЕИБЭ

едзыгъунтлу тэхэлэ, нэрыльаггумрэ гурьльаггумрэ шытэныхьэ драмэ

ХЭТХЭР:

Хьэтлым – илгэс бгышлым нэса лйжыц.

Гуацнэху – Хьэтлым и шхьэггусэц. Пьесэм зэрыхэтыр и шлалэггуэуш, и нысанцэггуэуш, пцыхьэнлэм кьыхэклэ хуэдэуш.

Беслэн – ахэм я кьуэ нэхьыжыц.

Аслэн – я кьуэ нэхьшцлэц.

Хьэужан – яхьуш.

Фэтлимэт – Беслэн и шхьэггусэц.

Мулид – Хьэужан и шхьэггусэц.

Кьэзыуэтэжыр.

"...Пэжым ябышцхэр кьетлэцл. Ццяхуэмэхэр кьеулэлпхэцш. Зыфлашыка ццэхэр зэрехуэкльж. Дызэсэжа пцыхэр дегьэлгаггуж. Араш абы дикьышлнггэуэлэбжыри... Кьыдэхуулан-кьыдэмыхуулан, ауэ дэри мы пьесэмклэ дызыхуея ар дыдэрц: укьэзыгыуэлэбжэ Пэжым и нэклэ Гьашцэм и пцланэпэ дызэсэжа гуэрхэм дыдэллэнырц..." Авторым кьыбгээдэкл а псалтэхэр мы пьесэм и лэм шыжэлэр Кьэзыуэтэжым, ауэ а "укьэзыгыуэлэбжэ пэжым" нэсу зыкьышцзылуиыхэр драмэм и етлуанэ лыхьэрц, пьесэм и клэух мы теплэггуэрш.

Гуацнэху (куууэ мэцатэри). Мы дунейр нобэжым шаухуар, ди быхэ. Ар куэдым яггэфла дунейш. Тэджэм кьашцэныжа фыггуэш... Зэгүэр тлэццлгьац дэри ар. Кьышлагунсысар дэра кьытфлэщыжун дыгтеш...

Быхэм кьоху ар кьашыгурымылуэ. Зи быхэм пагуэ шахуеплыых. Ахэр ауэ сытми шыгэ кьафлэшчу. Езыхэм хуэдэ цыху нэщыхсахэр кызыхашыкыгэ гуэр кьашыкхуу. Игъащлэм мыхуэпсахуэ. Гухэлъ ямыщлэхуэ. Иэллэм и хуабэм и бам и лэфми хамыщлэлауэ... Пэжкыым, ди быххэ. Ар зэрымыпэжкы и шыкхэтш фэ фызэрыщылэр... Дэри дызэрыльэгъуаш фылуэ. Фышчу. Дызэлүшлэмэ, дызэбгъэдэмыкыжыфу. Дызэбгъэдэжкыжмэ, ди зэлүшлэр кытхуэмыгыэсу... Пэжш, дэ псэун шыщлэдзэ зэманыр нэгъуэшт. Зэман нэщхыдзэт. Кьамэхэр блыным фладзэжа шыклэтэккыым. Адэхэм я псалъэм нэхъ ебэкхуэгъуейт. Дэлъхухэм я жыэм нэхъ флалыкыгэ шыгэт... Ауэ гурэ гурэ лъагъуэ зэхуалэгъ лъагъуныгъэм и лъагъуэр зэхуыпшыфауи зэман кьэхуаккыым... Дэ шэху дыдзурэ дызэлүшлэрт. Хьэтлымрэ сэрэ. Дыщызэлүшлэри Кхъужьейбэрат. Абы игъэпщкыут дэ ди лъагъуныгъэр. А лъагъуныгъэр кызыгурымылуэныкыгэ хуэну дунейм шигъэпщкыути, езым дуней шыкхуэ тхуиухуэрт! Жэным и данэпс фышлэр тепхуауэ. Псысэхэм я хьуэа кьабзэмкыгэ гъэншлэуэ... Цыхуым я гугъэгъ пцлэшэхэр шызэшлэхьакыгэ акхужьым игъэпшейтеуэ. Ауэ жэгъ уэмхэм дежи пцлэшэхэр мамырккыым. Ахэр пцлэгъ-пцлэгъкыгэ зэшлэшхышхыгэ. Зэшлэхьакыгэ. Зыгуэр пцлэгъэпщкыуж хуэдэ, зэуи зэшлэшхышхыгэ... Ар кыгфлэгъ кыудейуэ араккыым, ди быххэ. Жыгхэм псэ ялутш. Ахэр зэпыу имылуэ золушлэгъ. Гухэлъ псалъэхэр зэжра-лэж. Я шлагъым шалэгъа гухэлъ псалъэхэр. Кышпаубзэрэбзэ гурыль лэфлэхэр... Кхъужьейбэри я хэщлэлэгъ апхуэдэ гукъэкыжжэм. Пцлэшэхэм кылуэгъэж гукъэкыж кээдыкылейхэм... Федзлуамэ, ахэм жагъу зэхэфхынт Хьэтлымрэ сэрэ ди лъагъуныгъэм и тхыдэр. Ди лъагъуныгъэ шымылэжкыым и псысэ къэнар... Ауэ ар зэхэхын шыкыгэ, гукыгэ удэлүэфу шытын хуейш. Хьэтлым нэгъ апхуэдэгъ. Кыуэдэ налкыутхэр кызышхыкыжыгъу гу. Арат апхуэдизрэ Кхъужьейбэм зышэри. Гукъэкыж лэфлэхэм я хэщлэлэгъ Кхъужьейбэм... Мис ар шыгэпцлэхыым, Хьэтлым кыкхуэныжа гугъагъэ закхуэри лэгъэкылаш. Гъащлэм езыпхыу нэгъ кыуэпс закхуэр.

Беслээн. (губжыгъуэ). Зыми зыри лэгъэкылашкыым сэ. А жыплэхэри хыбарш. Таурыкыгъ. Шыпсэш... (Зыпцлэгъэж цыкыгъуэ). "Жыгъым псэ лутти". "Пцлэшэхэр зэлүшлэртти"... Ахэр зи флэгъ пцлэгъу уи гугъэр хэт? Апхуэдэ псалъэ шабэ цыкылуэхэмкыгэ тебгъэуни шыбгъэуэни шыгэжкыым иджы... Хуэнут ар цыхур лэгъым хуэдэрэ зэманыр выгум ису шыкылуэм шыгъуэ. Блэкылаш. Цыгъэжкыым... Нобзрей зэманыр хьэмкыгэшыгум ешхыш. Нэр темшышлэрэ узэщинуду-кыуэ хьэмкыгэшыгум. Абы унсу пасэрей узрэд кыкхымуыдзэ. Зыми узэхихыпкыкыым. Уакыгурылуэпкыкыым. Дыхъэшхэн урихуэну аркыудейш... Иджырей лыххэри нэхъ хуабжыу зокыуэ. Иджырей гухэри нэхъ псышхыу кыуэуэ. И нэр птыгъэрэ гукъэкыжжэр кыригъэблэ шысыну зыми хушхыхыгъуэ нэгъжкыым...

Гъуышхытсэ. Зэманыр сытым дежи зэманш, си шлэгъ. Ар кыуэнуми жэнуми зэлъгытар езы цыхурш. Цыпшыр зыгыгъери араш.

Беслъэн. Зыкн елытакъым. Зы шлопши илыгъкъым. Цыхур зэман хъэмкэшынугум ису аркъудейи. Шхъэрыуттыпышу кдуэ зэман хъэмкэшынугум. Гъащлэкэ эджэжри абы узэрис палъэ кэшпырш. Зыпъэкыр – гуплэщ. Зы-
лэммыкыр – гупхэщ. Уи жэар ушлауэ ушысмэ, а гупхэми укыпынцэтынкэ
хъунуш...

Гъушпынсэ. Уэ гъащлэр шыхукъым, си шлалэ. Абы и пхъашаплэр
мыкъумэ, и дахаплэр къыпхуэлъэгъуакъым... Тхъэм гущцэгъу къыпхуишц, – сэ
узэргэ сошынэ.

Беслъэн. Умышынэ-тлэ. Сошыху. Ари фы дыздуш зэрысшыхур. Зы-
хзэгъэклуэдэнуи сигу илыкъым... А гъащлэм сэ къыпхъыгурыуаращ, гупсыс
псалги хуэныкъуэ шылэжкъым. Псори къагупсысри псори къапсэлыш. Дяпэ-
жкэ... Иджы лүэхум теуишхуэрэщ эи клэн кынкыр. Кърыклуэнкэ хъунум
ушцэгупсысрэ чэнджашэ кыхъым ухэткэ къыпхуэнулакъым...

Гъушпынсэ. Уигурэ уи цхъэрэ зэтэлыныр фышц си шлалэ. Псом
хуэмыдэу шыхухъум дежкэ. Ауэ бгыр нэлэкэ ясыутэкъым. Гъащлэри хуэ-
дэщ бгым. Бгы задэм. Абы нэхъ дэкыфри нэхъ шызеклуэфри гупсысэурэ пса-
лэхэрщ. Запыхъурэ бакъуэхэрщ...

Беслъэн. А-а-а, псалэшхуэ схужылэнуш сэри. Гъащлэм теухуауи.
Цыхум теухуауи. Шджысн кхокху. Зи флэш хъухэм яхуэгъэзауэ... Ауэ хэти
сыги жрыралэ, гъащлэр – ар зэрыпхуэшхуэ къудейуэ араш. Хэпхуэм хъеп-
хуатэри, мыклуэмыгэр – хэплэхэкыжщ. Сэ лэмал згъуэгу зыми зыхзэгъэ-
кыжынукукъым-тлэ. Зыми... Араш гъащлэм сызэреплэри. Сызытемыкынури.
Ушцэ-усэ куэд хэмылту Кхъужьейбэм и унафэ шлэсцлэри...

Гъушпынсэ. Уигу гъзагъэ-тлэ, си шлалэ. Икн учэнджэпакъым. Икн
зышлэфыхъакъым. Заншцэу хэбгъэхъауэ кырыбогъэч.

Беслъэн. Нэхъапэлуэ кырезгъэчауэ шыташэрэт, бетэмал!..

Гъушпынсэ. *(губгъэн хэлъу)*. Мы къэхъуар къэхъури, хъарзынэу фшы-
гъупцэжаклэт, – пэжкэ?

Беслъэн. А къэхъуарэ Кхъужьейбэмрэ зыкн я лүэху зэхэлъкъым...
Ар къызэрырачыр цыхум кърэдзэу уи гугъэмэ, узри хуабжыу уцоуэ. Къафлэ-
лүэхукукъым. Зыми къыфлэлүэхукукъым. Ахэри сэ схуэдэщ. Абыхэми ящлэ
таурыхэрэ хыбаркэ жыжэ узэрынэмысынур.

Гъушпынсэ. Ушоуэ, си шлалэ. Цыхум я гур апхуэдэу джыгъуафлэ-
къым. Абы кытэджыкынури эи бгъэ илхэм ящлэжкъым, – уэ сыткэ пцлэн.

Беслъэн. Сахуэарэзым, узлэхы, зыфлэцфл дьдэр кырыретэджык,
зыхуей дьдэр жрыралэ. Ешхэмэ, увылэжынкэ... Апхуэмыдэ лэджи кхокхури
яцогъупцэж.

Гъушпынсэ. Хъуэу, Беслъэн, яцогъупцэжынукукъым. Цыхум и гум
псори схъумэ. Ехъумэ фыри. Ехъумэ лейри... Уэ, мис, нобэ кырыбогъэч мы
къуажэр къмылгыс лъандэрэ ита Кхъужьейбэр. Мы къуажэр мыбдэй къышцэ-
тысам и шхъусыгъуэ пажэу шыта Кхъужьейбэр. Игъащлэм ушцэ зытрамышэ-
шлэ Кхъужьейбэр. Кырыбогъэч, къышцлэмылүэхурэ лүэхушхуэ пцлэ уи гугъэ-

жу... Ауэ цыхум ягу кыштитхыурэ пшлэр луэхушхуэкым. Я псэм шиллэ-
фурэ блэжыр луэхуфлэкым. Апхуэдэ зышлэфым флм лэпхэкн цыхухэр
шыгугыжынуэкым. Я дзыхн ирагэзынуэкым... Цыхухэрн а кхужьейбэм
ешхыц, Беслэн. А кхужьейбэм ешху дунейр зэдагэдахэ, зэдагэбжыфлэ.
Ауэ палэ-палээклэрэ ахэм кяхоплэ нэ шылэрэ гу шылэрэ зилэ гүэрхэр.
Кяхоплэри, зэхуэгүфлэжу дунейм тет цыхухэр куэдлуэ хуауэ кышоху.
Зэхуэгүчын хуейуэ кыльтэ. Кышыхуэрэ кыльтэуи кэзнэжкым: хач,
хаупшык, зэтрагасхыэ... Ахэми я гүгэжц сэбэн хууэ. Зыми и акыыл
здынэмыса нэжым хуэлажэу. Ялэж шлэпхаджэри тхэм и лэмыру...
Апхуэдэхэр шынагүэц. Ахэрац дунейр яхуурэ цыхуфлэм езыхулэр. Зи гур
кышыхуэ зи фэм имыхуэжхэрц... Дэнэ ахэр кыздикыр? Ахэр кышежэр?
Жылэгүейш. Ауэ кысшоху ахэми зэгүэр лажэ зимылэ жыг
кыраупшыклауэ. Лажэ зимылэ бзу яуклауэ. Лажэ зимылэ цыху
ягэлэпэрэпауэ. И клэм нэсу зи таурых шлэмыдлуауэ... Гэщлэгүэиракэ,
апхуэдэхэри цыхум я гум кьонэ. Я цлэхэр зышамыгэгүишэу
кыздрахэк... Уэри ди кыажэгүхэм ягу укынэнущ, си шлалэ. Укынэнурэ
куэд дыдэрэ уилынуш. Уи цлэр шыжалэкн лэмак имылэу шлагунуш: "А-а-а,
ди Кхужьейбэр кырезыгэчара жыхуэлэр?" Флм гүэрхэр пшлауэ шытами,
абы шлэхумэжынуэр, "Кхужьейбэр кырезыгэча Беслэн" кудейуэ я гум
укынэжынуш. Укынэжынуш, хуэи зыхужалэхэм уахэт. Гыбзэ
зыхуалэтхэм уашыгүу...

Беслэн (*кылыбауэ*). Шыгэт... Шыгэтыж иджы, дэнэ!.. (*Пшлэхым
кыхэкнэж хуэдэ, зэтанурэ*). Дэнэ-э-э?... Мыр...сыт мы жыглэхэр?... Мы дызэ-
далуэхэр?... Делэ дыхуауэ ара дэ... хэмэрэ?... Уэри дэнэ укыздиклар?! Ухэт!
Ухэт, зо?!

Аслэнрэ Хьэужанрэ. Пэж дыдэу, ухэт уэ?... Ухэт?..

Гушлэпсэ. (*лэдэбу*). Сэри?... Сэ икн сы-Гуашнэхуш. Икн сывинэху-
гэщ... Сэ фэ сывианэщ. Икн сывинапэщ... Сэ фэ сывицыхугэщ. Икн сы-
вилыагүныгэщ... Сэ фэ сывиыхыэщ. Сывикьабзэпэщ. Нэхыфлу фхэлтым
и хьуаплэри сэраш...

Хьэужан. Ар... дауэ?... Апхуэдэ шылэ?... Апхуэдэ кэхуэр?..

Гушлэпсэ. Кьоху, си кхыдзэ. Кьоху...

Аслэн. Дауэ?..

Гушлэпсэ. Цыхур гузэвэгүэ хэхуэу лэмалыншэ дыдэу кышынэм
деж, и гур япэу зыхуэжэр анэрш... И псэм кылыххуэр араш... Фэ гу лыв-
мытэжагэнкн мэху, ауэ луэхур и нэм цынэсым, фигухэр сэ кызэджащ. Фи
псэхэм сыкыашащ... Анэпсэр зэи ллэркым. Ар бынхэм я гушлэм шопсэу. Нэ-
рымлыагүу. Кыатемыплэкүкыу. Я флм иригүфлэрэ я ллэм иригүмэ-
щлу... Мис, ноби ар кыфхуэклуауэ араш. Анэпсэр. Фи лейр фильдэагүжы-
ну. Фи флр абы пигэувыну... Абы зыри телыджэ хэлкым: анэпсэр гум
кыггэушмэ, и теллэр нэгум кышлэхэ. Анэм и теллэм нэхэ хуэклуи дэнэ
кыпхын а флмрэ гуалагэмрэ. Сэ ахэм сырауэчылу аркудейш... Икн фы-

мыгузав: мы псорн шеклүзкыр фягухэриц. Фэ кывэдауэр нэгъуэшкыым. Фэ фыздэдауэри нэгъуэшкыым. Фи фымырэ фи леймрэ гушлэм шыздэуэжу аращ... Илжы, ди бынхэ, дыфхэкдыжын япэ, нетлэ хуэдэу фызэбгыурытгысхэж... Мис мыпхуэдэу... Зым и пкыр адреим гуэкыха, кыфлэщлү... Зым игу кьеуэклар адреим зэхихын хуэдэу...

(Пшыналгэ паузэ)

Фыгуэ фызэрылгэгу, ся псэхэ. Фызэрылгы. Фызэрылгэфлэ. Зэанэкы-лхухэр зэхуэшлылэ хьумэ, адреихэр зэхуэмыл хьунци, мы дунейжыр кэ-кьутэжыни... Сытым хуэдэу лэплэ мыгъуэ, сытым хуэдэуи клэщлэ а дуней гьа-плэкэ зэдэжыр езыр. Ар яшлэмэ, я гур нэхэ зэхуэмыгъуэу цыхухэр зэху-щыгынти... Ауэ цыхум ар кымыгыгурылуэр зыри шыпхуэмыкхуэкдыжыну дакынкэхэрщ... *(Мэщатэри)*. Фызэрылгэгу ди бынхэ, фызэрылгэфлэ. Ди фэеплү мы дунейм фыкытыдонэ. Хьэтфымрэ сэрэ ди фэеплү...

Бесльэн *(кьэу/эбжэуэ)*. Дауэ... дядэр?

Хьэужан. Дядэр... сыт?..

Аслэн. Цхэ зыри жумылэрэ, дянэ?..

Гьущлэпсэ. *(кьыхоцэтыкыри)*. Фядэр мыбы кьэнэнукуым, ди бынхэ... фядэр сэ стылгэуу нэклүэнуш...

Хьэужан. Дэнэ-э-э... зыдэклүэнуэр?..

Гьущлэпсэ. Абы... А зыри кьыздимыкдыжыым... Псэ бжыгьэншэхэм я хэщлэплэ кыфлэгытэхуэм... Анэлсэрэ адэлсэрэ нэхэ арэзы цыгъуафлэ шылэ-кыым, ди бынхэ. Сыт кьэмыкхуами, дэ дыфхузарэзынуш. Фызэрылгэуым шхэклэ. Ди кьуэпсыр фымыгъэгъуэу дунейм фызэрытэгым шхэклэ... Адреимклэ – фи гум феупшл. Фи псэм фэдэлүэ. Фи напэм фечэнджэщ... Дяпэклэ фэр-фэрщ. Фи закьуэщ. Фызэрыхуейщ. Дунеймрэ фэрэ фызэпэщытш... Дэ... Дэ доклүэ... Дожэж... Зы хьужа фи адэ-анэм я псэхэр... Фыклэ, ди бынхэ... Фыклэ ди псэм и хьуахуэхэ... Ди клэтлий клэпэхэ...

Кьэзылүэтэжыым. Гуащнэху и телгьэр тклүээрэ, кьэмыкхэклэ гупсысэм хобэхэж. Гьэунэхуэлэм еувэлэ бынхэм я гупсысэм. Ахэр зэхэсп, гьэжам хуэдэу. Анэлпсэм кьахупымыкхэ жэуалыр шхэж езым и гум кьыщилыкхуэжу. Ауэ зы закьуэщ цыхум я гурыгъуэ псоми хэкыплэ кьахуэщыгъуэу цылэр. Ажалым и закьуэщ. Мис абы яшхэщыхаклэт еклүмрэ емыклүмрэ зэмыгъэгъыну хэт мылшым я гузвэгъуэри... Зыгуэрым и кьаруклэ ягъэа хуэдэ, ахэр зуэ хуоплэкл ажалым и лэщлэгэм. Хуоплэкыри, – кьалгэгу а зыпегуэзыхьыр хьэдэ хьуагъэххэу зэрпалытыр... Абыклэ зымы зыпхуиумысыжынукуым, зэбгъэумысыжынуи гуэныкхыц, ауэ дэ кьытхэнауэ кьыщлэкынуш цыху дыкхуным ятэкклэ тэлгэ куэд. Ахэр дэ дымыщлэххэу кьоуш. Ди пкыым кьышоушри, зыгуэрым псэушхэ кьудейуэ дызэрышытар дигу кьагъэкдыж... Ар дьдэр кьащыщлэш Бесльэн сылси, псэнишэу шыль адэм цыхуеплэкыым. Ахэм кьащыкхуащ я гум зы хьэлгэ гуэр текужауэ. Я пкыр нэхэ псынишэ хьужауэ. Жэщын нэхэ зыэзлылунжауэ... Ауэ ар зы наплэщлэти, – блокл. Блокыри, бынхэм я пкыым кьыщлэгъэцлэтэджэ а цыху ялэцлэкылэм пьыщлэу шытэ лэплэгэ псорн.

Ахэр гуклэ кӱэлъоджэ, кӱэлъолӱбэ кӱэгъазэ имылзу кӱмфӱлгъэм хьхьэжа цӱыхум.
Зэи ямылгъагъужыну адэм. Зэи... зэи... зэи...

("Кхъужьейм и гъыбээр" кӱолу)

Цӱыхур дьтхъэмышкӱэш. Дагъэунэху зыпту дьпсэун шхьэкӱэ дыкхьа-
гъэшдаун кыпшохъу. Гуауэрэ хъэзабу тхуэшэчыр кхьахутэн кӱудей шхьэкӱэ.
Арыншэу шымхьунуми, сыгу фӱлт "Гъамӱэкӱэ" дьгъэджэ мы дуней нэпцӱыр
нэхъ ӱзшабэ-ӱшабэ кыптхуэхъуурэ кӱуамэ. Ауэ гъашцэр игъашцэми а зэры-
шылц. Уигъэкӱэкуакузу цӱылэц. Ушымэхьашэу гъуабжэц. Укыӱунгъэшцу
пхьашэц. И шпыналгъэхэри езым епхьыжэц... *(Тракторхэм я макъыр зэуэ
кхьыкӱуу. Нэхъ гъунэгъу кхьахъу. Тхьэжӱмэлутсыр ӱуеч. Гуццэр ечатхъэ).*

Унцӱэхэмрэ лӱжыгъэхэмрэ

1. Кхъужьеймэ и кӱуэдькӱамрэ цӱыхутэр, адыгагъэр кӱуэ пэтми зэрэ-
фӱакӱэмрэ шхьэ шьэзэрпхэрэ мы пьесэм драматургам?

2. Гъашцэм кыдекӱуэкӱ сыт хуэдэ фэрнцӱыгъэхэр сэтэй кыпшыхъурэ
мы пьесэм?

3. Дауэ кӱэфӱлыгъэрэ: цӱыхур мыбы зи гугъу шашӱ Пӱж дьагэм дашцэ-
ши хуццӱхъуу псэумэ, нэхъыфӱ, хьэмэрэ гъашцэм зыдидцӱрэ зыдигъэш зыпту
шӱтын хуей?

4. Адыгэхэм кыдекӱуэкӱ цӱыху зэхуштыкӱлӱфӱхэм яшӱшӱ адӱ-анэхэ-
мрэ бынхэмрэ зэзынххэм, зэанэкыдӱхухэр зэрызыгъӱлгъэхэм сыт хуэдэ мы-
хьэиэ шягъуэга мы тхыгъэм?

5. Драматургым Гуашцэху и "кхьыжыр" бынхэм кыпшыхынгъэхьам и
шхьэузыгъуэ нэхъыпхъуэ кӱэфӱлыгъэр сыт?

6. Цӱыхум я гур, я псэр нэхъ зэхуэкхьабзэ, зэхуэлӱфӱ хьуным хуэшхьэпэ-
ну кӱэфӱлыгъэрэ мыбы шьэзпэшцӱуэз гупсысэхэр? Абы шхьхьэт техъуэ ша-
пхъэ гуэрхэр кӱэфхь.

ГУАЩЭМЫДЭХЬЭБЛЭ

едзыгъуилбрэ кӱэдэдитӱу зэхэлэ комедие-водевиль

ФЫЗЫГУЦЦЭНУХЭР:

Бырымбыху – емынэ кызэрыкӱ пӱта гуашцэц.

Емынэжъ – Бырымбыху и кӱуэ нэхъыжыш.

Лъэбыцэжъей – Бырымбыху и кӱуэ нэхъышцэц.

Жангуашцэ – Емынэжъ и фыцц.

Алмэстхьан – Лъэбыцэжъей и фыцц.

Тыгур – Емынэжъэрэ Жингуашцэрэ я кӱуэцц.

Гурык – Лъэбыцэжъейрэ Алмэстхьанрэ я кӱуэцц.

ӱукей – Тыгур и псэгъуш.

Шцӱкей – Гурык и псэгъуш.

Жэмыгыуэ – хьэзэрыгъэх тэкхуэр зымыжагыуэ гъунэгъу физш.

Яфлэлээ – Гуашэмьдэхьэблэм я Гзэшхуэщ.

Гзэбий – Гуашэмьдэхьэблэм я дохутырышхуэщ.

Дизыкыуажэ – комедиен хэтхэмрэ комедиен еплхэмрэ я дэлэлщ.

(Директорыным кышпэдхуэхэм джэ Яфлэлэи Гзэбии я кьалэныр егъэащлэ).

Гуэрыуатэ хуэмэбжымэхэмрэ нобзрей гъащлэм щекхуэк! Гуэхуэхэмрэ гъэщлэгъуэну шызэххуэуна пьесэщ мыр. "Уяпэкхэ мывэ хьурей бгъажэмэ, ухуозэж" жыхуалэ псалъэжыр зэрыпэж дьдэр гушылэрэ ауанкхэ хьэкъ тшызыш! комедиеш, и гъепсыкхэмрэ уэрэдкхэ гъэнщлауэ зэрыштымрэ хэплхьэжмэ, икхи водевильщ... "Гъуэгу махуэ, Бырымбыху!" – аращ зэреджэр пьесэм и япэ "кхэдэзэу" джэгугъэхэщ кьалэныр зыгъэащлэм. Мис ар дьдэр хыдогъэхэ мы тхылым, Жэмыгыуэ кьэжыпхэ хуахьуа "Гуашэмьдэхьэблэ" пьесэм и бжэр фхуэгулх тхыкхуэ.

"ГЪУЭГУ МАХУЭ, БЫРЫМБЫХУ!"

(Джэгугъэхэщ)

Адыгэ театрым и зы пшыхьэщхьэщ. Псори зэрызохьэ, кьэзэрехьэкх, дэнкхэ плъэ – кьажэрэ блэжрэщ. Хэт нъкъуэхуапэщ, хэт зихуэпакхэщ, хэт и пашлэ ипъуэтыжкым, хэт и жыкхэ хутелщлэжкым. А кьомыр зыгъэзэкхуэжыну хэт режиссерри кхийуэрэ и макыр нкхуэ, багуэбзэкхэ мэлсалэ... Кхэщлэ жыпхэмэ, – премьерэщ! Премьерэ дэтхэнэм и хуэдэу, зэрызехьэщхуэщ... А зэрызехьэщхуэм зы щлалэ яхож, лупхуэр зэгугъэз, дамэдазэмкхэ доплъ, залым шлэс кьомым яхоплъэри-и:

"Къэсахэщ!!!"

Персонажхэм *(лупхуэ цхуэгъэнэр щлалэ зыбожанэм цызэгукх, я цхьэр кьыдагъэжэри).* "Уэ мы кьомыр!..." "Уэ мыбы цыхуу кьэкхуэллар!..." "Уа-а-р-рэ!..." *(Маджэхэр.)* "Директор!..." "Ныбжыгъу директор!..." "Псори зэлъэуу зыми емылъэлуж директор!..." "Мыбы зыкьом кьэкхуащи!..." "Мыбы зыкьом шлэсши!"

Директорым *(кымыхьэ щлалэ).* Дауэ?! Да!э?! Дэнкхэ?! *(Кьалэадэ, кьахоплъэри.)* Гъуэ-гъу-гъу!.. Флэхьэс ап(кьолс)чхий!!! *(Закъригъэцыхуу.)* Театрым и директор Дизыкыуажэ Ажэгафэ! *(Залым шлэс гъэрхэм гу ялътэри.)* А-а-а, Мыст сыми фыкхэкхуаи! *(Нэгъуэщлалэкхэ манлъэри.)* Уа-а-а, Мыст сыми кьыздэфшай!.. Мыст сымэ цхьэ кьэвгъэна?! Кьытхуэкхуакым жыпхэ?.. Нытхэ, нытхэ-э-э, гурылузгъуэщ, – телевизор язу кьыщлэкхыш?.. Зи насып!.. Фэ иджыри кьыфхуэцхуакхэ? Дийэщ жыпхэ?! Нытхэ дауэ фыкыбгъэдэкхыфа абы? "Театрыр фыгуэ тхьагъути" жыпхэ?! *(Кьыздэфъэзрыхуэрэ.)* Дэ фыгуэ дькьэфлгъагуи?! Дэ – фэ?! Фэ – дэ?! *(Бэлтокукхэ зыгъэлъэщлэхьэри.)* Мыст фыкхэ фыкхыпхэгу, тхлэс!

Нышхэбэз фыкызырытхуэлъуджыджэри Мыст псапэу кывитыж! Абы нэхъ хэщлыныгъи Мыст кывинмыт! Дэри Мыст ар зыщымыгъушхэи дищ!.. Сэлам тхуефхыж адреи адыгэхэм. Хэт нмылыагъунрэт ахэр иджыпсту! Арщхэккэ, бетэ-ма-а-ад, – нелэмал!.. Мыст кыкхуимыгъэгъу ахэм дэрэ дяку кыдыхъа, дызэфлэзыгъэккэуда телевизорым! Ар мыхъуамэ дэ куэдкэ нэхъ хэщлэ нэхъыбэ дилэнут... Ауэ даклэлыгынкыым а телевизорым тлэщлгъэккыфа ныбжызгъухэм, сыту жыплэмэ ныбжызгъу лэж куадым ди хэщлэщыр фогъэбжыфлэри. Андреихэм, ди бжэр дэнэккэ гъэззми зыщыгъушхэжэхэм, фахуэзэ хъумэ, ауэ сытми ягу кызгъэккыж нлэс пльшл хъуауэ адыгэ театр зэрыщылэр, дызэрыпсэур, дызэрыузыншэр, ахэр зэрыдмылыагъум нэхъ гукъеуи зэрыдимылэр... Фэ фымыплэщлэу фыщыс. Мыдэ зы пхыныгъуэ гуэр ди пщэфлэплэм шагъэхъзыращи... Ккэщлэ жыплэмэ, нышхэбэ фи лэнэм кытэхъзнуш, шыбжый тлэккэ теудэжауэ, едзыгъунтлэзэ ккэдэдзитлэу зэхэлъ, таурыхъ хуэлхуэщлэхэмрэ нобэрэй лүзхушлэфэхэмрэ шызэхатгъэзэрыхъа комедие-водевилл!!!

Жъымыгъуэ (и цхьэр кыкыуегъэжэри). Адыгэ вэ-дэвалт иджы абыхэм ямылыагъужар!

Директорым. Ямылыгъуамэ, ядгъэлыагъункъэ!

(Персонажхэм я цхьэр лүхъуэ цлуугъэнэм кыкыагъэж.)

Псоми (уэрэду. *Директорым дирижер кьалэныр егъэзатлэ).*

Фыкыблагъэ, фыкыблагъэ!

Фи хэщлэгъуэм дыхуопабгъэ!

Ди гушыгъэ пхъуантэр зэлутхынш.

Зэрытлэкккэ фыдгъэдыхъэшхынш.

Абы пэккэуэ дэ зы машлэщ

Дызыхуейри, тхуэвгъэзатлэ:

Гуфлэр зэи явмыгъэк! фи нэгъу.

Фыкыгъхуеуэ мис мыпхуэдэу лэгъу...

(Къофэхэр.)

Фыщлэдыхъэшхын кыфхуэмыгъуэзмэ,

Ар зи ягъэр фэ фошлэжыр хэтми:

Драматургыращи, хуэвмыгъэгъу!

Режиссерми лъывмыгъэс гушлэгъу!..

Театрым и директорым...

Директорым (къэгубжэри). Театрым и директорым ахэр гъэдыхъэшхынш и кьалэнкыым. Театрым и директорым и кьалэныр планыр гъэзэллэнырш. Зэхэфхрэ, – пла-ныр!

Персонажхэм азыхъзым. Фыщызымыгъуэужынуращи, дыхъэшхыну хуейхэм тлуртлэ зыфлэурэ фызэрыгъэккы.

Персонажхэм ("адэккэ!" жыхуалэу директорым хуоплэккхэри). Шц-и-и!..

Директорым. лүэхур шеклэккыр...

Псоми. Гуашэмдэхъэблэш!

Дизыкъяажэ. Кышыхъуа зэманьр...
 Языхэым. Уафэ мыджэмылшэм шхушлатэхэ к'уэ шык'уа лъэхъэнэри!
 Дизыкъяажэ. Кыздихъуа лъэхэр пасэрэи нарт'ыжэ...
 Языхэым. Нобэрэи нарт'ыжэхэм я хэкурш!
 Дизыкъяажэ. Зыгеухуар...
 Языхэым. Хъэдыгъуэдахэщ!
 Дизыкъяажэ. Хэтхэр...
 Языхэым. Узижэзгъуэн и махуэщ!
 Дизыкъяажэ. Сосрык'уэ!..
 Языхэым. Тхъуэжъейм зридзри командировкэ к'уащ!
 Дизыкъяажэ. Бэдынок'уэ!..
 Языхэым. Дунейм и к'ур кыгъуэтыну экспедицэ ежыщ!
 Дизыкъяажэ. Лъэпш!..
 Языхэым. Электрошдыбжыым теухуа лекцэ Алыджэз я унэ пхашэм
 кышоджэ!
 Дизыкъяажэ. Сэтэней!..
 Языхэым. Дыжэ джэдыгу кышэхуну Бранду бээрэм к'уащ!
 Дизыкъяажэ. Батэрзэ!..
 Языхэым. Нартыбзэм хэк'уэдык'ыжа глагол лъэмылэс... *(мэф'ири)*
 жыхуи!эм теухуауэ докторскэ диссертациэ етхри ил'эсибгъурэ мазибгъурэ
 махуибгъурэ сыхъэтибгъурэ мыстибгъурэ хъуауэ шыщ.
 Дизыкъяажэ. Уей-уей жезыгъэлэ нартхэр шышымылэк'э *(залым и тэр*
кыхъуеш'ири) мы к'омыр ди комедиэм шызыгъэхъэц'энур хэт?!
 Андрейхэм. Дэ, дэ, дэ!
 Дизыкъяажэ. Хэт сымэ?!
 Жингуащэ. Жингуащэ!
 Алмэстхъан. Алмэстхъан!
 Емынэжэ. Емынэжэ!
 Лъэбыцэжъей. Лъэбыцэжъей!
 Тыгур. Тыгур!
 Гурык'э. Гурык'э!
 Жъэмыгъуэ. Жъэмыгъуэ!
 Дизыкъяажэ. Адррей-мыдррейхэмрррэ!..
 Псоми. Нэгъуэщ!-кынэмыщ!хэмрррэ!..
 Дизыкъяажэ. Щи-и-и!..
 Псоми. Щы-до-дзэ!!!
 Дизыкъяажэ. Ялэ к'эдэдзэр!..
 Псоми. "Гъуэгу махуэ, Бырымбыху!"
(Жыгъэибжэз эджэз цыхуи!эри. Бырымбыху зэрыс матэишхуэр
зэп'ыгыу Емынэжырэ Лъэбыцэжъейрэ бгытэм цхъэцохъэ. "Матэр ягъуэ,
Емынэжыу сык'эпл'агъур йоувык'э, и бгъэ жытым тхылымыл'э гуэр к'эрх,
зэгъэпсчэ-у!у гуцэри-и-и...)

Емынэжэ (доклад кьеджэ шйыкдэу). Ццыхь ин зыхуэтцц, фйгуэ тлгьагу, зымы пэдмыщц дн анэ!.. (И гур кьызефлонэ. Лъэбыцэжсый и гуфлакэм зы портвейнрэ ромкэрэ кьыдехри "кафедрацхьэм" трегъэувэ. Емынэжэ кьрегъагыуэри йофэ. Зегъэпсчэулури). Ди гум укышццтхэрэ ди псэм уцццлгъэфу дэ нобэ укьэтхьащ Жьыгъэибг и шыгум. Аращ, ди анэ тлгьацэ, — кьэсащ уэри уи пцалгэр. (И гур кьызефлонэ.) Дэ зэи тццлгъупццэнтхьым уи псалгэ гуапэхэмрэ уи лэкьум хуабэхэмрэ, уи чэнджэщыфцхэмрэ уи жэмыкуэфцхэмрэ, уи нэ угъурлыфэхэмрэ уи хьэгулывэхэмрэ... Нобэ хуэдэу сощцэж уи куэццфым сису таурыхь кьэлэмэтышцэхэм сышццбгъэдэуу шыщыта зэмань. Иджыпсту хуэдэу си нэгум шцэтц а уи куэцц сызэрысым дамыгъэ псыф кьытезнэу шыщыта махуэхэр, абы пэкцэу улахуэми сыхэзымыгъэну шыта уи лэ угъурлахэр. Нобэ, мы псалгэхэр ццхьыкцэ дакынкъэм, гуапэу, лэфцэ мэбжыбжэ а уи лэхэм я тыгъэр куэдрэ кьэзылжэу шыта си... (и ццфыбым лэ дилъэурэ) мыстыр... Кцэщцэ жыпцэмэ, нцхьэкцэ кьызэрыхэзгъэшаши, уэ гъащцэ кьыдэпташ, дупцаш, укыштэлэжыкхьащ... лцэкцэцхьукцэ. Иджы, зэрытлгьагуши, уи кьарум кыхьыжыркхьым, ди анэ: дэ утхуэпццфцэжыфыркхьым, ди фыцхэм уахуэтхьэщццэжыфыркхьым, ди кьуэхэм уахуэлъэсэжыфыркхьым. Цц-и, ди анэ!.. Уэ фцм дьдэу ушыгъуазащ кхьахэ хьуар, кьару зымылэжыр, псом лцхьэраци, сэбэл мыкхужыф жьыкцэфэклэр Жьыгъэибг ирадзыхьыжу нартхэ хабэз зэрыдццлэм. Ар кьырагъэжэжмэ я гуапэу, нобэ дькыдагъэкцлэщ уи нысэ ццхькцхуэу ди фыц дахашцэхэм. Ахэм я мурадыр ядэзылгъэ, ар зыгъэзэщцлэну хуежэа уи кьуитцым гуапэу бжыдцлэ: Гьуэгу махуэ, ди анэ! Дызыкьуажэ и жылауэ, ни кьэуц, ни бжээхуц!

(Гхьылымылэр егъэдэжэрэзыжри, зэрыпсэлыамцэ зыхуэарэзыжу, зегъэпсчэулу. Бырымбыху ину лэгу йоуэ, ауэ и нэр кьызатрихьым.)

Псалгэз идот уи кьуэз нэхьыщцэ Лъэбыцэжсый! (Лъэбыцэжсый "кафедрам" бгъэдохьэ.)

Лъэбыцэжсый. Ди анэ!.. (И тэмакьыр кьызефцэзэрыхь, портвейныр егъэщцейри хоф. Зегъэпсчэулури). Ди анэ!.. (Аргуэру зэлонэ. Портвейным хоф.) Ди анэ!.. Сэ... Уэ... (Кьызефлонэ. Шагъырыр зыри кьэмынэу ирефыж.) Ди анэ!.. (Цццлгъэкцэ нэщц хууам йоплэри, игъейр шагъыр зэрыщымылэжысэр зэрыарар кьащцлэу, кьогъуэу). Ди анэ дьщцэ!..

Емынэжэ (лэгу йоуэри). Абдеж кьэпсэлыэныгъэр шыдоух. (Бырымбыху ицхьэцохьэри.) Иджы, ди анэ, уи нэр кьызэтэхмэ зэ кьытлупцгъыт уи кьуэз дьгъэлхэм. (Бырымбыху и лупэхэр егъэлэжэжэжэри мыкхьэуэ шыщц.) Сыт абы кьыбжхэр?

Лъэбыцэжсый. Сцлэркхьым, мэлущашэ.

Емынэжэ. Зегъэзыхи едэлэут.

(Лъэбыцэжсый фызыжысым зыхуегъэицхь.)

Лъэбыцэжсый. (зыкьелэтыжри) "Си нэр кьызэтесхми слгъагунур фэ мыхьэнэщцэхэракъэ" жи.

Емынэж. (и жаагуэ зэрыхуар кыххэцу). Гуканэ! И бын гуканэ хуеицэж абыи!

Лъэбыцэжъей. Зыкытхуегъэгусэ.

Емынэж. Дэ тццэзум дыхуитэжцэ жытцэзмэ, уэлэхы. (И Iэр еицри). Ау-уей! Ицэ, кэдгъэлэти...

Лъэбыцэжъей. Сигу шлогъу, шынэхъыжэ. Дауэ шытми, ди анэц.

Емынэж. (и дамэхэр дреиетри) Нтцэ, зэщэлэжи гъэксэу, шынэхъыицэ.

Алмэстхъан. (Духхуэ ццуугъэнэм и цххэр кыххегъэжри). Ауэ зырерэщэлэжи иреплъыт! Ухэти уэ! (Зэуэ мэбэхыжэ.)

Лъэбыцэжъей. (зигъэстхъамыиццэфауэ) Уэ уи фызыр нэхъ къэбгъэдэлэуфынупи, шынэхъыжэ, – зэщэлэж.

Жингуашэ. (Алмэстхъан еицхуэ, зыкыкыуегъэжри). Iух-Iух-Iух! СхуIулэф! Уи гугъи уэ!.. (Мэбэхыжэ.)

Емынэж. Дызыхэмытын дыхыгумыгъэту, мы Iуэхур дыгъэуэх.

Лъэбыцэжъей. Арауэ кыиццэжIынуш нэхыфIри. (Матэр къащтэри лъагэу ялэт. Абы ирихэлэу фызыжъым и нэр кыизтрехри, зэуэ кыхходыгъэххыкI. ЗэиитIым матэр зэуэ ягъэуаыжэ.)

Емынэж. Шо, дянэ, шхэз укытшыдыхъэшхрэ?!

Лъэбыцэжъей. (губжэ иццэту) Уи ауан дыхъуа дэ?!

Бырымбыху. (макъ цабэкIэ) Уоу, си къуэхэ! Ей, си нысэхэ! Сэ сыдыхъэшхырккъым, – сыгуфIэу араш. Дуней гуфIэгъуэр сицэщ мы лъапцэныгъэ згъуэтам шхэкIэ... (Зэуэ кыизфIозерыхъри.) Ауэ си гур кыизфIонэ мыгъуэ, фэ фи бынхэм Жыгъэицг фышпрадзыхыным деж мыпхуэдэ матэ зэгъэлэща фхуамыиццэжыфмэ, жызоIэри.

ЗэиитIым. (къэуIэбжэххэу) Дэ Жыгъэицг драдзыхынуи?!

Жингуашэрэ Алмэстхъанрэ (Духхуэ ццуугъэнэм я цххэхэр кыххегъэжри). Дэ Жыгъэицг драдзыхынуи?!

Бырымбыху. Нтцэ, си къуэхэ! Нтцэ, си нысэхэ! Араш фэри кыфцэплтэр. Хабзэр хабзэщ, хэплыхъи ишпырккъым.

ЗэиитIым. (зоплъыжхэри) Дауэ?!

ЗэнысэгъуитIым. (гужьейхэу) Хъэуэ!!!

Бырымбыху:

Сэ кыизфIицэрщ фэ кывашIэжынуэ.

Сэ кысылысыриц фэ кыфтыгысыжынуэ.

Ауэ, мыхъуу шытмэ ар фи фIэц,

Мис мыпхуэдэу фэ кы-зы-фIэв-гъэщ!!

(Псори зэрыщытхэм хуэдэу мэж. Духхуэр зэуэ къах.)

Дизыкыуажэ: АдэкIэ къэхъунур кэцфIцэну фыхуеймэ, кызыфIэв-гъэщ Бырымбыхур Жыгъэицг шадзарэ шысыцзахэр тххэрэ-псэуэз кээнэжауэ... КызыфIэвгъэ-шда? Нтцэ-э-а, апхуэдэу кызыфIэзыгъэщIыфахэр фыкы-далуэ: Япэ едзыгъуэ: "Хуитыныгъэр ягъуэтри, хьэлэмэтыр къэхъуащ!"

Уншдэхэмрэ лэжыгыгэхэмрэ:

1. "Водевиль" жанрым и штыгкдэ нэхышхэхэр сыт хуэдэ? "Комедие-водевиль" жиэу авторым пьесэм и флэцыгыэцлэм шылкэлэцлгхам и шхьэусыгъуэр сыт?

2. Туэрылуатэ хыбарыр дауэ нобэрей гышцлэм кыригээзэгъа драматургым?

3. Персонажхэм я шэхэмрэ я образхэмрэ зырызклум теухуауэ сыт жыфлэфын?

4. Ди гышцлэм узышрихьэлдэ сыт хуэдэ ныкьусаныгэхэр сэтэй, шцлэнз-клалэз ишдрэ пьесэм?

5. Ремаркхэм сыт хуэдэ кьалэн шигъэзапцлэрэ драматургием? Мы пьесэм хэт ремаркхэм нэхь флэгъэшцлэгъуэнэ сыт яхэфлэгъуа?

6. Адыгбзэр гушылэм зырыхуэгъэлсар, гушылэкдэ бзэ лэмалхэмклэ зырыкълейр дауэ кьыхэшрэ мы пьесэм?

7. "Уялэкдэ мывэ хьурей бгъажэмэ, ухуозэж" жиэгыаш пасэрейм. А псэлыафэ лутцым и мыхьэжэр дауэ кьыхэшрэ мы пьесэм?

8. "Туашэмдэхьэблэм" хэт персонажхэмрэ абыхэм я рольхэр зыгъээцлэ ди актёр лээхэм я джэгуклэмрэ теухуауэ сыт жыфлэн?

НАРТХЭ Я ДЫГЪЭ

прологрэ едзыгъуитгу тэхэлэ драмэ-поэмэ

ХЭТХЭР:

Уэзырмэс – нартхэ я тхьэмадэц.

Сосрыкьуэ – нартхэ я пугъуазэц.

Бэдынокьуэ – нарт лыхьужыц.

Ашэ – нарт лыхьужыц.

Ашэней – Уэзырмэс итхьуп.

Уащхьуэ – уафэм и тхьэш (адыгэ мажусий динымклэ).

Шыблэ – уафэр кьэзыгыгъуагъуэ, шыблэ кьэзыгыауэ тхьэш (адыгэ мажусий динымклэ).

Кьуйцфыкьу – нартхэ я мэлыхьуэш.

Лашым – Кьуйцфыкьу дэзыхьэха хьыджэбз туэрылуэдзш.

Чынтхэр, шейтланхэр ("шейтлан джэгул" хуэцлэ лэткальэнтхэ жан зилэ бзылхуэгъэ зацлэмэ, дэгъуэнт; чынтхэри шейтланхэри я бжыгыгъэкдэ нэхьыбэху нэхьыфлц, арыншамэ ешхь хьунукьым), нарт цауэхэр, тцацахэр.

Дэтхэнэ адыгэм дежкди хахуагъэмрэ шыпкыагъэмрэ я шапхэзш нартхэр. А гуисысэр и гъуазэрэ нартхэм я гышцлэ уардэр нэгум кьышцлгъэ-увэжыныр и хьуапсанлэу мы пьесэр итхаш лутыжым. Езы драматургым и

псалъэхэмкэ жытэнци, "...мы пьесэм и мурад нэхышхьэр театралуэхэр тригъуон къудейркым (ар мымурад лей икн мымурад цыкыу пэтки). Ар цлохъуэпс шэблэр гулсысэ лъагэхэм хуигъуэушэным, хэкумрэ лъэккымрэ я насыпыр зэпха луэхушхуэхэм зрапщыгъу гъэсэным"... А драмэм дыхэзышэ ыхьэщ иджыпсту фызэджэну прологыр.

ПРОЛОГ

Жыжэ дьдэ кылукI шыналъэ гурыхьым шлэту лупхуэр зэлукI. КылфIц. Псори кылфIыгъэм цIиуфаш. Гъунэгъу кэхъу шыналъэ гурыхьым хуэм-хуэмурэ а кылфIыгъэр зэлъыуегъэкIуэт. ЗэлъыуегъэкIуэтри, шыкIэ-лшылэр зи куэщI иту шыс лыжкыр къоналэ. Лыжкым и шыб къыдэт етIуанэ лупхуэм и лъэгур кылфIыгъэм хэгъуашэу фIышIэщ, ауэ псэушхьэ тешIыхьахэр шынагуэу кыххопт. Шыналъэр мыужыхьыпэ шыкIэ, жьа-кIэхур едалуэхэм къахоплъэ кыпогуфIыкIри, моуэ жёлэ:

Лыжкым:

Насып дьгъэр кызыхуепсрэ
Гугъэ хышхуэм хуигу шесу
ТIалэ цыкIухэ!
Си хьыдзэхэ!
ФыкIэдалуэ!
ФыкIэдалуэ!..
Тхьдэ лъахэм сыкыкIащи,
ГъащIэ дахэм сыкъэсащи,
Сэ вжесIэнуц хыбар куэд,
Кыфхэмытымэ жейнэд...
Ад-дэ жыжэ уIэбэжмэ,
Илъэс IэджэкIэ бгъэзэжмэ,
Дэри цыкIуу дышъгаш.
КуэдыкIей къэдджэгуаш...
Джэдыгубгъэр къэтIэтами,
Гуэпшэрыкыр зыргъуу цIтамы,
Ди Iэр машIэу къэлIышIами,
Ди пэр хуишIэу къэлIыжъами,
ДыкымыкIуу Iэжэ цыкIум,
Щытхьырт махуэр къуажэбгъу шыгум.
Аурэ, шIапэ зэхуауэ,
Вагъуэ цыкIухэр къытIысхьауэ
Гъагъумэ, унэм дынэсыжт, –
Жьэгъу дакъэжкым дышэсыжт...
ПшIантIэ луэхухэр нухамэ,
Iэщхэм мэкуи яритамэ,
Ди адэшхуэр къышIыхьэжт,

Тэхтэбаным кытфысхъэжт.
 И жьакэхум Іэ дильэнти,
 Пащэкитыр щілуэнтіэнти,
 Дэ ар гуагъу кытхъэнтэнт.
 Моун жиізу кышпідзэнт:
 "Дыгъэр и гъуэм ихъэжаш,
 Мазэр мэзым кытхъэкъаш,
 Жыбгъэр псыхъуэм кытшофий,
 Кыпфэщыну хъэндрэфий.
 Ауэ ахэр дэ кыдмыдзэу
 Кыхыдодзэ:
 Шысэ,
 Псысэ,
 Мырамысэ,
 Хъэнтхъулсыкэ,
 Хъэкъэса,
 Дадэ и псэ
 Пэ сринэ,
 Нанэ и псэ
 Щхъэ упса...
 Ипэ, псыниізу фетфысэкі, –
 Фи хъэклүмэ цыкълухэр вгъэкІ..."
 Телсэлыхъырт ар дыгъужыым,
 Мышэм, бажэм, аслъэныжыым,
 Зеклүэлі щалэм, уд фызыжыым,
 Къуийщыкълу кытгъэщыла иныжыым...
 Таурыхъым хъыбарыжыыр
 Кърихъуэжти, зманьжыым
 КъеклүэкІахэр кыіуэтэжт, –
 Аурэ щцъыхъым сыхыхъэжт...
 Арти, сэри япэ къэсым
 Уэсым хуэдэу кыхуезгъэсу,
 Таурыхъкэ си прхъэр скъуаш,
 ХъыбарыжъкІи бей сыхъуаш...
 Ауэ жыгъэр бетэмалц:
 Къосри, – сыгыр ди Іэмад, –
 КІуэ жыпІэнуракъэ, зи-и-и
 Занщізу дешпыр гунэф. Щи-и-и,
 Си адэшхууэм жиіа куэдым
 Щыцу сщІэжхэм сашыхъэдэм,
 Мыр нэхъ шхъэнзу къэслыгъаш,
 ВжесІэжынуи кытхъэсхаш.

Ушцхэмрэ лэжыггэхэмрэ:

1. "Нартхэ я дыгыз" пьесэм узыхунгъэушэр сыт хуэдэ гулсысэ?
2. Гутыок Борис усэбзэккэ зэжыгъа адрей и пьесэхэм къащыгъыжы, мыр рифмэхэмкэ гъэсащ, пычыгуэхэр нэхъ машыщ. Сыту пээр "Нартхэ я дыгыз" пьесэр ахуэдэу адрейхэм къащыгъыжыгъэхуагъ?
3. Адыгэ усэ гъэпсыккэм и нэцэнэхэр дэтхэнэ гыхэм нэхъ кыххэрэ? Шапхэхэр къэфхь.
4. Нартхэм я гъащэр, я дуней тетыхэр дауэ къыщыгъыжыгъа пьесэм? Адыгэ хьал-щаным хуагуау пьесэм хэфлагуэхэм я папхэ зыжанэ къэфхь.
5. Адыгэ мифологием, мажусий диным и хуэмэбжыгъау сыт хуэдэхэр хэт пьесэм?

ГУКЪЭКЫЖХЭМ Я ГЪАТХЭ

Мелодрама

ХЭТХЭР:

Марят.

Жэисэхъу.

Фэтимэт.

Тэужсан.

Гум и макъ.

Телефоным къыгуагъ макъ.

Лъагуныгъэ, пэжыгъэ, гу къабзагъэ. Ахар уи гуагъуу уисэуныр зырнасыпыр, а насыпым ушцхэмкэ, гуа-щэхам и зэгур къызэрышцхэгуажынуу, узэрыхушцхэгуажынуу – аращ зытеухуар мы мелодрамер... Зи гугъу тшэа гулсысэхэр гутшэ дьдэу кыххоц пьесэм и кхэу дьдэм.

"АРГУЭРУ ГЪАТХЭЩ"

Гум и макъ. Аргуэру гъатхэщ.

Аргуэру гъэгъащ сиренхэр.

Аргуэру баухэм я уэрадым шадзэжаш.

Аргуэру зышцхэпкэ къогуагъ а гуащэр къызэзгыгъэдзэккэ шынальэр. Гукъынкэж хъуа жэщым и фэеплъ шынальэр. Зыри блэккэ хуэдэжым. Зымы зыхуэжауэ шцэнжым.

Аращ сытым дежи: дунейм кърдзэржым и гуахуи хилхэржым цы-хухэм зэрахэз къомым, къащыщ псом. Зэрыхимыгъэхэри нэхъыфш, ахъумэ, тхэм ещцэт, – фыгъэреймрэ, пэжыгъэ пшымрэ, нэхумрэ кыфыгъэ зыжыгъыну хэтурэ, ари къэчэнти лъэлыжынт. А псори цыхуэхэри

кызыгытлар, Марят. Зыгытээхуэн хуейри ахэрац... Мис, уэри ушысц, гышлщэр зыпэмьлэщыну гупсысэхэр кыптлэщыжу. Сыгу куэд хуэрэ ахэр, Марят! Мы дунейжыр кызыриухуэрэ улсэуами ярейти!.. Гупсысэ уэ, Марят. Гупсысэ. Уэ уигу кыбгэкыжыни ушышлэгьуэжыни бгыэутынущ.. Жэисэху... Уэ уи гугьащ а цыхур шцэх дыдэу пшыгыупщэну. Арцхэккэ ушыуащ. Сэ сытым дежи си гьусэщ ар, Марят. Сэ. Уи гум. Уи бгэм кышсеуэ гум... Уэ укыбгэздэкыжа нэужэ, Жэисэху мазиц ихыжакыым, Марят. А зэман лэкјурат уи форицдагыэр зыхурымкыужар... Уэ улсэуаш а гуауэм упэлэщэу. Зэхэпхэр зэхуымах кызыплэбгэщы. Плыагыухэр умылғагу кызыпцыбгэзхуу... Иджы сыт. Иджы ушлэгүззэжын лэпкы шцлэккым. Гукьанэхэри, губгэзэхэри, псалэмакэхэри зэманым иггэужыкхри кјуэдэжащ. Зэманым зэтримыулэплэж шцлэ езыр. Ар цыху гьащлэхэм ироджэгу. Ирогушылэ... Цыхухэми я куэдц гуауэм зэры-лэпышлэккын лэмад. Емыкју кьалыгэр нэхэ емыкјуншэу кьащызыгытху лэ-малишэхэр. Шылащ-псэуащ, жыплэрэ уи бгыр шцпкыуэу узыгыжэжыф псалэхэр: "гулэгьуэри гуфлэгьуэри зыпылш", "зыр лэккэ, адрейм зилэж-кыым", "игьащлэми зэрэкјуэккыр аращ"... Лэжц! А псори лэжщ. Блэкјам кы-зэрыпхуемыггээжышум нэхэ нэж мы дунейжыым теткыым. Ауэ, а лэжыр зэрыгүцлэгьуншэм и шчылуэккэ, абы цыхур хуабжыу иросондэлжэр. А лэжым нэхэ уегьэтынш. А лэжым нэхэ мамыру уегьэпсэу. А лэжыр шчы тельхэллэ яшлэрэ, фы дьдэу ялыагыу шытахэр нэхэ ласэу зышцэгьгьуншэж. Зышцэгьгьуншэжри, блэкјам и ныбжэхэм кыпаклүхуэрэ гьащлэ гьуэгьуанэм кылапшэ... Блэкјар зэуэ зышыгыупщэж цыхур гьащлэм нэхэ жаджэру шобакыуэ. Псэуу зыхуэфашэр апхуэдэхэрауи кыпшохуэ. Ауэ ахэр егьэлэуэ мэпландэ. Гьащлэр зэрынаплэзыплэм егьэгьужей. Гу кып-лыамыгэу кыптеуэвнклэ хьунуш. Кызырыптеувар ямышлэжу пшхэщыкынири хэлщ. Укьалғагьуми, тыншу уащыгыупщэжынуш... Ауэ шчылэц пшыгыупщэну узыхуимыт. Пшыгыупщэну узыхуимытхэр пхузышыгыгьгьуншэнукыым.. Ахэм кьаггээжэ. Пшыгыупщэнауэ ушигүгьэм деж, гьащлэм кыыхохэжри, я ныбжэхэм уагьэллейтей. Я псысэхэм ушл-гьэдэлү. Нэххэялгьуэ лэпл гуэрым ухашэ. Уи псэр нэхэ кьабзэ ящ. Нэххыфл сыхуэрэт, жыуагьэлэ... Уэри блэкјар зышцбгэзгьуншэну ухэтащ, Марят. Зышцгыупщэжа цыхум епххуи уопсэу. Гьащлэр хуэму, шыму, тельшцлауэ йокјуэккэ. Зыгуэрэхэм насыпшыхуэу кьалыгэ псэулэ уиэлл. Алхуэдэ псэулэр кьозыга Хьэутгий и псэр зыхэлпыр уэращ. Узыхуейр бгыэутмэ, фыуэ укьа-лыагьумэ, – сыт-тлэ абы нэххыбэ... Ауэ сэ зырш зышлэр, Марят, уэ уи гьа-щлэм и шэхур. Зэманыр кјуэтэхуккэ, уэ уи нэгум нэхэри лүшцлү кышлэуэвэж Жэисэху и тельэр. Кьуаншагэз ин гуэр зэрыштельыр пшлэжу, уэ абы и ныбжыым зышцбгэзшцкјуну ухэтщ. Ауэ плэкккыым. Плэкккыым а шыхум сэ, уи гур, септаши. Гур зэщ тыгьэ зэращыр, Марят. Зэ закьуэщ. Икди сылгысыжынукуым сэ нэгьуэщыым... Сонлэ, хьэлэщ, хуабжыу хьэлэщ, Марят, фыуэ умылғагу цыху удэпсэуныр. Зыкди узыхуэмей лэплэ кышчы-

пхуишкдэ, пфлэфылсу кышчыбгэхуныр. Псалъэ зэшыгуэхэм уцлэдэуурэ кьомыхуэбылэ бгъафэм жэцкIрэ уцлэжыхыныр... Алхуэдэ гъацлэц уэ епхэкIыр, Марят. Уэ ухуейт зыри шымыдауэ кызыфлэбгэхуныр. ЗыкIа укыхамышту упсэуну. АршхэкIэ улэцлэжыфкым си тезырым... Гум зыри шыгулшэркым, Марят. Гум зыри игъэгъуркым, Марят...

Уцлэхэмрэ лэжыгэхэмрэ

1. "Мелодрамэ" жанрым и нэпхэи нэхъышхэхэр сыт хуэдэ, мы пьесэр дауэ ехуэлэрэ а жанрым и шытыкIэн хуейхэм, и гъэпсыкIэхэм?

2. Жэнсэхуэрэ Марятрэ гъацлэр кызэрышыхуэ, зэрегупсыс шIыкIэхэм теухуауэ сыт жыфIэн: хэт нэхъ вгъэзахуэр, акылыгъуэ нэхъ фызыдэхуэр?

3. Марят Жансэхуэ хуила лъагъуныгъэм зэрешIыжар кыкузэмыгъэгъур хэт?

4. Гум и макъыр персонаж пэлъыгъуэ шхэ пьесэм хигъэхээн хуей хуа драматургым? Сытым дыхурагъаджэрэ, дыхуауащнIэр абы и псалэхэм?

5. "Анэ псори зэхуэдэхкым" жалэ адыгэм. Жэнсэхуэ и анэмрэ Марят и анэмрэ а образхэр сыткIэ шыхыт теухуэрэ абы?

6. Искусствэ Iужыхэр кыгъэрагъэщIымрэ а Iэшлагъэ дахэм ирилэжэ шIыхухэмрэ Iтеухуауэ мы пьесэм хэт гупсысэхэм фэ дауэ фешIэрэ?

7. Мы мелодрамэм и бзэ гъэпсыкIэм теухуауэ сыт жыфIэн?

ГУШЫГЭР ГУШЫГЭНЦ

дыхыгъэ зыбжанэу тэхэлъ ажэгъафэ джэгу

ХЭТХЭР:

Ажэгъафэ – а пасэрей "кьулыкъур" екIуу зезыхэ аджырей шIалэ хъэжыужыц.

Хъэжумар – лэжыгъэ IэнатIэм кыпэрыхуу фыз уэршэр мыхуыжым хэуа пенсионер мыж-мышцIэц.

ХъэкIуэкIуцэ – кытхыутхуэцI пэтми, зыкъэзымыунэщIыф фыз фафIэшхуэц, укьулеин цхъэкIэ угубзыгъэцэи зэрыхуэмейр наIуэ дэпIагъуу.

Хъэжбатыр – аркэбжэ хуэпшиуэрэ хуэхъуапIэ дэнэ къэна, укIышIэм ипшэфын аджырей адыгэ шIалэжыц.

Хъэжымуд – хьэрэмышххэм яж кызэрешIэнур пасэ дыдэу къэзышIа лIыку жэмыкуэшхыц.

Тэмарэ – губзыгъащэу арарэ дахашэу арарэ кыгурыммыуэрэ, тIури хуэхуэту кызышыхуэж дикторшIэц, моуэ-шэ, "Си жагуэгъу гуэрэм езгъэшащэрэт мыр!" жыпIэу уехъуапсэу.

Шыгхым – талантыншзу классик уззрыхууфыну Измалхэр фЫы дыдзу зышцэ, кьулыкьушцэхэм я жьауэм шлэтурэ "Іэрыгъазэ" хьуа тхакьуэ хэкьуэтайжыфц.

Хьэжсерёжэ – поэтиер диагнозу кьызыхуэкьуэхэм яшцш шлэлэшцш.

Хьуагъужьохьуэ – зи хьуэхуульэр кьебла зэпыту кьезыхьэкь, кьодэхашцэ зышцурэ, кьыпкьшцлэлэскьуэну хьэзыр лы нэжэгужэш.

Хьэфотэ – лызэблэкьу куэдм дыкьмыкь ишцэ, ауэ иримыгъэзэша пхьужэ тэрэфарэш.

Хьэжбэрон – фыз кьышэм-кьышцурэ, кьашцэ нэхьрэ уахыхьэжурэ кьэпкьухьмэ зэрынэхь фейдэр кьызыгурыуа лыжэ танэш.

Абыхэм кьышцынэмышцэ – адыгэ шынынэре шынауэ Ізээрэ.

АДЫГЭ ТРАГИКОМЕДИЕ

нэхь кьшцш икьш нэхь гуузу жыпцэнуэмэ, дыхьэгь

Шекьуэкьыр телевиденэрц!.. Ди телевиденэм шышхэр фымыгубжэ: мыр зи телевиденэр модэ-модэ а дэ зэдэтццэ Гуанцэмыдэхьэблэу хьэблэ псоми я хьэдыгъуэдахэхэр шызэхуэхьэса... мис мы дыкьыздэсарш... Дыкьэсын-дыкьышысакьцэ, сыт тшцэн, – дахэплээнш....

(Шынальгэ... Екьуэкьынуэм тегъэлсыхьауэ сценэр кьеуэздри, Ажэсгъафэр йокьыжэ... Шынальгэр зэуэ зэллоудри, абы кьыпыуэуэ репродукторым кьодькь эфирым ихьэн хуейрэ зи кьцэ мафцэ егъэуауэ зэхэзэжэжэхэм я макь...)

Режиссерым и макь. Титрыр, титрыр дэнэ шыцэ, гьуэгумыгъуэ льяпсэм?!..

Хьыджэбзмакь. Уэра уижьэ!.. Снха уи гутгэ мы титр фар, мис! *(Техуэ макь).*

Режиссерым и макь. Мис мыгъуэ зышцын гуп, мы сыхьэтым фепцгыт: эфирым дихьэным ийэжыр дакьыкьитц кьудейш, фэ!.. Тэмари игьейр сыт?.. *(Еджэу).* Тэмарэ!!!

Тэмарэ *(мьылэшцлэцэрэ и Іутэр шлэу кьохьэри, режиссер кьекьинехым худокьиней).* Сымис, ей, сымис! Сыт нобэ кьыпшццэуауэ зышцлэлэжыр?..

Режиссерым и макь. А, сэхусэплэтым кьыхьэкьиникь, уи жьэ шыкьлур зэщцэкьуи нэжыфцц, тіасэ уз... Хьэщцэр далэ?! Далэ хьэщцэр?!

Тэмарэ. Пудырэ щажуэ... уи хьэщцэ льяпцэм.

Режиссерым и макь. Тхьэр зыгъэпшыным, гектар хьурэ мыбы и нэклур, апхуэдизрэ!.. Куэдш, кьеджэ!.. *(Тэмарэ йокь).* Титрыр сыгъэлыагъут... *(Кьеджэу).* "Зи тьуалэм"... *(Губжэуэ).* А-а-а, зэпыту укьуэ псори. Му-хьэмэд!!!

Мухьэмэд и макь. Уоууу!..

Режиссерым и макь. Догуэ, уемыфэ жысцэурэ дапшэрэ?!

Мухьэмэд и макъ. Уэлэхь, ткіуэпс сіумыхуа мыгъуэ... шэджагъуэ лъандэрэ...

Режиссерым и макъ. Шумыхуамэ, мо титрым тет шыуагъэхэр сыт? Сыт, зо?!!

Мухьэмэд и макъ. Шыуагъэ-пІа?..

Режиссерым и макъ. Паш, уэлэхь, пІа! Ари псалъитым – шыуагъиц!..

Мухьэмэд и макъ. Уа, сыт-тІэ абы шхьа алхуэдизу... Бегъымбаррэ пэт цоуэ...

Режиссерым и макъ. Уэубегъымбаркъым!..

Мухьэмэд и макъ. Сымыбегъымбарын, сы-Мухьэмэдш... Бэлэхь хьуауэ жиѳым, уэлэхь, иджы... Шо-тІэ хэсцыхьамэ, – адыгэбзэш, – къеджэххэнуІакъымы зы...

Режиссерым и макъ (*зытиц/ыжу*). "Адыгэбзэш..." "КъеджэххэнуІакъым..." Пціѳэнукъым ар: емыджэм-емыджэурэ, зэгуэр къулыкьушІэ еджэф гуэр хуэзэныц – шыс!..

Мухьэмэд и макъ. Зэзгъэзэхуэжрэ-тІэ?

Режиссерым и макъ. Пцізэбгъэзэхуэжыну дашцш, зэрагъэзэхуэжыныкь... Дэ къытхуэнар... (*Гужьенгъуэм зыѳицта макъкІэ*). Секунд шэцІ... Секунд шэцІ къудей!!! Псыныцэу, – Тэмарэрэ а пудыр мыгъуэ зыщын хьэццэмрэ!.. (*Хьэццэм и Іэпэр шыгъэр дуней пІацІэгъуэр шэу Тэмарэ къохъэ...*) ФыгІыс!!! (*ТысытІэхэр яхуэзэхымыхуэрэ, сытми шхьэж и шэнт йозагъ. Тэмарэ йолэбэкІри, нахьэрэ гукъэ хьужауэ къэтыса лышхуэм и Іупэр хуелэ*). Куэдш, куэдш мы зышыфхуар!.. Дахэу фыгІыс... ФыкыпыгуфІык!.. Нэхъри!!! Нэхъри!!! Дохъэ... Дохъэ... Эфирым дохъэ...

Тэмарэ. (*хуабжэу къытхуэзшарэ хуэмышэчыжэ хуэдэ, гуфІэпсыжэу зыкъытхуегъазери*). Псалъэр Гуащэмдэхьэблэш! Фи лшыкхэцхьэ фІыуэ, ныбжэгъухэ! Ди гуапэу фыкыдогъэблагъэ "Зи тІуалэм хуимытыж" жыхуиІэ нэтыным... Нэтыным хэтыну дэ къедгъэблэгъащ зи бзэгур шхэ зэпыту езыхьэкІ, ауэ кобэр къыздэсым абы ирамыгъэтІэхуэ ШындгІыхьхуэ Хьэжымуд!.. (*Хьэжымуд ар зэрыарар къыдегъащІэ*). Хьэжымуд Удддэ жыхуалэ къуажэм къыщальхуащ, къызэральхури махуэл димыхауэ мпсэу. (*Зыхуегъазери*). Упсэукъэ, Хьэжымуд? (*Зэрыпсэур къыдегъащІэ*). Тхьэм куэдрэ уткуигъэпсэу! (*"Уэри упсэу" – жыхуиІэу и иргъэр ещІ*)... Ауэ, псэу шхьэкІэ, Хьэжымуд иджыри ктэс псэуауэ жылэ хьуанукъым. Пцізыхьхуири мыраш... Ар зыщІысымрэ зыхуэдэмрэ езы дохутыр дылэхэми ящІэркъым, ауэ цыхум и Іэпкъытэпкъым хэлъш къэпщым-къэпщурэ, шымыхьужыххэм деж, моуэ-шэ, "гаргу апщий" жиІуэ къэуэн хуей гуэр. Фцілэрэ абы зэреджэр?.. Псори зыщІэрэ къыткІэрыщІагъэххэу дызыІэцІэкІ медицинэми ар къыбжиІэфынукъым. КъыбжиІэфынукъым, алхуэдэ псалъэ къыхуэгъэщІакъыми. АлхуэдэцІэ кыгулсыса шІыкІэкъыми... Ауэ, унасыпфІэмэ, фІыкъэ, – иж-ижыж зэман лъандэрэ адыгэм дилэш абы

зэреджэ псалъэ хъарзынэ: "гушыкъу"... Фештыг ар зэрыпсалъэ дэгъуэм, — моуэ-щэ, "жыкъ" жигъу жыжхуэрэ игъуэз къышпыкъуу: гушпышпыкъу! Псалъэ бэлыхыш!.. (Зыхуегъазэри). Пэжкъэ, Хъэжымуд? (Щыхъэт къытохъуэ)... Зэрыжытпашы, псэун шхэкIэ, шыхур бэуэни, шхэни зэрыхуейм ешхыр-къэлсу, пIалъэ-пIалъэкIэрэ гушыкъур иунэщIыи хуейш. Ауэ гушыкъур езыр-езыру ипщэкIи, къауэки, къэкъутэкIи зэфIэкIыпкъым. Уи узыншагъэр ебгъэкъутэнэ ухуэмеймэ, гушыкъур Iэмал имыIу нэгъуэщI гуэрэм текъутэн хуейш. Зытгекъутэн умышъуэтым, уи кIуэщIым къышпыкъутэжурэ екIуэкIмэ, уи тхъэмбыри, уи тхъэмщIыгури, уи лъэсыгуэри зэрыжаIэу... Сытми, жыпIэнуракъэ, ар къышпышIмэ, уи фадэр хъудыр бэлащэщи, уи унэр реан-нимащэщ... АлхуэдэкIэ тхъэм жагъуэгъуми дыхуимыгъэупсэ, ныбжэгъу телевизораплъэхэ... НтIэ-э-э, еплъ нэхърэ кыпIы жыхуаIам дыгетурэ Хъэжымуд дежкIэ къэдгъээзжынщи, зи фэ пыкIыжауэ мы фи пащхэ ис тхъэмышкIэр ящыщI гушыкъур зытракъутэн ямышъуэтми, яхуимыкIуэтурэ нобэ къзсахэм... (Зыхуегъазэри). Пэжкъэ, Хъэжымуд? (Щыхъэт къытохъуэ)... Пэжщ, шыхъ зыхуэтиI телевизорашпъэхэ, гушыкъур зытракъутэн къэзылхыгъуэхэми езыгъэлей куэд яхэти, Хъэжымуд ахэм ящыпкъым. И гушыкъур къурыкъу хуэдиэми, ар жыжкъэ щыдагъэркъым, къышIэзыгъалъэхэми, ящыпкъым. Моуэ зыдэс хъэблэм, щыпсэу къуажэм, а къуажэм къедза щыпIэхэм зыщигъээзну хуит яцIамэ, Хъэжымуд ари хурикъунут. (Зыхуегъазэри). Пхурикъунтэкъэ, Хъэжымуд? (Зэрыхурикъунур къыдегъа-цIэ)... Ауэ зи мыIуэху зезыхуэр гъунэжкъэ: нобэр къыздэсым Хъэжымуд и гушыкъур зыдэс къуажэм къышпыжъэдакъуэ. Къышпыжъэдакъуэ, алхуэдэ къуаншагъэ блэжъ зэрымышъунур ящIэ пэтми. (Зыхуегъазэри). Зи мыIуэху зезыхуэм и цхъэ баш тэхуэти, Хъэжымуд, абыхэм ицхэкIэ зыи укыхэмьщI. Мис, — тхъэм и шыжуркIэ, утыкур хуит ихуашIащи, текъутэ узыхуей дьыддэм... Куэдщ а уи гушыкъур бэгауэ зэрыштыр... ИIэ, Хъэжымуд!...

Хъэжымуд. (хуабжэу зыпIытIрэ нэхъыкIэжэу зыхуэ). А зынагъуэрэ... дауэ хъун...

Тэмарэ. Тегушхуэ уэ! УкъымыкIуэт!..

Хъэжымуд. Уэлэхыи, сымышIэ... Ядэну пIэрэ?..

Тэмарэ. Хэт зымыдэнур? ЕхъэкIи нехъэкIи шымыIу а гукIэ къепхъэки псори жыхэ уэ, Хъэжымуд.

Хъэжымуд. ПсорикIи?

Тэмарэ. РикIи, тхъэ-тIэ, рикIи. Гум щызэтрихъахэр щызэтрахъж махуэщ нобэ.

Хъэжымуд. Уэлэхыи, зы махуэкIэ... ихуэзэтемыхыжын абы щызэтрихъа... къомыр...

Тэмарэ. Зыкъом хэщIмэ, нэхъ мащIэ хъункъэ, ари Iэджэ и уасэщ, Хъэжымуд.

Хъэжымуд. КъышпышIэдэнур къысхуэщIэрэ, уэлэхыи, къысхуэмьщIэ...

Тэмэрэ. Бампэ кышчышпа зэманыр шцэжэ, мис абдей кышчышэдэи...

Хьэжымуд. Уэлэхы, сэ (*игьэлыагыуэрэ*) мис мыпхуэдэз флэкла сымыхуу сызэрыцхунитицлэ лъандэрэ собампэри сызэгуюудым...

Тэмэрэ. Тхьэмышицхлэ... Сыт ныбжэхэм уиту цлэбдзэгэн, Хьэжымуд, зэгуюудын?

Хьэжымуд. Ныбжхлэ кышцтэмэ, сызэрызэгуюудыр ялэ дьэдэу сэ кышчышлар илэсиц сыпхыуам шыгъуэц.

Тэмэрэ. Сытыт ар кызыхэклар, Хьэжымуд?

Хьэжымуд. Сэ кысхуашхуа клэфийм хуэдэпс си шыпхужэ цыклум кысхуашхуати...

Тэмэрэ (*зыкьытхуегъазэри*). Зэхэфха абы жиар, ныбжэгъу телевизораплэхэ? Мис абдежраш дэ ди темакь цхьэпсым кьэлэлэу шыцидзэр... (*Зыхуегъазэри*). Нтлэ, уи гушыкьур тескьутатэкьэ а уи шыпхужэ цыклум, Хьэжымуд?

Хьэжымуд. Уэлэхы, тескьутэну мыгъуэтэм, ауэ дьэдэри дьанэри кысхуэвурэ... Измал кызаттэкьым...

Тэмэрэ (*зыкьытхуегъазэри*). Мис араш, ныбжэгъу телевизораплэхэ, – ягу кыпылгьадэр ядымгьащэм, ящлэнур ялэплудурэ, ди сабийхэм я узыншагъэр ди лэклэ докьутэж... (*Зыхуегъазэри*). Иужьклэ хэт нэхъ лейуэ узэгуйгъауда, Хьэжымуд?

Хьэжымуд. Бжески, уэлэхы, сызэгуюуд зыпхурэ сыкьеклэуэклэ мыгъуэм сэ, ауэ... нужьклэ нэхъ лей дьэру сыпхызэгуюудар... (*кьэзупсысжэ*) Мударт.

Тэмэрэ. Хэтыт, Хьэжымуд, а Мудар хужыр, эзыр?

Хьэжымуд. Мудар абы шыгъуэ си партэгъуу шыташ.

Тэмэрэ. Сытыт-тлэ абы?

Хьэжымуд. А леныжым опенкэфлу шылар иратырти, сэ... шы нэхыпхкьэ кыслыагыэсыжтэкьым...

Тэмэрэ (*зыкьытхуегъазэри*). Мис абдежраш, ныбжэгъу телевизораплэхэ, ди сабийхэм зэлыхэн шыцидзэр... Ей-й-й, ныкьусаныгъэ куэд хэлъш иджыри дэ ди гьэсэныгъэ лэжыгъэхэм... (*Зыхуегъазэри*). Нтлэ, апхуэдэу кьэбгъанэрэт, Хьэжымуд, Мудар?...

Хьэжымуд. Уэлэхы, кьэзмыгъанэт-тлэ. Переменэ зэрыхуу зездэти... Моуэ, мис иджы си гушыкьур тызокьутэ шыкьысэ дьэдэм ирихьэллэу... ушытилхэр кызэхуэжэст...

Тэмэрэ (*зыкьытхуегъазэри*). Плээклэ, узэгуюмуд итланэ, ныбжэгъу телевизораплэхэ!.. Мис алхуэдэхху бампэрэ зэгуюуду ди нобэм кьэсащ мы фи пашхэм ис Шыпхытхыхуэхэ Хьэжымуд...

Хьэжымуд (*зеуэху, гупсэхуу мэтлысри, моуэ-цэ, и укэжэ цлэс хуэдэ*). Уэлэхы, абы шыгъуэ сызэрызэгуюудар шай и мыуасэ, сэ иджыпсту сызэрызэгуюудым елытауэ...

Тэмэрэ (*Хьэжымуд кызэрызэрыкдым иригуплэу*). Хэт сымэ нэхъ ушлызэгуюудыр, Хьэжымуд?

Хъэжымуд. Хэт сымэ-пlа? Уэлэхь, сымэ сцлэркьыми, самэ псо мэхьум ахэр...

Тэмарэ. Псалэм пашцлэ?..

Хъэжымуд. Псалэм пашцлэ, мис а з-э-з... Пэклу сыхуанэ хьуну плэрэ?

Тэмарэ. Тхьэ-э-э-э... дэ зьми... зыри пэдубыд ди мыхабзэ... ауэ... Убгэу абыкцэ эфлэмкьыну плэрэ, Хъэжымуд?

Хъэжымуд. Уэлэхь, сыхьуэнамэ, нэхъ гурылуэгъуэ хьунутэм, ауэ... апхуэдэу нэхъ кьыщыпашцлэ, сыт тцлэн, – дьбгэнц... Мис а зи пьапсэр псымейуэ, зи жыпыр жыуейуэ, ягъапхэми нацлэу, яхуапэми пцлэнэу кьэнэн ди гьунэгъу илцэ Кьэншауэц сэ псом япэу сыпцызэгъуэуыр. Узэгъуэд сцлэркьыми, тхьэр згъэпцлэщ, шыкьуейуэ узэгъуэлгъэлэ мыхьум... Хьуэу, дэнэ апхуэдэ унэ зэрицлын мьоткьу а пэ цыгъэжыкьым кьыдлрихар? Ари сысейм ехъезехуэ... Хьэмэрэ ди гьунэгъу илцхьэрэ Хьызыр? Си "Волгэм" шыпцис кьыщэхуарэ, узэгъуэуэуым узэгъуэзгъуэуынщ жыхуицэу, фермэм ироклуэ-кьроклуэжри дэтц а фасикьыр. Сэ кьызэрысцэхуа цлыкцэр гурылуэгъуаш: зыгуэрхэр зызогъаклуэ-кьызогъэклуэцл, хэхьуэр си пшахьуэцц, "Шыпцлтыхьу Хъэжымуд "Волгэ" кьыщэхуаи!" – жайзу кьыпхуэзыгъэ-цлгъуээн ди район псом кьыпхуишынукукьым. Ауэ Хьызыр?! Уэлэхь, зэрыкьуажэу ягъэцлэгъуэри яхуэмыгъу-тлэ, "Клэдэкьуэзэ Хьызыр "Волгэ" кьыщэхуаш!" – жайэри. Цлэхуэмыгъури? Яхуэзэхуэгъэхьукьыми арац: дауэ мо фермэм тет, мо лэхьуэ, моцлэкла номыр зымылэм – "Волгэ"?! Абыхэм яхуэзэхуэмылгъэхьуу аркьудейц, ауэ сэ бжеслэи, – сызэгъуодри, уэлэхь, клуэаракъэ, пкьрыпкь сыхьуным сынэсам... Дауэ, зиуагъуэрэ, мыр: жьыдоцлэ-жьыдоцлэри, а шыжыпцлэм дей кьонэж. Уэ пцлэфлэхуэ узыхуейр жьыц, ауэ лэхьуэ нэгъунэ "Волгэ" кьыщэхуу пцлэдамэ, уэлэхь, кьэралым и лыр зыщлцлэкцэ кьыщлцхьым... Лым теухуауэ. Мыдэ "лыр тхурикьукьым, ди машлэщ" жайэри зыкьомыр дэтц...

Тэмарэ. Зэрыжацэмкцэ, ди машлэщ, Хъэжымуд. Ди пцлэстэм ди шынэлэыр ебэцлэу жьыц хьунукукьым иджьри.

Хъэжымуд. Уэлэхь, ди машлэ сцлэркьыми, ди куэдэжыкьым-тлэ. Ауэ, гъэпцлэгъуэиаракъэ, ди куэдэжэ пэтми, тхурикьукьым. Цлытхуримыкьури? Япэ кьэсым илхьын хуейуэ кьыщохьуж, псоми я лумацлэр зэхуэдэу кьыздцлцлэфтащи, арац цлытхуримыкьур – уэт цлытхуримыкьу!..

Догуэ, а Клэдэкьуэзэхэ адкцэ кьыщыс Хъэжысэфарыжэ цлыкцум я бжаш-хьэм илхьэ джажэ гъэгъуар флэмыкцрэ? И джажэ гъэгъуа кьэт а гъуэгумылгъуэ ежээн лейм, – хьэнтхьуис шынакь ефэмэ, мэтэщычым хуэдэу махуишкцэ кьрихьэкьынуц. Ауэ, пцлэгъукъэ, – лэмап имыцэу ари лы хуейц. Лы кьызырпцукьими арагъэкъэ, – а сэ спхьым хуэдэ дьцлэ! Джажэ гъэгъуа!.. Мис арац-тлэ цлытхуримыкьур: зэзэгъми зэмызэгъми донх, зьми зыри пэрыуэркьыми арац... Е, модэкцэ дьлэбэнцц, – а ди гупэм кьыс лндрис кьуиш. Сыт сэ сплхьу дэгъуэщхуэр кьыпхьыу абы и лэщцлгъуэ цлыкцур университетым шыпцлэхуар? А жьыкцурэр зыщлэс университет университет

ушгэтхуэлпыр? Утклэшэмшхыкыу нлэрэ?!" Мис апхуэдэ куэд спискшэ шыжауэ сыгтым, уэлэхыи, сэ, ауэ яшлэнур яшлэху си хьэд-рыхэ шэхуш. Я льалсэр сымыгэгьушу сыувылэм, Шыпытгыху Хьэжымудым тхэр игьэпцлаш!..

Тэмарэ. А кьомыр... дауэ, лей?

Хьэжымуд. Ахэр мис мы си лэмышцэм истэм, уэлэхыи, сэ, бдзэжьейм хамыбжэ, хьэмцшыгьгьхэм хуэдэу... Ауэ... Сэ сызэшэу зи цхьухь кысхуэ-мыгьуэт мыгьуэр мис а ди шчыбагтым кьыдэс лэхымэдыжкым и кьуэ Мэскува шыпсэуриш... А псэжым кьригьэлъхуам мащлэфашлэ кьызишлэ сэ, кьызэрэзышлэр имышлэжурэ. Шкьуолыр медалклэ кьнухри, – зы удын. Университетым шлэхуэри, – удыншл. А тлум я закьуэ! Изпирантурэ шлэтгысхьэри, – цхьэ уз кьыдэсшташ. Кэндидат хьури, – чьлэграмм лщыкьубл схэшлаш. Профессор яшри – шчыфашхэ сыхьуаш. Кьэсштари схэшлари зыгуэрурэ згьэткьунт, ауэ сэ си узыншагьэр шыкьутэпар абы кьэрал саугьэт кьышрата махуэрш. Инфракт сыхьуным нлэжар бетэмалклэ, кьур-лэнклэ солуэ, инфракт... А зиунагьуэрэ, дауэ мыр, мыпхуэдэу дыкьызэхэнауэ ара, – мо ди кьуажэ лэхуэу шыта лэхмэд нэф и кьуэ шхьэфэкьу кьэлэр лэпс ефэурэ кьэхуам кьэрал саугьэт ирату! Шо ар зилысыр?! Что за хабзэ?! Что за бзыпхьэ?! Ы-ы-ы?!

Тэмарэ. Кьытхуэгьэгьу, Хьэжымуд, уэ...

Хьэжымуд. Алыхьыр согьэпш фхуэзгьэгьу! Мыдэ кьэшийт ахэр... *(Тетлэхьэпшэ зэпэллэмэхэр пьедестал шчыкьлэу зэтрэгьэуэври, и шыгум кьоувэжэ).* Ельрэ мыхэр! Ельрэ мы кьомыр!.. И-и-и-джыдэ мыгьуэ, хуит сащл, а сэ сызыхуей гьэхэмрэ сызыхуей лыхьэмрэ я дежклэ есфэнтлэкьыжашэрэт мы ди зэманыр... Сыкьэзыгьэшлар згьэпцлаш, махуэ кьэсыхунклэ зы лшшэ хуэдиз – *(и лэр лэцэ пашцлэу кьыгьэсэбэтурэ)* дыдыд!.. дыдыд!.. дыдыдыдыдыд!.. – шлэзгьэлъэлым-шлэзгьэлъэлъурэ, цыхуцлэ зилэр зтэзухьуэнишлэнти, кьелар кьемылам ехьуапсэрэ я псэр дзэлэклэ ялыгыу кьэзымгьанэтэм. Псори! Зэрыкьуажэу! Зэрыеспубликэу! Зэрыкьэралу! Зэрыдунейуэ, уэлэхыи-лыхьэзим!.. *(И лэмышцлэ кьысхуэу шыгь хуэдэ).* А дунейкь шчыкьур моуэ зы сыхьэт нэхь мыхьуми си лэмышцлэ кьралъхьауэ шытатэми... Мис мыпхуэдэу зэхэспыглэнт, зэхэсхьэжэнт, "Пу!" жилэу сеубжытхыжынти... Кьацлэнт итланэ псоми Шыпытгыху Хьэжымуд зилысыр!.. *(Марш шчыкьлэу шыналъэ кьолу. Стануем ещхуэ жсауэ Хьэжымуд "пьедесталым" тетц. Тэмари шытц, умээзхарэ, пионерхэм зэрашлэу шытам ещхуэ, и лэр и пашлэбгьум хушхьауэ... Апхуэдэу тэлэй доклри, шыналъэр зэпоу, Тэмари зыкьешлэжэ).*

Тэмарэ *(Хьэжымуд худоплэейри)*. Тлэкьу дытемыпсэлъыклауэ нлэрэ дэ, Хьэжымуд?

Хьэжымуд *(абыи зыкьешлэжэ)*. А-а, нтлэ, нтлэ. Дэндеж дыкьышувылат, тлү?

Тэмарэ. Мис а фи кьуажэ лэхуэу цыта лэхмэд нэф...

Хьэжымуд *(абы жолэр къримыдзэххэу)*. Нэхъ тельджэлажэар шызэхэсхар зымахуэц: дауэ кышшысхурэ, а кхъуэ нэфым и кьуэр герой ящыну ягъэхьбар! "Туащэдэжым и Лыхъужь" цэр кыфлащыну!.. Уэлэхь, ар пэжу цыгмэ, итланэ кысхуэнэжыр зым: мис а псори шызэхуэзэж дьгъаплэжыр пэуплэ сндьуэ жагыуэгъугъуфлэ сыхъуну. Ауэ Шыпфлгхъум тхэр агъэпшаш, сыт кыфлашамы, а лыхъужь цэр сэ абы кыфлэгъэщым!..

Тэмарэ. Кыпхуэгъэгъу, Хьэжымуд, уэ зи гугъу пщыр... Хьэрээрэхэ... Хьэрэбий?..

Хьэжымуд. Ардыдэрц, уэлэхь. Хьэрээрэхэ Хьэрэбийщ.

Тэмарэ *(цтэлэццтаблгэу)*. Сэ... уэ... сыпхрыуэну сыхуиткым, тхэ, ауэ...

Хьэжымуд. Сыт "ауэр"?..

Тэмарэ. Хэт хужыплэми... Хьэрээрэ Хьэрэбий... ар хужыплэну... кьезгэклуркым... Хьэжымуд...

Хьэжымуд *(и нэцхьыр кызэхеклэри, шынагъуэу)*. Ы-ы-ы?! Кьезгэклукым-па?! Сытп кышшумыгэклур?!

Тэмарэ. Хьэрэбий... ди хэкум и мызакъуэу... хамэ кьэралхэми кышпалъху... еджагъэшхуэц... Абы...

Хьэжымуд. Си пхъуэз еджагъэшхуэц! Тэхмэд нэф кьригъэлъхуа еджагъэшхуэт иджы сымылгъагъужар!..

Тэмарэ. Ар... сэ кьэзгупсысакым, Хьэжымуд... Псоми зыжэу жалэ... Къэзгэхэми ятх...

Хьэжымуд. Къэзгэхэм пщы яхуэтххэ? Уэлэхь, Іульхэз аритурэ иригъэтхыу арам!..

Тэмарэ. Кхьылэ, апхуэдэу жумылэ, Хьэжымуд. Хьэрэбий дэ ди лъэлкьыр зэрыгушхуэ, кьэралышхуэр зыхуэхъуахъуэ, дунейшхуэр зыщлэдэгъу цыххуц. Сыту фыт апхуэдэ куэд адыгэм...

Хьэжымуд. Ахьа-а-а, уэ сэ слъагъури си списклэм итхэн хуейхэм уащыцу кышплэкл!...

Тэмарэ. Сыт, Іей, сыщлнтхэнур?!

Хьэжымуд *("пъедесталым" кьопклэжри)*. Ущлстхэнур?.. *(Манхуэри Тэмарэ и Іер еубыд)*. Мо бжъэпэм ытхэхэт, тласэ, уэ!..

Тэмарэ *(кьэдэбжыгъуэ)*. С-с-сэра жыхуэллэр?

Хьэжымуд. Уэрац, алыхьым и цлэклэ солуэ, сядэшхуэ Шыпфлгхъу Тьырхъуп уи гугъэ-тлэ жыхуэслэр... *(Авансценэм кьытрешэри)*. Псори содэ, псори зыгуэр хъунц, ауэ мы пщыгъ бостей зэщлэлэдэр кьыздипхар дэнэ, тласэ цыкљуу сйлэ, уэ?! Ныхьхэбэ лъандэм согупсысри сеул сэ абы...

Тэмарэ. Къэспэхуащ, Іей...

Хьэжымуд. Дэнэ?

Тэмарэ. Дэнэ кышпалэхур, – тыкуэным.

Хьэжымуд. Уэлэхь, кышшумышхуа! Апхуэдэ бостей зыщлэлэ тыкуэн кьэгъуэтыт уэ... Кышшыллэхуащ клэкъуагъым, уэт кышшыллэхуа!

Ари сомичэ зыбжанэкIэ... Мо уи тхьэгъуитIыр-щэ? Бырлиант жыхуалэм хуэдэкIэ ар?

Тэмарэ. Сыт бырлиант, Iей, мыр – ауэ сытми...

Хьэжымуд. *(зытщIыжсу)*. "Ауэ сытми..." Уи цхьэ кьэгъэпщIэж, тIасэ, уэ абыхэмкIэ. Сэ сыкыпхуэгъэпщIэнукуым. Сэбачэ сыхаш сэ апхуэдэ IуэхухэмкIэ.

Тэмарэ *(икIыжыну хэту)*. Тхьэ, Iэджи жыпIэнуу уэ сэ слъагъу...

Хьэжымуд *(и Iэблэр губыд, кьегъэувыIэри)*. Iэжэкъур иумычIыт, тIасэ, зэ. Нэхъ гъэпщIэгъуэным дынэсакъым дэ иджыри. ЖыIэт: дапщэ уэ езым кьэблэжъыр?

Тэмарэ. Тумэн... пшыкIутху...

Хьэжымуд. Сэ зи гугъу сщIыр кьабзэу кыпIэрыхьэраш.

Тэмарэ. Кьабзэу? Тумэн пшыкIуцрэ... сомичрэ... кIэлIейкIэ мэщIрэ цырэ...

Хьэжымуд *(и гуфIакIэм шот цIыкIу кыдехри, иридзэурэ)*. Ыхьы-ы... Тумэн пшыкIуцрэ... Лы уилэ?

Тэмарэ. Хьэуэ.

Хьэжымуд. Та-а-ач... ЛIыр хьыдодзри... тумэн-пшыкIуцымрэ... адреймрэ вумей... УнэкIэ уи Iуэхур дауэ?...

Тэмарэ. Фэтэр сытIэсщ.

Хьэжымуд. Дапщэ ептрэ?

Тэмарэ. Тумэнитху.

Хьэжымуд. Та-а-ач... Тумэнитхур хьыдодзри, адреир вумей... Пшхым дапщэ текIуадэрэ?

Тэмарэ. ТумэниплIрэ... сомитхурэ...

Хьэжымуд. ПIдымрэ тхумрэ хьыдодзри, адреир вумей... Автобус, троллейбус, сэ сщIэ мыгъуэрэ, такси-факси сыт хуэдэхэм?...

Тэмарэ. Сомич.

Хьэжымуд. Адрей-мыдрейхэм?

Тэмарэ. Сом... пшыкIутху.

Хьэжымуд. НэгъуэщI-кIынэмышIхэм?

Тэмарэ. Ту... тумэнитI.

Хьэжымуд. *(Есэп зэрыхуэщIамкIэ зыхуэарэзыхуэ)*. НгIэ, тIасэ цIыкIуу сщIэ, а кIомым аужькIэ уэ кыпхуээнжыр зыхуэдизыр пщIэрэ?

Тэмарэ. Да... да... дапщэ?..

Хьэжымуд. КIэрыхуи-кIэрыпщI цымыдэу... кIэлIейкIэ мэщIрэ цырэ!.

Тэмарэ *(макI ехуэхакIэ)*. Дауэ?!

Хьэжымуд. Аракъэ-тIэ сэри жьысIэр: дауэ?! Дауэ кIэлIейкIэ мэщIрэ тIамкIэ мыпхуэдэу зэрызыпхуээнжыфыр?... *(МакI лъагэкIэ, шынагъуэу)*. ЫI-ы-ы?!.

Тэмарэ *(кIэзызу)*. С-с-сщIэркъым, тхьэ... сэ... мыхэр...

Хьэжымуд. Уэллэхьы, уошIэри уошIашэм-тIэ, ауэ тIэкIу лшыгъуопщIэжамэ, кьозгъэпщIэжынкIэ иджыпсту: уодыгъуэри араш, тIасэ, уодыгъуэри, – уэт зытщIэпхуэпф...

Тэмэрэ (гьыну кьызэфлэзэрыхьурэ). Тхьэ... игьащэм...

Хьэжымуд. Игьащлэри нэлыгьащлэри зэхэзгьэжынкьэ сэ иджышту.
(Шотыр ирелхьэж, блокнот кьрех, ручкэр кьегьэхьэзырри шынагьуэу). Ун
унэщэр?!

Тэмэрэ (гьынанэурэ). Щтэры... пкюкьуэ...

Хьэжымуд. Уи цэр?!

Тэмэрэ. Тэма...ма...ма... (И гум йопхьуэжери) Мамэ!..

Хьэжымуд. Ручкэ и шлагэ мамэ шыгьэжкьым, тлэсэ. Адресыр?!.
(Тэмэрэ стлалым тощлэ). Ей-ей, ауэрэ зумыщыт иджы... мы жытэр кьытщлэ-
птыу... (Кьызэхиплхьыурэ, мэгуэ). Ей-й-й!.. Уоу-у-у!.. Телевизорым
сыкьранэри псори зэбгьрымьжыкьам, сыгьхьэгьэпщлэ... Дэнэ иджы мыр
здэсхьышур?.. (Тоlэбэри). Уэлэхьы, ар дэклэуэну кьуатэм, ауэ сэ...
(Зыкьытхуегьэзэри). Сыкьэфлэгьуакьым, фыслыгьужакьым. (Кlэбгьу
зецл) ...Зэуэ шыналэ гууз (е гьыбзэ) кьолу. Гуагум зэцлубыдауэ кьохэ
ажэгьафэмрэ адрей персонажхэмрэ. Тэмэрэ стлалым кьыху тралхьэри
нэцхьейуэ кьауыхьыж. Ажэгьафэр кьахокl, авансцэнэм кьытохьэри
шыналэ гуузыр (е гьыбзэр) зэреулэхьу кьыхедэз).

Ажэгьафэ

Араш зэрыхьур шыхум и гьащлэр.

Хьэдыгьуэдаху ар зэрыманшлэр

Дэ кьышгытлэжыр жэщым и льахэ

Кlэ зимыгьым дышыхэбзахэрш.

Дигухэр кьуххэну мэ тлэку зэхуэмыгьуэ,

Ар тхурикьунги дэ щхьэусыгьуэу,

Ауэ, зыр зым деныкьуэжьуэрэ, шхьэж.

Кьытыс а и машлэри дощл нэхэ машлэж.

Дунейм а хьэл lейр зыхэлэ шыху темьтамэ,

Кьысфлэщл кьыттеклэну дэтхэнэм дамэ.

Кьысшыхьурт дыхьуну нэхэ льаги нэхэ дахи...

(Кууэ мэцатэри)

Аршхьэклэ сабий философиеш ахэр...

Сабийм ялэмыкьу дэ тлэжкьыр кьэфлэмамэ,

Иджы зэтхьуэжынкьы мы ди гьыбзэ макьамэр...

(Пафос хэлэу)

Уоу, театраллэ зи гур кьэлгыахэ!

Зи нэпс кьабзашэр зи нэм кьекlуахэ!

Тхэбэжыкьлаши хьыджэбз зи фlыгьуэ,

Тлэжкl кьэдмыгьанэу дыхуэвгьэшыгьуэ...

Льыи дэклэуэну хушлэмыкьа,

Гуашэ шыхьэнуи хунэмыса

Мы дикторшэ цыкlур слыгьумэ, сышыгьуэ

Сщлэркьыми, гукlэ сопыхьэ мыгьуэ...

(Магъ, зыкызепелъщыхъжри)

Мыр нэгъсауэ жанркIэ трагедиещ,

Ауэ щыщIэддзэм "трагикомедиещ"

ЖысIэри, фшIэжкIэ, сыхэбжъэхъуащ...

(Зуэ зыкызэредзэкIри, гуыхуэныгъэ хэлъу)

Ауэ щыхъуакIэ, тпIэнуур мыращ!..

(Дыуэ трищIэ хуэдэ Тэмарэ шхъщоувэри, зэкIэлъыгъепIащIэу)

ХъэтIэ-пIыгIэ-щыпIыгIыхъу!

Иейм игу илгыр къремыхъу!

Мыр пщIыхъэпIэу кышIрекI.

Псори фIыкIэ зэфIрекI!!!

(Ажэгъафэм кыIэт и Iэхэм зыщIышэ хуэдэ, Тэмарэ зыкыIэтурэ кыызэфIотIыхъэ, пщIыхъ IэфIым кыххэкIа хуэдэ, зешыщI, махушхъэ...)

ЩIапIыгIыкIыгу я нэпс гуащIэр

Мы щыс кьомым кыххэпIэж...

(Тэмарэ и нэр кыызтIрех, кытхоншгъэри зуэ погуфIыкI)

Хъэтыр уиIэм, фэеллъ паншIэу,

Псалъэ закъуи яжеIэж...

Тэмарэ (и IутIыр зуэ еIэтри, макъ лъагакIэ). Ан-тракт!!!

(Адыгэ тшынер зуэ кьобзэрабзэ, Iуэхум гуфIэгъуэкIэ зехъуэжри, персонажхэр кыызэдэфэурэ йокIыж).

Iуныхъу.

УшIэхэмрэ лэжынгъэхэмрэ:

1. Сыт хуэдэ гушыIэкIэ Iэмалхэр кышцигъэсэбэпа драматургым мы комедие кIэщIым?

2. Ди гъащIэм, ди псэукIэм хэлъ мыхъумышIэхэмрэ шIэлхъаджэхэмрэ ауэн зэришI шIыкIэхэр пьесэм кыххэфхутыкI.

3. ЩIагъыбзэ гушыIэкIэр дауэ кышцигъэсэбэпа драматургым пьесэм?

4. Гиперболэ (егъэлеиныгъэ) бзэ Iэмалым сыт хуэдэ увынIэ щибудрэ пьесэм?

5. "Псалъэ зэдэгъаджыгу" Iэмалыри IутIыжым куэдрэ кыгъэсэбэпхэм япщыщ. Пьесэм фышрихъэлIа апхуэдэхэм?

6. Пьесэм хэт персонажхэр, Iуэхугъэхэр фигу кызыгъэкIыж гуэрхэм фашрихъэлIэр гъащIэм?

7. Трагикомедиер драматургием я адрей жанрхэм къазерышхъэщыкI нэщэнхэр кыжыфIэ.

ХЬЭЦАЦЭ ДАХЭ едзыгтунтгу зэхэл фарс

*Къышцыхъуа зманыр уафэр шымыджэмытцэу шдылээр цызонцлагъа-
шдэрц. Шеклэуэкиа шдылэр Хъэрыкьуаклэ и зы къуаклэц. Хэтхэр хэт сымэ
жыфлэрэ фышцэушцлэмэ, зым нэхэрэ зыр нэхэ пасэрейуэ мы пасэрей
гутырц.*

Хьэцацэ – набдэз къурашэу яшэн хъэзыр тцэцэ гуршудэц.

Хьэбашэ – къэшэныгу хъуа шдэлэ хьэлэболэц.

*Къыдырхъан – къыдырыныш хъаниц ("портфельныш министр" жьхъуа-
гэм ебгъатцэ хъунуш).*

*Клэтфумашрэ Земахъширрэ блыгушцэт лъэгушцэтхэц. (Зэвгъэтицэн
гъунэжш).*

Пьесэм и пэслъашхэм мыпхуэдэу шыкелэр драматургым: "Мыр шы-
хубэм я гукьыдэж къэкьуалтэм къыдэплэнкэ адыгэбзэ жьгырум и даушыр
къэнхъуэтэным шдэхъуэнс, а хъуэнсаплэр театрым шыгъэунэхуныр мурал па-
жэу къыхэзыха гушылэш, А гушылэм фыкьеджэ нэужэ, авторым ила муралдыр
къызэрехъуллэм пэн къызэрэгъэмыкьхъэнур тшлэрэ фэджэным фыкхуэдгъушэ
шдыклэу мы тхылъым хыдогъэхэ фарсым и япэ едзыгъуэм шыш 1хъэ.

Хьэбашэ. Нг1а-а-а,

Сызыхэтыр къышфышлэклэ,

Сызыхэтыр шывжеслэклэ,

Сызылысыр, сызышцысыр,

Мис мыбдежым сышлышысыр

Шдызгъужьышци зэфлэклэц...

Зэрышытыр мис мыраш.

(Дзэпэ уэрэд)

Шдылэц-пэсуам зы шдэлэжэ.

Ипаш абы хъэ гъуабжэжэ.

Махуэ гуэрым а шдэлэжыым

Зыниплыхъри хъэ гъуабжэжыыр,

Зыхуэмейуэ къыптытацэ –

Хъэжыыр шыдклэ ихъуэжаш.

Нг1э ар хъуэжыклэ лейт?!

Игу прихъри, –мис абдей

Ухъуэжэнушэ, къеблагъэ!

Шыдыр –шк1ит1клэ.

шк1ик1ит1ыр –вит1клэ.

Вит1ыр –шит1клэ.

Шит1ыр –л1ит1клэ...

Сытми, хъуажэурэ, зы къуажэ
Фейдэ къиццри Дизыкъуажэ,
Къуажэм ящу увькащ,
И блэклар шыгъуццэжащ.
(И щыбагъ къыдэт иэтырыр игъалъагъуэу.)
Мыр а ди пщым и быданцэщ.
Сэ абы срихъуамкӀуэщ.
Къуажэм и цӀэр Быргъсыргъанщ.
Ди пщым и цӀэр Къыдырхъанщ.

Пщым сыуыс фи гутъэу ара? Мо, дянэр къышамыпщэм, дянэным я
шыбзыхъуэу сызэрыщытар фи фӀэщ шыхъуакӀэ, фи фӀэщ мыхъуну абы
хэлыжыр. Фи фӀэщ зэрыхъун, адкӀэ къэхъунум елътӀауэ а къэхъуар зымн
щымыш!.. Щи-и-и, сэ моуэ сыпхъэукъуэху, къэхъунум фэр-фӀэрурэ феплъ.
*(Аванценэм къытогъуалъхъэрч, зэуэ гурех.. Хъан быданцэм и щыхъэпӀэр
зӀуокӀ. Къыдырхъан мӀажейри щэнтжъей-хъринэм исщ. Абы бадзэ трахури
КӀэтӀумаширэ Зэмахъширрэ ибгъу зырызымкӀэ къыццисщ. Цхъэхъумэхэр къо-
тӀэдж, аванценэм къытохъэри, къафам цӀэту уэрэд къыхадзэ.)*

БльгущӀэтхэм

ИугъащӀэ Къыдырхъан! ИугъащӀэ Къыдырхъан!
Дэ абы дриблыгуццӀэтц.
Дэ абы дрилъэгущӀэтц.
"Хъырэ!" жӀӀэм, – дыкъокӀуэт.
"Уирэ!" жӀӀэм, – дышолъэт.
Хъау! Хъау!
Хъау-хъау-хъау!

Зэмахъшир

Мобы я цӀэр КӀэтӀумашщ.

КӀэтӀумаш.

Мыбы и цӀэр Зэмахъшириш.
Т I у м и. Дэ тӀур сыт мыгъуэм дыщыш.
Дэ тӀум тӀэкӀыу шыӀэр зыщ:
"Хъырэ!" жӀӀэм, – дыкъокӀуэт.
"Уирэ!" жӀӀэм, – дышолъэт.
Хъау! Хъау!
Хъау-хъау-хъау!
Дыхъэхуш. Дыбжэхуэщщ.
Ди къудыкӀур лъакъуэтхъэщщ.
ПщӀэи щыхъи къытхуамыш!,
Къытхуашынуи къытфӀемыш!.
"Хъырэ!" жӀӀэм, – дыкъокӀуэт.
"Уирэ!" жӀӀэм, – дышолъэт.
Хъау! Хъау!

Хяу-хяу-хяу!
Хьлужыж-мэлужыж,
Кьытхужалзурэ лужыж.
Пшым лужажэ илэн хуейш,
Лужажатшлэ дэ дьхуейш.
"Хьирэ!" жалэм, —дыкьоклүэт.
"Уирэ!" жалэм, —дышолзэт.
Хяу! Хяу!
Хяу-хяу-хяу.
(Пшым зэгъэхей.)

Клэглумаш. Пшым и кьэушыгъуэ хьуаш!
Земахьшир. Пшым кьэушыну мурад ишлаш!
Кьыдырхьан. Сыкьоуш.
Клэглумаш. Пшыр кьоуш!
Кьыдырхьан. Сыкьэушаш.
Земахьшир. Пшыр кьэушаш!
Кьыдырхьан. Сыкьыгъэрушам ирхьэлэ фыкьыгъэуэхьуу хуит фызош.
Земахьшир. Зиусхьэн!..

Клэглумаш (Земахьшир хуолэ). Зэшлэкьуэ!.. Зиусхьэну дуней псор зи кьэушыгъуэм пэшлэ! Мы укьызыгъэплъэну махуэр уэрклэ угъурлы хьуу сохъахьуэ!.. Сэ.. (кьыгъэлонэ). Уэ...

Земахьшир (зыхьыдеуклэри). Зиусхьэну Кьыдырхьан! Уэ укьэмышамэ, мы пшэдджыж дахашэр жэш кыфлэм ешху шьтынут. Ауэ уэ укьэушыну мурад шьпшым, дунейми а мурад дьдэр ишлаш. Узыншагъэр кьыгъэлэ уи лэпкьэлэпкьым дыгъэр кьыхукьуэплъаш. Шлалагъэр кьызышхьэцих уи теллэм шьгур дэшлэрэцлаш. Дахагъэ нурыр зыгуэш уи нэгум псори кьыдэгъэгъаш. Лягъуныгъэ мафлэм и хьуасклэ кьыпхихым хьыджэбэхэр хьэшыкь ишлаш. Араши, кьытхэллэ, зиусхьэн. Пшэдджыж дыгъэр уи нэм шлэпсэну хуейш, хуэмышлэчыку кьыппоплэ!

Кьыдырхьан. Пшым ехъуэхьунымклэ еклэклэ зэхьзэхуэм шьтеклуар Земахьшири! Теклуам —ижьырабгъур, зытеклуам —сэмэгурабгъур! Фыува? (Ижьырабгъур яхузэрымыгъэгъуэту модрейхэр зонькьуэкъу). Фыгъэмъауэ, фыгъэмъауэ, ер зи пэнцлывым едзэкьэцхэ!.. (Блыгуцлэтихэр ирхьэж кьылысамклэ мэу). Иджы-ы фыхуэсакьылзурэ си наплэхэр кьыгъэлэфх. (Пшым и наплэхэр блыгуцлэтитлэм кьалэт... Цыгъухэм кьахонлэри). Пу, мэшпшалахь, мы кьомыр елрэ! (Ибожурэ). Зы, тьу, шь, шлэ, тху... амькьу, бжымыкьу, пшыкьуи, пшыкьумбгъу, тлэш!... (Уафам доплэейри). Дэи шьлэ-тлэ, Земахьшир, а сэ кьыспэллэу жьхуэллэ дыгъэр?

Клэглумаш. Дыгъэ лэпкьэ илэгъуакьым, зиусхьэн, абы. Ижьырабгъур зригъэгъуэтын шхьэлэ кьыгулсысауэ араш.

Земахышир. Пцы еулс, зиусхьэн. Дыгъэр пэзэзу мо мэзым иджыпсту цхьэцгытац, ауэ уи нитыр кыщызэтетхьм, "Мы ауэ зэвым дыгышцыр кьекуэдзкынуш" жидэри, езым пшэм зыхигъэпцкыуэжаш.

Къыдырхъан. Сыт дыгышц?!

КIэтIумаш. Дыгышц кыздикынур дэнэ?!

Земахышир. Дыгъэр зы дыгъэ жыIэт, зиусхьэн.

Къыдырхъан (Iэпэр иIегъашэри). Зы дыгъэ.

Земахышир. Нурыр кызышцых уи нитыр абы хэлпъэжмэ, дыгышц жыцуаIэжыр аракъэ, зиусхьэн?

Къыдырхъан (Iэпэхэр зэхилъхьэурэ). Зым тIу хэлпъхьэмэ-э-э.. (Зэуэ кьогуфIэри). Пу, мэшпшальхь, - аргуэру текIуар Земахыширц. ТекIуам-фo кьакьэрэ, зытекIуам - мохъ тIотIырэ! (БлыгуицIэтхэм зызэрэтицым).

КIэтIумаш. Бзэгудэж! Бзэгудэж!

Земахышир. Пцыгупсыж! Пцыгупсыж!

Къыдырхъан (къацIокIие). ФызэфIэмынэ, фызэшымыхьэ, ер зи пэнцывым едзэкъэнхэ! ХьитIым хуэдэу фызэрышхьурэ, фи зэхуакум сыдокIуадэ. Цывмыгъэтынумэ, мо урыр кьэфхь, фи цхьэм севгъауэ!

КIэтIумаш. Хьэуэ, хьэуэ, -зэфIакIаш.

Земахышир. ЦIутI жытIэнкыым афIэка.

Къыдырхъан. Иджы-ы-ы, сызэфIолIыкI-сызэполIыкI, ер зи пэнцывым едзэкъэнхэ, - фышчымыту кьэфхь: пцыр гъэшхэнымкIэ фызэпеуэну хунт фызош!

КIэтIумаш. ИджыпстунцIэ, зиусхьэн!..

Земахышир. ИджыпстунцIашэ!..

(Йожхэри, зэуэ кьольэдэж.)

КIэтIумаш (иуицэфIар хуешири). КыххэIэбэт, зиусхьэн!

Къыдырхъан. Пу, мэшпшальхь, мыр сыт мы слъагъур. (Холэбэри, и жьэпкьыр иIэуэу егъэнышцIу). Хуабжыу шхыныгъуэ хьарзынэш! Мыр дауэ зэрышцIар, кызыхэпшIыкIары сыт?

КIэтIумаш (Земахышир цхьэкIэ). Мо Iенжыр Iухуи, зэхимыхуу бжесIэнц, зиусхьэн, ахьумэ...

Къыдырхъан (Земахышир иIокIие). Хьырэ! (Хьэм ешхуу тIфIэуэу Земахышир Iуож). ЖыIэ уэ, жыIэ.

КIэтIумаш. Япэрауэ, екIэпцIэ кьудамэ кыбоштэ. Ар шыкIу-цыкIууххэурэ зэпыбогъэлъэ. Лъатэрыпс шыбокIэ, кIапэ хоупцIатэ, кьэбытэ хоубзытэ, кIытэ хогъэлъалъэ, кхъуей лъалъэ дышцIогъу, шэтIэгъуэбл хьыбокIэ, фоупскIэ зэпыбох, бжыныыху шыпс хокIэжри...

Къыдырхъан (КIэтIумаш и псалъэр зэпедри). А кьомым хэбгъавэмэ, мывэри пшхы мыхьумэ, згъэпцIаи.

КIэтIумаш. Мывэри хьунуш, зиусхьэн. Шыхъ куцIымрэ фo цIынэмрэ зыдрегъэхьэхмэ, а мывэ дыдэри дэгъуэу ехынуш.

Къыдырхъан. Пу мэшишшалыхъ, ар сыту фЫуэ къызжепла! Уа, цыхъ кудЫмрэ фо цЫнэмрэ хэмьгу, мывэ къудейр емыхыну пІэрэ?

КІэтІумаш. СелІакъым, зиусхъэн, згъэунэхуакъым.

Къыдырхъан. Гъэунэху, КІэтІумаш, къэхутэ. Шыхъ куцЫмрэ фо цЫнэмрэ дэри тхуэшхынуш...

КІэтІумаш. Къэсхутэнц, зиусхъэн, си лъатэм себлэжынкъым!

Къыдырхъан (*Зэмахъшир къреджэжри*). Уэ сыт схузбгъэхъэзыра, Зэмахъшир?

Зэмахъшир. Сэ схузбгъэхъэзыра шхыныгъуэм елътатэу а нджыпсту пшхар зыми цыцкъым, зиусхъэн.

Къыдырхъан. Кысхуэхьыт-гІэ, ер зи пэнцЫным едзэкъэн, псынщІэгуэу кысхуэхьыт!

Зэмахъшир (*Іэгу нэцІумІыр хуишигуэ эдэцытым*). Къэсхъагъэхху ныпхузошйри сыщытц, зиусхъэн.

Къыдырхъан. УмыгушыІэ, Зэмахъшир, умыгушыІэ, а уи гушыІэкІэ-жым уэ зэ мыхъуми зэ утекІудэжынуш.

КІэтІумаш. Пшы мэжалІэм гушыІэ хэзагъэкъым, уи лэжыгъэр кьохъэлъэкІмэ, зылэкІын гъунэжц.

Зэмахъшир. СыбдэгушыІэкъым, зиусхъэн, гушыІэкІэ жыхуалэми сыхуэхейш.

КІэтІумаш. КъыщыбдэмыгушыІэкІэ, ауан укъищІу араш, зиусхъэн.

Къыдырхъан. А жыхуэлэр нэхъ Іеижц. Пшым ауан ищІ мыхъумэ, пшы ауан ящІкъым.

КІэтІумаш. Ижырабгъур ептатн, ауан укъищІыжу щІидзауэ араш, зиусхъэн.

Зэмахъшир (*псынщІэрытсалъэу*). УсщІмэ, си пашІэр кхъуэ пашІэ ухъу, зиусхъэн!

КІэтІумаш. Зиусхъэным и пашІэр кхъуэ пашІэ ухъу жиаш, зиусхъэн!

Зэмахъшир. ЖыІамэ, шІапІэщІэкІудэр кысхукІуэ, зиусхъэн.

КІэтІумаш. Зиусхъэным шІапІэщІэкІудэр кысхукІуэ жиаш, зиусхъэн!

Зэмахъшир. Зиусхъэн, ар пІыгулщІ!

КІэтІумаш. Зиусхъэнхэр пІыгулщІ жиаш, зиусхъэн!

Зэмахъшир. Зиусхъэн, ар хъэбыршыбырщІ!

КІэтІумаш. Зиусхъэнхэр хъэбыршыбырщІ жиаш, зиусхъэн!

Зэмахъшир (*гуэжыегъуэр кылыгъэсгуэ*). ЖыІакъым, зиусхъэн!

КІэтІумаш. Жиаш, зиусхъэн!

Зэмахъшир. ЖыІакъым!

КІэтІумаш. Жиаш!

Зэмахъшир. ЖыІакъым!

КІэтІумаш. Жиаш!

Къыдырхъан. ЖиІа?

КІэтІумаш. Жиаш, зиусхъэн!

Земахышир. Жыс!..

Къыдырхъан (*зильгъуэжы*). Жып!а! Зэхэсаш! Зэф!эж!а! Унык!а!а!

Земахышир (*и цхъэ хуэс!эжы*). Жыс!а мыгъуэу п!эрэ-т!э, ей? (*Пщым и л!абыжэм зыц!эгъахъэри*). Дунейм зыусхъэну тетым я нэхьыф! зыусхъэн! Уэ уугъурлыш, Уэ угуш!эгъулыш. Уи гуш!эгъум сыкхуамы, —къемэт махуэм псапэ хуынш!.. Сэ сыкхъыджейм, сыкхъыдэкл!ейм, сы-къыдэпщейуэрэ, нэкууи-нап!эуи сил!а уи л!абыжэм ерагък!э си псэр къэхъэсащ. Хъэтыр уи!эмэ, укхъыгъып!эпауэ, укхъыгъып!эстауэ, сыкхъыдид!ам нас сумыдыкхъыж. Сэ, уэ сыкхъызырп!ахуащ, —ар къыстенэнкхым: уи жы!э сыф!экл!ынкхым, уи псап!э себзкъуэнкхым, ухуэмейуэ сыпсэл!энкхым, пф!эмыр!ауи сыбзуэнкхым.

К!э!т!умаш. Пщым и джатэ пш!энишзу кърыхкхым, кърихамэ, пш!энишзу ирилхъэжкхым. Пш!а унафэм утемык! уэ, зыусхъэн.

Къыдырхъан. Сытек!кхым, сытек!кхуи сыхэткхым: пщым унафэ иш!аш, — (*К!э!т!умаш жри!эу*) зыгъэзаш!эр узраш!

К!э!т!умаш (*дуней гуф!эгъуэр и!эрэ темып!эжы*). Къыздид!ам нэс дзедзыхъыжыну, зыусхъэн, хъэмэрэ адк!эжк!э?..

Къыдырхъан. Адк!эжк!э, уэлэхы, адк!эжк!э. Земахышир (*пщым и л!абыжэм зреш!эри*). Зыусхъэн! Уэ хуэдэу нурыр къызып!хъэниш, л!ыгъэшхуэ зи!э, ц!ыхугъэшхуэ зыхэл!э, акхылым зи шхъэр къызэтрич, узып!агъэм зи пкъыр къызэк!уэщич пщым и унафэк!э п!радзыкхым дежи удрадзей п!элыгъэш!..

Къыдырхъан (*л!эныкъуэк!э*). Пу мэшшшалыхъ, ей т!асхъап!э д!эдэм къоуэри мыр. (*Земахышир жри!эу*). Ярэби, сыту пэж куэд жып!эрэ уэ, сытуи дахуэ упсал!эрэ!..

К!э!т!умаш (*къэгъуэвауэ*). Ауэ унафэр!.. Къыдырхъан. Унафэр-унафэш. Унафэ тш!ым, тш!лар ткъутэжу дызэхэтмэ, п!ах!уэ пш!ы!э къытф!ашыни. Араш, армыкхумэ, уэл!лэхыи, уэ пхуэдэ л!ужажэ къуажэри жылэри игъэл!ыхъуэнк!э.

Земахышир. Арамэ, сыт тш!эн, зыусхъэн, дехуэхъыжыш а дыкхъыздид!ам. Ауэ, хъунумэ, си дужьрей т!э!ур гъэзаш!э.

К!э!т!умаш (*къэгъуэвауэ*). Унафэр!..

Къыдырхъан. Си унафэр нмыкхутэнумэ-э-э!..

Земахышир. Икхутэнукхым, зыусхъэн. Уи унафэр скхутэ нэхърэ, си!.. си!.. л!абыуэр тхъэм къыукуэтэ.

Къыдырхъан. Арамэ, — и!э, жып!энур жы!э.

Земахышир. Сынызэрол!э!ур мыраш. (*М!э!эбэри, зыгуэр къыцтэж хуэдэу зещ!э, ауэ л!эгу нэц!им!ыр пщым хуеший*). Хъэтыр уи!эмэ, дужь д!д!эу пхуэзгъэхъэзыра мы шхыныгъуэм зэ къых!э!эбэ.

Къыдырхъан (*къо!ыбри*). Аргуэру!..

К!э!т!умаш. Аргуэру ауан укхеш!, зыусхъэн!

Земахышир. Усш!кхым, зыусхъэн. Уи ф!эш мыкхумэ, мыдэ уи л!эр къызэти (*пщым и л!эр къеш!эри*)!.. Х!э!эбэт, зыусхъэн!..

Кіэтіумаи. Зыхэбгээіэбэнур сыт?!

Земахышир. Едзакъэт, зиусхъэн!..

Кіэтіумаи. Зэбгээдзэкъэнур ліо?..

(Пшыр нэрымьыгагуу гуэрым йодзакъэ.)

Къыдырхъан *(иу зэрырхыар къапицэу).* Пу мэшишпалыхъ, мыр сыту Іэфі, мыр сыту Іэфылуэ, мыр сыту Іэфышэ, мыр сыту Іэфыис, мыр сыту!.. Мыр сыт къызыхэпшылар, ей?

Земахышир *(Кіэтіумаи цхъэкІэ).* Мо Іенжыр Іухун, бжесІэнц.

Къыдырхъан *(Кіэтіумаи цІокіе).* Хьырэ! *(Кіэтіумаи пцІэууэ Іуоис).* ИІэт, Земахышир, жыІэт!

Земахышир. Акъужрэ салъкъырэ зэхэзгээзэрыхъц дыгъэ бзий хэулпшлатэц, пшагуэ тіэкІу тезудэц, джэдгынымэ тегъэпцэцжри-и-и... Арац, – текІуадагъэшхун шымыІэу "Іэм-ІэмкІэ" зэджэ шхыныгуэр згъэхъзырац.

Къыдырхъан. Пу мэшишпалыхъ, сыту угубзыгъашэ уэ, Земахышир, сытуи ІэцІагъэшхуэ уиІэ!.. Пшыр гъэпхъэнымкІэ екІуэкІа зэхъээхуэм шытекІуар Земахышири ТекІуам –фо къакъырэ! ЗытекІуам –мохъ тіотІырэ!

Кіэтіумаи. *(зужьсегуэ).* Унафэр-цэ, зиусхъэн, унафэр?!

Къыдырхъан. Унафэ зыщыфым унафи хуокъутэж, Кіэтіумаи.

Кіэтіумаи. Зи цхъэ пыІээн хуейм фо къакъырэ лыбгъэсу, зи цхъэ хъумэн хуейр мохъ тіотІырэкІэ фІэбгъэкІ хьурэ, зиусхъэн?!

Къыдырхъан. Сыхуейми?! Сыхуеймэ, а зипылтапхъэр дапхъэм тегъэтІысхъэнци, зи цхъэ хъумапхъэр пхъэнкІіім цыц сымыщыжмэ, си пшыгуэр згъэпцай! Сэ сыпаци!

Земахышир. Пшы къудейм укышымынэу, пашгыхъ узэрыхъун акъытрэ зэфІэкІрэ уиІэт уэ, зиусхъэн, ауэ *(Кіэтіумаи хужыІэу)* мис мобы хуэдэ хъэмшом гуэрхэм уалгъэхъэ.

Къыдырхъан. Пу мэшишпалыхъ, абы къыгуэрта псалэ гуэрыр плагъурэ, – хъэмшом! *(Мэдыхъэицх).*

Кіэтіумаи. Сэ сыхъэмшоммэ, ар езыр!... Ар езыр!..

Къыдырхъан. Хьырэ!.. Земахышир захуэц. *(Дыхъэшхьурэ).* Хъэмшом! Хъэмшом!..

Земахышир. СыщызахуэкІэ, *(Кіэтіумиш игъэлъаууэуэуэ)* мо къуаншэр къызыдэкІа къуэкІийм дэздзэжыну хуит сыцІ, зиусхъэн!

Къыдырхъан. Дэлзэ, елзыхъ, сэ хъэмшом лъэкъ сыхуейкъым. Пшыи унафэ ицІац, – *(Земахышир жриІэу)* зыгъэзамІэр уэраш!

Кіэтіумаи. *(пшыи и лъабжъэм зыпцІедзэри).* Зиусхъэн! Зиусхъэн дышэ! Зиусхъэн дышэ зэрылэ! Алыкъым урицІыхумэ, ар къызумышІэ. Сэ сиІар сэ сошІэж, сэ сыкъыздикІам згъээж хъунукъым. Уи блыгушІэт-лъэгущІэт сыхъун цхъэкІэ, сэ цІыхугъэри, напэри, укІыгъэри згъэкІуадац. Ахэр пфІэкІуадауэ цІыхум уахэтыфынукъым, уадэпсзуфынукъым, уадэгъуэгурыкІуэфынукъым...

Къыдырхъан. Укъышкыуэм пфлэкыуэдамэ, ушыкыуэжжкэ къэб-
гъуэтыжынщ. Зегъэхь, —хьырэ!

Клэтлумаи. А шыхугъэ, напэ, укытэ сыт жыхуалэхэр къыпхуэгъуэ-
тыжккым, зиусхъэн: пфлэкыуэдамэ, —зэфлэклащ, плэщлэкламэ, —ушыклащ.

Къыдырхъан. Сыт мыгъуэр пхуэсщэн, Клэтлумаи, —сйламэ, уэстынти
узутышщжынщ, ауэ шыхэм яхэсхккым а зи гутыу шцым напэ, укытэ, шыхугъэ
сыт жыхуэпнэ мыхъэнншэхэр. Пщыр зыкйи зыхуэмей хьэл-шыпщ, тлу, ахэр.

Клэтлумаи. Пщым и закъуэккым а хьэпшып мыхъэнншэхэм хуэмейр,
зиусхъэн. Пщым и блыгушцлэт-лэгугушцлэтхри абыхэм зыкйи хуэныкъуэккым.

Къыдырхъан. Шо-тлэ абы цхьэккэ жьплэну узыхуейр?

Клэтлумаи. Сызыхуейри, зиусхъэн? Иджыпсту бжеслэнкэ.
(Земахышир цхьэккэ). Мо теижьыр лугъэккыт.

Къыдырхъан. (Земахышир цлоккье). Хьырэ!

Клэтлумаи. Пщым блыгушцлэт-лэгугушцлэту тлу имылэныр лэнал
зимылэщ, зиусхъэн. Зыр зым клэтышгъыжу, зыр зым клэщлэдэлухъыжу, зым и
къурмакъейр адрейм зэпшхыккыну хъэзыру. Зы блыгушцлэт-лэгугушцлэт флэк
уимылэмэ, ар зыккэлъыпшынури, зыккэлэщлэдэлухъынури зи къурмакъей
ешэнури уэращ. Ауэ шыхуккэ, сэ сызэрэпхужьэжу, уэ блэгугушцлэт-лэгугушцлэт
етлуанэ къэлпыхъуэн хуейуэ къыпхуэккынуш. Дэнэ къыдншхышур?

Къыдырхъан. Къэдгъуэтынщ. Уэ укыздитхам кытхынщ. Фом епцла
бжэм ешхуэ, уэ пхуэдэ куэдым сыкъауфэфыхь сэ.

Клэтлумаи. Укъэздуфэфыхь поом я цхьэфэр сэ схуэдэу лэгугушцыхь
пхуащыну уи мыгугъэ, зиусхъэн. Апхуэдэу къыббгэдэтыфынуур, сэ сэлхуэ,
напэ илэн дэнэ къэна, напэ щидэ земаныр зыпщыгушцлэжа гуэрщ.

Къыдырхъан (къриджэжэс). Земахышир!

Земахышир (хъэмаккэлам ешхуэ къылуолгэдэжэ). Сынодалуэ, зиусхъэн!

Къыдырхъан. Фэ фхуэдлуу напэ зимылэ гуэр къапхухэшынкэ ди
цыхум?

Земахышир. Напэ зимылэр гъуэжщ, зиусхъэн, ауэ напэнагъэккэ дэ
кытнэхуэун ахэм яхэтккым.

Клэтлумаи. Бжеслэгъэ, зиусхъэн, — напэнагъэккэ Земахышир псуэфыну
дунейм тетыр сэ зырщ, Клэтлумаи и закъуэщ, Земахышир псуэфын укхуейм...

Къыдырхъан. Сыхуейш. Ауэ шыхуккэ, псори зэрышцтауэ
къыдогъэнэж, Клэтлумаи лэнагэм къыдудонэж.

Земахышир (шэуэ къызыртехуар лутцлу). Унафэр-щэ, зиусхъэн, унафэр?

Къыдырхъан. Унафэм фибл тельщ, —апхуэдэун мэхуэ, мыпхуэдэуи
мэхуж. Къэбэ-небэ къыпфлэшлурэ, небэ-къэбэу къыпшлэкл.

(Земахышир мыарзэгуэ и лэр ешлри локкыэт).

Къыдырхъан. Иджы-ы-ы налкьутналмэсхэр кысхуэфхь!

(Блыгушцлэтхэр йожри, хъуржын зырыз ялыгыну кьохъэжэ).

Клэтлумаи. Зиусхъэн! Махуибл-жэщибл уэзрыкеам къриубыдэу зы
махун зы жэщи ди цыхум уэху жезгъэлаккым. Блы эгъэтлысащ, блы

пезгъялаш, блы езыр-езырурэ дуней пэжым кјуэжаш, ауз си унафэм шцэту лэжыхэм мыр налкыутналмэсу кыпхуезгъэгъуэташ.

(Хъуржыныр тцым ирет).

Къыдырхъан. Земахъшир?!

Земахъшир. Зиусхъэн! Жэшибл-махуибл узэрыжеам къриубыдэу...

Къыдырхъан. Къаштэ!.. *(Хъуржыныр кыпх).* Хэвдыгъукар дапцэ?

Блыгушцэтхэм *(загъэгъусагъэфэу).* Зиусхъэн...

Къыдырхъан. "Зиусхъэн, зиусхъэн!". Зиусхъэныр жеиху фыкцэщцэ-дыгъухурэ, езы зиусхъэн дыдэм нэхърэ нэхъ кыулей фыхъуауэ кышцэкынуш фэ...

Блыгушцэтхэм. Зиус...

Къыдырхъан. Тцуалэр!.. Фодыгъуэри-фодыгъуэ, а сфцэвдыгъум сэдхыт-бытыр тцэкју кысхухэвгъэкыжуро фыдыгъуам...

Блыгушцэтхэм. Дяпэкцэ апхуэдэу тцыныш, зиусхъэн.

Къыдырхъан. Налкыутналмэскцэ теклуары-ы-ы... *(хъуржынкхэр зепегъэшачэри)* Кцэтлумапшш. Теклуам – фю къакъырэ, зытеклуам –мохъ тцотпырэ. *(Шхъэж кыптысэм елытауэ блыгушцэтхэм я нэгум зехъуэж).* Иджы-ы-ы адрей-мыдрейхэмрэ нэгъуэщцэ-кынэмышцхэмрэ фыкы-схутепсэлтыхъ! Кыхъэдзэт, Кцэтлумап.

Кцэтлумап. Зиусхъэн! Махуибл-жэшибл узэрыжеам къриубыдэу мыхэр къэхъуаш, мыхэр къэщцаш, Ятэрауэ, къуажэм удз гъэгъауэ дэтыр кърезгъэчаш, бзууэ къыдцлэтар езгъэуклаш, шыныуэ дэтыр езгъэкуташ, джэуакъуэхэри якцэлызгъэкуаш, хъэцхъэвылэхэр зы къуажэбгъум къэзгъэтхъэсклаш, хъэлущылэхэр адреймцэ къэзгъэуэклаш, уахэм тхэлухуд эзгъэщцэри тласхъэщцэхъу шыхум яхэзутхыпхыаш, Жылцэнуракъэ, къуажэм бадзэ шыдымкъым, зиусхъэн, ужеисхъэнумэ унгъэженну дунейр мамырш. Зы аргъуей закъуэ яхуэмылыкыу яцэщцэклаци, къуажашцэр зэрышцэту абы йопакъуэ.

Къыдырхъан. Уэ-шэ, Земахъшир? Сытым уегулсыса? Сытхэр къэбгулсыса? Сыт. Пшцэ? Сыт блэжъа?

Земахъшир. Сэ сщцамрэ элэжамрэ елытауэ абы ишцар зыркцш, зиусхъэн. Ятэрауэ, уи цэр дышэпскцэ трезгъэтхэну, къуажэжэм деж. шыль абрэмывэр зэгъузгъэхаш. Абы и зэгъуэх макъыр зыхуумыхын шхэкцэ, мывэ блынкцэ къуажэжэр къэзгъэщцыхъаш. Шхэкъэмылэту шыхур эгъэлэжээн мурадкцэ, я шхэ кцалэту зэплын ямыгъуэтын хуэдэу, дыгъэри, мазэри, вагъуэхэри мы уи быдапцэр здэщыт къуажэбгъумкцэ кърезгъэхъэклаш. Зыгуэрхэм зыгуэрхэр ягу къэмыкын шхэкцэ, зыгуэр зигу къэкыну гурышхъуэ зыхуэсщцэ псоми, гукъэкцэ лэапкъ ямылэжын хуэдэу, я гур удынкцэ изуадаш. Кцэтлү жымцэмэ, уи быдапцэр зышылхъумэн шылэжкъым, зиусхъэн, нобэ шышцэдауэ уи хъумакуэр лубгъэкыжу абы и лэжапшцэр дэ къыттебгуашэкли ушыуэнукыым... А уи хъумакуэраш сэ езым дзыхъ зыхуэзылщцыххэр, зиусхъэн. Напэ имылэ уи гугъэу къэлшца шхэкцэ, узэрыгугъауэ кышцэмыкыжыныфэ нэоплэ...

Кіэтілумаши. Тэмэм! Мис а зымкэ Зэмахышир акылыгъу сыдоху сэ, зиусхъэн (*цэхуу*) Хъэбашэ напэ имыдэу си флэш хъуркыым.

Къыдырхъан (*авансценэм жейу тель Хъэбашэ Іэлэ къыхуешийри*). Напэ зиэ молхуэдэу жейуэ утыку илгын, зиунагъуэрэ?!

Зэмахышир. Напэншафэ зыргытауэуэ зыкъыдигъэху арат, зиусхъэн.

Кіэтілумаши. Жейнэпці зиплауэ къыткэщцэдэлуху аращ, зиусхъэн.

Къыдырхъан. Нэгъуэщцхэм якэщцэдэлухымэ, напэншэ жыхуаіжыр аракыэ, зиунагъуэрэ?

Кіэтілумаши. Напэшэр напэншэм кэщцэдэлухыж хабзкъым, зиусхъэн.

Къыдырхъан. Пумэщпшалыкх, сыту угубзыгъэуэ уэ, Кіэтілумаши. (*И макъым зрегъэіэтри*). Хъэбашэ кэвгъэуши къыхуэфшэ! (*Блыгушцэтхэр Хъэбашэ цхъэцыхъэ*).

Блыгушцэтхэм. Хъэбашэ!

Хъэбашэ (*сархэ жиізу къызэфлотысхъэри, и нэм цлэлэутыкхуэрэ*).

Ешклауэ фыкыни, – сыт фызыхуейр, сыт сыщцэвмыгъэжейр?!

Кіэтілумаши. Пщыр къоджэ!

Зэмахышир. Пщыр къыпхуейшц!

Хъэбашэ. Фыклуи, къоклуэ, жыфлэ.

Блыгушцэтхэм (*пщым бгъэдолъэдэжри*). Къоклуэ, зиусхъэн!

Хъэбашэ (*хэгупсысхъыпауэ авансценэм къытесц*). Иджы дауэ зрысщышур? Напэ сілэу жызолэри-и-и, – лэжбанцішэу сыкъонэ, "сына-пэншэщ" жыліэри – дауэ уи жьэм къеклуэн? Къебгъэклуэми, укащцэнкэ хъунуш. Укхашлэмэ... (*Тегушхуэныгъэ хэлъу къызэфлоуэри*). А-а-а, зэпыту уклуэ, зэрыху хъуншц! Дянер къыщамышэм дянэпым я шыбзыхъуэу Къуш-хъэху сышышыцэфаклэ, мыбши зыгуэрурэ сыкъелышц... (*Пщым и пащхъэ дохъэри*). Бов анщий, зиусхъэн!

Къыдырхъан (*губжэ хэлъу*). Сэ сывэркъым, ер зи пэнціывым едтэкъэн, сэ сыпщц!

Хъэбашэ. Умывэми, укловэ, зиусхъэн.

Къыдырхъан. "Укловэ" жыхуэпцэм къыбгъэкыр сыт, си хъумакуэ?

Хъэбашэ. Узыншагъэмрэ щлалэгъэмрэ къыпклуэцлэвынд жыслэу аращ, зиусхъэн...

Къыдырхъан (*гуфлэжы*). А-а-а, – ара?

Хъэбашэ. Ы-ы-ы, – ара... (*лэныкхуэклэ*) "къым"

Жыхуніэр пытыжмэ.

Къыдырхъан. Апхуэдэу шлалэмэ къысклэрихрэ, си хъумакуэ?

Хъэбашэ. Къыпклэрех, зиусхъэн, къыпклэрешышцк!...

(*лэныкхуэклэ*) гъуатэрымэ.

Къыдырхъан (*губжэ цлэлэу*). Сытырымэ жыліа?

Хъэбашэ. "Епэрымэ" жыслащ, зиусхъэн.

Къыдырхъан (*игу зэгъэжауэ*). А-а-а, – ара?

Хъэбашэ. Ы-ы-ы, – ара... (*лэныкхуэклэ*)... къым.

Къыдырхъан. Арамэ, —содэ, си хъумакуэ.
Хъобашэ (лъэныкъуэкIэ). Къызэрэвэ мыгъуэ ар!..
(Пщым зыхуегъазэри). Сыт-тIэ умыджыр, зиусхъэн?
Къыдырхъан. Сымыдэри? Сымыдэри сыт, ауэ мы зыр къэсщIэну
сыхуейт, си хъумакуэ: унапэишэ уэ, хъэмэ?...
Хъобашэ. Пщыр зэрыхуейр дапхуэдэу, зиусхъэн?
Къыдырхъан. Сэ напэ зиIэ сыхуейкъым.
Хъобашэ. Сэри абы хуейм къыхуэмейм хуейм сыхуейкъым.
Къыдырхъан. Дауэ, дауэ-пIа?
Хъобашэ. Напэ хуейм къыхуэмейм хуейм сыхуейкъым.
Къыдырхъан (хуэхуэмыгъэхуу). Хуейм... Хуэмей... Къыхуэмейм...
(БлыгуицIэтхэм яхуоплэкIри). Уэлэхьи, зыри къызгурымылуэ. (БлыгуицIэт-
хэри бэлыхьым хэтиц).

КIэтIумаи. Хуейм. Къыхуэмейм...
Земахъшир. Хуэмей... Къыхуейм...
БлыгуицIэтхэм. Уэлэхьи, дэри къызгурымылуэ, зиусхъэн.
Къыдырхъан. ИгIэ, мыр делэ хъуауэ пIэрэ? Хъэмэ дыккыгъэдэлэу пIэрэ?
БлыгуицIэтхэм. Дыккыгъэдэлэ нэхърэ, делэм и нэхъыфIиц, зиусхъэн.
Къыдырхъан. Уделэ уэ, хъэмэ дыккэбгъэдэлэу ара, си хъумакуэ?
Хъобашэ. Пщыр зэрыхуейр дапхуэдэу, зиусхъэн?
Къыдырхъан. Дыккэбгъэдэлэ нэхърэ, уделэмэ нэхъ къэтицтэнуш, си
хъумакуэ.

Хъобашэ. Делэр мыделэм къыгъэдэлэри, мыделэр делэм игъэдэлэуэ,
зыгъэдэлэр игъэдэлэм егъэдэлэ. (Пщымрэ блыгуицIэтхэмрэ ардзэру бэлыхь хохуэ).

Къыдырхъан. Делэр?... Мыделэм?... Зыгъэдэлэм?..

КIэтIумаи. Мыделэр?... Делэм?... Игъэдэлэурэ?..

Земахъшир. Ягъэдэлэр?... Делэм?... Хуэмыделэурэ?..

Хъобашэ (залымкIэ зыхуегъазэри). Фахаплэйт, ей, мы делишым.

Къыдырхъан. Хэгү щытми зыгуэр делэщ фэиным, ауэ фэрарэ морарэ
тхъэм ещIэ.

КIэтIумаи. (Земахъширрэ Хъобашэрэ цхъэкIэ). Мори, ари, зиусхъэн!

Земахъшир. (КIэтIумаиэрэ Хъобашэрэ цхъэкIэ). Ари мори, зиусхъэн!

Хъобашэ. (залымкIэ зыхуегъазэри). Уделэныр насыпщ, жалэу
зэхэфхакъэ?!

Къыдырхъан. Ари зыгуэр хъуиц, си хъумакуэ, ауэ мы си быдалIэм
хъумакуэ хуейуэ къэпллытэрэ уэ?

Хъобашэ. КъэсщIытэ къудейкъым, зиусхъэн, — уэ хъумакуэ уимыIэ-
ныр ажал палыгъэщ. Псом хуэмыджу иджыпстү.

Къыдырхъан. Сыт апхуэдизу иджыпстү къэхъуар?

Хъобашэ. Къэхъуакъым, зиусхъэн, ауэ, хъумакуэ уимыIэмэ,
къэхъунуш.

КIэтIумаи. Зыри къэхъунукъым, зиусхъэн, — сэ сыщIэу умышыиэ.

Земахышир. Сэ суризу укэмысклэ, зиусхэн, – шынагуз кымыдэклэну фэ зэсшэ гуанэ псори згэбыдаклэц.

Хьэбанэ. Фызэрыхуейц, ауз лужклэ кыджиклакым жыммылаж. Сэ, лло, си хэку згэзэжышци, зэрыжабу, –си шыбыхьун си шыбыкыуэ, нэхь смышэм сыфурэцлэ!

(Зэгэжкэрагуэри йожазэс).

Кыдырхьан. Ей-ей, кыгыла кыджклэ а шынагузэр зыкуэдэр.

(Хьэбанэ кьегэзэж, гуызгуэ дьдэу пцым бгээдэхьэри, узурхьэуэхуэи узгэзэжхьэи, махь ехуааклэ жэлэ).

Хьэбанэ. Узыфэ бэаджэ кьоклэ, зиусхэн. *(Пцыри бгыуцлэсэри кьоклэ).*

Кыдырхьан. Узыфэ бэаджэ-пцэ?

Хьэбанэ. Нтлэ мыгуэз, зиусхэн.

Кыдырхьан. Ар хэт кыбжэсылар?

Хьэбанэ. Ньжэбэ уафэм мелыпч кьельэтэхц, си дамэм кытгэпхьэри а кыбарыр кытжылац. "Кьедалун, цыхуишым жэлэж" жияти, фэйшым ажыклэ. Фэри шырышым яжефлэжыну фи фарзц.

Кыдырхьан. Сыт хуэдэ уз мыгуэзу плэрэ ар?

Хьэбанэ. Узижэгуэн шылэм и махуэц. Цыху кызырыгуэклэм суалэркым, зиусхэн. Нэхь зыкуэлээр зиусхэнсэмрэ ахэм я пыхуэпышэхэмрэц. *(Пцыми бгыуцлэсэми гузэвэгэуэр алэц).*

КлэГумаш. Дауэ мыгуэз дыхьуну?

Земахышир. Днэз мыгуэз дыкьуну?

Хьэбанэ. Днэз фыклэун, –а псори шызэхуэзэж дыганлэжкым фыклэунц.

Кыдырхьан. Афлэкла мыгуэз кьэдмыпсэуауи?!

КлэГумаш. Афлэкла мыгуэз мы дунейм тедмылыагуклауи?!

Земахышир. Афлэкла мыгуэз а дунейм тедмыдыгуклауи?!

Кыдырхьан. Сыт а узыфэм зэреджэр, си хьумакулэ?

Хьэбанэ *(жылэнуэр зэуэ кыхуэмыгуэсыу).* Зэреджэри?... Зэре... *(Кьопери).* Кьэсцлэжац зэреджэр: Пыхусыху!

Кыдырхьан. "Пыхури" зыгуэрт, а "сыхури" зыпцым мыгуэзэр сыт?

Хьэбанэ. "Пыхухуху" жиязу кыбжэхуэри, "сыхухуху" жиязу кыпкьэрхьэ.

КлэГумаш. "Пыхухухухуху" жиязу кыбжэхуэуэ...

Земахышир. "Сыхухухуху" жиязу кыпкьэрхьэ.

Кыдырхьан. А узым ебгэгэгэгэфыну уз, си хьумакулэ?

Хьэбанэ. Сэр флэкла абы сзэуэфын дунейм телкым, зиусхэн. Сэ мелыпчкэм сыхурагэджац ар зэрыпцшымун, куэд дэмыкыну лэзэшхуэ сыхууну кызжаац.

Кыдырхьан. Хьэтыр уиэм, дыкьэгэд, уи лэжапцлэм хэзгэхуэунц.

Хьэбашэ. (машгэу зрилъэфхьхьа нэужь, и гэр ешгри). А-а-а, дэ дыпыхэмкӀуадэ шьлэ, ~фыкьезгъэлынц, зиусхьэн, ауэ, хьунумэ, нджы сыутгъышхьж.

Къыдырхьан. КӀуэ, зиусхьэн...

КӀэтгумаш. Зиусхьэныр уэрэц, зиусхьэн...

Зэмахъшир. Ар ауэ сыгми уи хьумагӀуэщ, зиусхьэн...

Къыдырхьан (хэзэрхьыжылауэ). КӀуэ, зиусхьэн хьумагӀуэ, кӀуэ.

Хьэбашэ. СокӀуэ, зиусхьэн сыззиусхьэн.

(Хьэбашэ магӀуэри дэщыльам дэж мэгъуэлъыж)

Къыдырхьан. *пӀаплӀау тахьтам зрегъэжгӀуриери*). Уэхухуху, ссшаш, сеззшаш, шынагъуэм сыззшӀишцаш, гузэвэгъуэм сыззшӀаубыдаш... абы иэмышӀыжкӀи гӀэджэ кыспышцаш. Си гӀэхэр зэтефлхьэ. Си гӀэхэр зэтефлӀэ. Кыхьэдзи "Пидыгъэжей", жэшибл-махуиблӀэ сыгъэжей.

УпшӀэхэмрэ лэжыгъэхэмрэ

1. "Фарсыр" комедие жанрхэм яшыш зыш. А жанрыр зышӀысым, абы и гъэлсыгӀэхэм ятеухуауэ сыт жыфӀэн?

2. Гуэрыуатэ хуэмэбжыгъэхэр дауэ кышшигъэсэбпрэ драматургым мы пьесэм?

3. Шцагъыбзэм сыт хуэдэ мыхьэнэ шӀлэ мы пьесэм, нобэрей гъащӀэм и ныкъусаныгъэ сыт хуэдэхэр шӀэнэкӀалъэ ипӀрэ драматургым?

4. Гушыгъыгъэ хуэщлауэ адыгъбзэм илэ зэфӀэкӀхэр дауэ кышшигъэсэбпрэ мы фарсым?

5. ФӀыр – лейм, лэжыр – шӀым, гугъуехьагӀуэр – гъэшышӀагӀуэм пэлыщауэ, текӀуауэ илӀагъуныр хьуэпсапӀэ нэхъ ии дьдэу шӀыхубэм зэригӀэм, кызэрыдекӀуэкӀым и шыхьэт наӀуэ таурыхьхэр къэфхь. Таурыхь гъэлсыгӀэ зӀлэ мы пьесэм дауэ гъэззӀла шыхьа а муралыр?

6. Езы драматургым зэритхьыгӀлэ, и гушыгъэ пьесэхэм яшышу нэхьыфӀ дьдэу илӀагъуж тхыгъэщ мыр. Фэ дауэ феплӀрэ: сыту шӀэрэ тхакӀуэм апхуэдэу шӀыжнӀэр?

7. Фарсым хэт уэрэд-усэхэм я гъэлсыгӀэм, абыхэм я кьалэнхэм теухуауэ сыт жыфӀэн?

ДРАМАТИЧЕСКЭ ТХЫГЪЭХЭМ ЕХЪЭЛІА ПСАЛЪАЛЪЭ

Водевилыр комедийнэ шытыкІэ зилэ, къафэ, ауан, гушыІэ уэрэд шагъэзашІэ пьесэ псынщІэш.

Драмэр социальнэ-бытовой пьесэщ. Комедием къыщхъэшокІ конфликтхэм хэлъ психологическэ гупсысэхэм я кууагъкІэ, лъабжэ хуэхъур гуауэ-щхъэуэ, насылыншагъэ гузэвэгъуэ сыт хуэдэхэм епха Іуэхугъуэхэрщ, нравственнэ узыфэ, шыгъушыпсыпІэ ухэзыгъэт хуэдэхэрщ.

Интригэм "Іуэху мыщхъэпэ гур шэхуу зэрыхъэн е лэжын" жиІу къокІ. Зэхъэллар художественнэ тхыгъэхэм щекІуекІ Іуэхугъуэхэм шыщу персонажхэмр ахэр зыхэхуэ (зыхэхуэнкІэ хъуну) обстоятельствохэмр я зэхушытыкІэхэрщ.

Коллизие - Іуэху епІыкІэ, гупсысэкІэ, мурад гуэрхэм я зепншІуэ-ныгъэ.

Комедиер цыхубэм я ныкъусаныгъэхэр сэтй къэзыщІ, общественнэ гъащІэм, псэукІэм теухуа драматическэ тхыгъэш, характерхэмр ахэр зэрыт шытыкІэхэмр диалогкІэ ушигъэдыхъышху.

Мелодрамэр интригэ гуащІэ зыхэлъ драматическэ тхыгъэш. Егъэлеуэ эмоциональнэу шыт, зэу фІымрэ емрэ шызепншІэгъэуа, ушینیгъэ, гъэсэнугъэ мыхъэнэ зилэ пьесэщ.

Ремаркэр авторым я пьесэм хуишІ гурылуэныгъэш. (Скобкэм дэту къакиІу хабзэщ). Іуэхур зэрызэфІэдзам, лІыхъужьхэм я тепІэ-зыІыгыкІэ хуэдэхэм ехъэлІауэ гъуазз къозыгу тхыгъэм къышхыкІуэ Іыхъэш.

Трагедиер коллизие куу зилэ драматическэ тхыгъэш. Зи лІыхъужьхэр хэкІыпІэншэу гъащІэм гуащІуэ шызепншІэт пьесэщ. Абы къыхэкІыгу нэхьыбзу, трагедием и лІыхъужьхэр хэкІуадэ хабзэщ.

Трагикомедиер трагедийнэ конфликт, комическэ зэхэкІыпІэ игъуэтыжу, лъабжэ зыхуэхъу тхыгъэш. Апхуэдэ пьесэхэм Іэмалыншэу шыткъым лІыхъужьыр шыхъмыкІуэдэнкІэ.

Фарсыр гуемыІу зэхэлъыкІэ зилэ, купншІэшхуэ зыхъмыл гушыІэншэ комедиеш е водевилл.

КЪЭГЪЭСЭБЭПЫХЪЭ ЛЭЖЫГЪЭХЭР, ТХЫГЪЭХЭР

Абазэ А.Ч. Къэбэрдей тхакъуэхэр. Я гъащэмрэ я лэжыгъэмрэ. – Налшык: Эльбрус, 1999.

Абазов А.Ч. Очерки истории кабардинской драматургии. – Нальчик: Эльбрус, 1996.

Къурашын Б. М. Лэпкъ гъуазэ. – Налшык: Эльбрус, 2000.

Камбачокова Р.Х., Нагоева С.М. Историзмы и архаизмы в пьесе Бориса Утижева "Тыргатао" // Региональное казаведение и тюркология. Традиции и современность. – Карачаевск, 2001.

Нагоева С.М. Пословицы и поговорки в пьесе Бориса Утижева "Дамалей" // Региональное казаведение и тюркология. Традиции и современность. – Карачаевск, 2001.

Нагоева С.М. Использование синонимов как одно из важнейших художественно-изобразительных средств в произведениях Бориса Утижева // Актуальные проблемы общей и адыгской филологии. – Майкол, 2001.

Нагоева С.М. Роль фразеологизмов в создании художественного образа в драматических произведениях Бориса Утижева // Языки и литература народов Кавказа. Проблемы изучения и перспективы развития. – Карачаевск, 2001.

Нэгъуей С.М. Иутыж Борис и тхыгъэхэм я бзэм хэлъ цыхъэхуэныгъэхэр // Проблемы развития государственных языков Кабардино-Балкарии. Нальчик, 1997.

Иутыж Б. Къу. Адыгъ хыбарыжъ. Пьесэхэр. – Налшык: Эльбрус, 1999.

Иутыж Б.Къу. Гушыгъэ махуэ апщый! Комедиехэр. – Налшык: Эльбрус, 1993.

Иутыж Б. Къу. Гуцлагъщызлъхэр. – Налшык: Эльбрус, 2001.

Иутыж Б. Къу. Дамзлей. Пьесэхэр. – Налшык: Эльбрус, 1991.

Иутыж Б. Къу., Къуэщысохъуэ В. Гушыгъэ Изщрыгъ. – Налшык: Эльфа, 1995.

Иутыж Б. Къу. Дунейр тетры. – Налшык: Эльбрус, 1998.

Иутыж Б. Къу. Кушыкупщ. Драмэ // Гуащхъемахуэ, 1998. – № 5.

Иутыж Б. Къу. Пьесэхэр. – Налшык: Эльбрус, 1983.

Иутыж Б. Къу. Си Дахъагъуэ. Усэхэр. Поэмэ. – Налшык: Эльбрус, 1987.

Иутыж Б. Къу. Тхыгъэхэр. – Налшык: Эльбрус, 2000.

ФІЭЩЫГЪЭЦІЭХЭР

Хэзыгъэгъуазэ	5
Тыргъэтауэ	8
Дамэлей	20
Кушыкушц	25
Мазэгъуэ	27
Лъыгъажэ жэц	30
Кхъужьенбэ	33
Гуаштэмдэхъэблэ	38
Нартхэ я дыгъэ	44
ГукъэкӀыжхэм я гъатхэ	47
ГушыӀэр гушыӀэц	49
Хъэцацэ дахэ	61
Драматическэ тхыгъэхэм ехъэлӀа псалъалъэ	74
Къзгъэсэбзпыпхъэ лэжыгъэхэр, тхыгъэхэр	75
ФіэщыгъэцӀэхэр	76

УЧЕБНОЕ ИЗДАНИЕ

Абазов Альбек Чамирович
Нагъева Сарима Муштагидовна

ДРАМАТУРГИЯ БОРИСА УТИЖЕВА

(Жанрово-видовое и стилевое многообразие пьес)

Для специальности: 021700 – Филология

Редактор *Л.М. Хакулова*
Компьютерная верстка *Е.Х. Гергоковой*

Изд. лиц. Серия ИД 06202 от 01.11.2001.

В печать 1.03.2002. Формат 60х84 ¹/₁₆.

Печать трафаретная. Бумага газетная. 3.70 усл.п.л. 3.5 уч.-изд.л.

Тираж 75 экз. Заказ № 3467.

Кабардино-Балкарский государственный университет,
360004, г. Нальчик, ул. Чернышевского, 173.

Полиграфическое подразделение КБГУ.
360004, г. Нальчик, ул. Чернышевского, 173.